

Kansainvälistä oikeutta vai suurvaltojen voimapolitiikkaa?

Kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot Haagin rauhankonferensseista
Sarajevon laukauksiin

Pro gradu -tutkielma

Ville Honkanen
Yleinen historia
Filosofian, historian, kulttuurin
ja taiteiden tutkimuksen laitos
Helsingin Yliopisto
Elokuu 2016

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Ville Honkanen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Kansainvälistä oikeutta vai suurvaltojen voimapolitiikkaa? Kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot Haagin rauhankonferensseista Sarajevon laukauksiin			
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Elokuu 2016	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 105	
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Rauha oli säilynyt Euroopassa suhteellisen pitkään 1800-luvun jälkipuoliskolla, mutta se oli pääosin säilynyt kauhun tasapainon ja aseellisen rauhan avulla. Rauhanliikkeet ja kansainväliset järjestöt näkivät 1800-luvun jälkipuoliskolla, että uusi ja kehityksessä ollut kansainvälinen oikeus olisi kaikkein tehokkain rauhan tae ihmiskunnalle. Kehityksen myötä se korvaisi vanhan järjestelmän, jonka avulla Euroopassa oli totuttu ratkomaan erimielisyyksiä ja ylläpitämään rauhaa. Tuon vanhan järjestelmän keskiössä olivat ”Euroopan konsertti”, perinteinen diplomatia, suurvaltojen välinen voimapolitiikka sekä viime kädessä sota tai sillä uhkaaminen. Kansainvälisen oikeuden kehitys saavutti valtiollisen tason viimeistään vuoden 1899 Haagin rauhankonferenssissa. Siellä oikeuden aatteen avuksi rauhan takaajaksi otettiin kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot, jotka hyvien menettelytapojen ja sovittelun, kansainvälisen tutkimuskomission sekä kansainvälisen välimiesmenettelyn keinoin sovittelisi valtioiden väliset suhteet ilman voimakeinoja.</p> <p>Tässä tutkielmassa tarkastelen näiden rauhanomaisten ratkaisukeinojen aatteellista ja konkreettista kehitystä ja käyttöä ensimmäisen maailmansodan syttymiseen saakka. Ensimmäisen rauhankonferenssin jälkeen valtiot käyttivät joitakin kertoja konferenssissa solmimiaan ratkaisukeinoja ja näiden käyttökokemuspohjalta kehittämistä jatkettiin vuoden 1907 Haagin rauhankonferenssissa. Silti usein historiantutkimuksessa Haagin rauhankonferenssit nähdään vain irrallisina tapauksina, joilla ei ollut laajempaa merkitystä. Tutkielmani päälähteinä toimivat molempien rauhankonferenssien keskustelupöytäkirjat sekä kansainvälisen oikeuden aikalaisauktoriteettien akateemiset kirjoitukset. Näiden avulla tarkastelen, miten kansainvälisen oikeuden periaatetta rauhan takaajana tulkittiin ja kehitettiin 1900-luvun taitteen molemmin puolin. Haagin tuomioistuimen raporttien ja tuomiolauselmien avulla tarkastelen, miten kiistoja konkreettisesti ratkottiin rauhanomaisin keinoin ja peilaan näitä oikeustapauksia omaan historialliseen tapahtumakontekstiin. Lopuksi tutkin virallisten diplomaattisten sähköiden kautta, miten Euroopan johtajat yrittivät ratkoa sitä kriisiä, joka johti Sarajevon laukauksista suursotaan.</p> <p>Euroopan viimeisinä rauhanvuosina kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisten kiistojen rauhanomaisia ratkaisukeinoja käytettiin rinnakkain vanhan järjestelmän kanssa, mutta heinäkuun 1914 kriisiä ratkoessaan Euroopan johtajat eivät kyenneet enää hyödyntämään kumpaakaan rauhan takaajana toiminutta järjestelmää. Haagin rauhankonferenssit eivät kuitenkaan olleet merkityksettä historiallisia kuriositeetteja, vaan osa sitä kansainvälistä järjestelmää, jota aikansa valtiot olivat jatkuvasti muokkaamassa ja kehittämässä.</p>			
<p>Avainsanat – Nyckelord – Keywords</p> <p>Haagin rauhankonferenssit – Kansainväliset suhteet – Kansainvälinen oikeus – Kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot – Valtioiden välinen välimiesmenettely – Ensimmäinen maailmansota – Kansainvälinen järjestelmä</p>			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited: Keskustakampuksen kirjasto			
<p>Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information</p>			

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Kansainvälinen laki, rauhan laki?.....	1
1.2	Tutkimusongelma ja lähteet.....	4
1.3	Tutkielman tausta ja keskeiset käsitteet	8
1.4	Tutkimuskirjallisuus	13
2	KANSAINVÄLISTEN KIISTOJEN RAUHANOMAISET RATKAISUKEINOT	16
2.1	Rauha matkalla Haagiin	16
2.2	Vanhaa järjestelmää vahvistamassa: hyvät menettelytavat ja sovittelu	24
2.3	Kiistojen faktapuoli: kansainvälinen tutkimuskomissio.....	33
2.4	Uusi innovaatio: kansainvälinen välimiestuomioistuin	39
3	TUMMAT PILVET EUROOPAN TAIVAALLA PEITTÄVÄT RAUHAN LAIT	53
3.1	Rauhanomaiset ratkaisukeinot käytännössä.....	53
3.2	Haagin toinen rauhankonferenssi	65
3.3	Pysyvän rauhan työkalut ennen ensimmäistä maailmansotaa	77
3.4	Järjestelmät murtuvat: Sarajevon laukauksista maailmansotaan.....	87
4	KANSAINVÄLINEN OIKEUS VS. VANHA JÄRJESTELMÄ	98
	LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	102

1 JOHDANTO

1.1 Kansainvälinen laki, rauhan laki?

Tätä kirjoitettaessa Venäjän Krimin niemimaan miehittämisestä ja liittämisestä Venäjään on kulunut reilu kaksi vuotta ja koko Ukrainan kriisi jatkuu edelleen vailla ratkaisua. Venäläiset presidentti Putinin johdolla perustelevat toimivansa Krimillä kansainvälisten lakien puitteissa. Järjestiväthän he jopa kansanäänestyksen Krimin liittymisestä Venäjän federaatioon. Tässä ehkä paino sanalla ”järjestivät”. Sen sijaan Ukrainan ja lähes koko läntisen maailman mukaan Venäjä nimenomaan rikkoo miehityksellään ja kansanäänestyksellään kansainvälistä oikeutta. Mutta mikä on tämä kansainvälinen oikeus ja miten sitä käytetään osana ulkopoliittikkaa ja suurvaltojen välistä taistelua, välillä jopa irrallaan kontekstista? Näyttää siltä, että kansainvälinen oikeus on valjastettu osaksi valtiollista oman edun tavoittelua ja valtioiden välistä taistelua hegemonia-asemasta. Vastausta kansainvälisen oikeuden ja valtioiden välisen kilpailun problematiikkaan lähdän tässä tutkielmassa hakemaan siitä pisteestä, jolloin kansainvälinen laki ja kansainvälisen oikeuden periaate pääsivät valtiolliselle ja ulkopoliittiselle tasolle. Tämä kehitys, joka alkoi 1800-luvun alkupuoliskolta rauhanliikkeiden alkuun panemana, muuttui 1800-luvun puoliväliin tultaessa oikeusoppineiden akateemiseksi kehitysajatuksiksi, ja kulminoitui 1900-luvun taitteen molemmin puolin ajoittuneisiin kahteen Haagin rauhankonferenssiin (1899 ja 1907). Näillä konferensseilla on kuitenkin vieläkin, osin kahden maailmansodan seurauksena, kolkko ja historian tutkimuksessa merkityksetönkin kaiku. Rauhankonferenssit eivät kyenneet estämään sotia. Tämän vuoksi ne siis olivat lähes merkityksettömiä, kuten yleinen kaanon konferensseista historian kirjoituksessa tuntuu kuuluvan.

Mikä oli kansainvälisen oikeuden rooli 1900-luvun taitteen kansainvälisissä suhteissa? Kansainvälinen oikeus on kansainvälisessä yhteisössä nähty ensisijaisesti keinona ylläpitää rauha. Se toimi kahden teknisen ratkaisun kautta: yhtäältä diplomaattisin keinoin ja toisaalta nojaten lakiin ja tuomiolauselmiin. Ensin mainitussa kiista pyrittiin ratkaisemaan joko suorilla valtioiden välisillä neuvotteluilla tai ulkopuolisen osapuolen kautta tapahtuvilla sovitteluilla ja kiista-asian tutkimuksilla. Jälkimmäinen keino taas koski puhtaasti riippumattoman osapuolen avulla tapahtuvaa tuomion antoa. Kuitenkaan valtioilla ei ollut (eikä vielääkään ole) mitään absoluuttista velvollisuutta ratkoa kiistojaan kansainvälisen oikeuden tarjoamien periaatteiden tai metodien avulla. Niiden käyttö kiistatilanteen

ratkaisemiseksi vaati molempien osapuolten yhteistä suostumusta ja yleensä tämä suostumus saavutettiin diplomatian keinoin.¹

Kansainvälinen oikeus ja laki astuivat Haagin rauhankonferensseissa ensimmäistä kertaa laajemmassa mittakaavassa valtiollisella tasolla perinteisen ulkopolitiikan, diplomatian, salaisten sopimusten ja liittolaissuhteiden kentälle. Uusi tekijä oli astunut kansojen suhteiden hoidon väliselle areenalle vanhojen toimijoiden joukkoon. Aatetasolla rauhanliikkeet, kansainvälisen oikeuden puolestapuhujat ja internationalistit näkivät kansainvälisen oikeuden tärkeänä osana laajempaa rauhanaatetta ja tähän suuntaan he lähtivät sitä konkreettisesti kehittämään. Kansainvälistä lakia pyrittiin kodifioimaan ja sen avulla luotiin instrumentteja, joiden avulla valtiot voisivat tulevaisuudessa ratkoa kiistojaan ryhtymättä clausewitziläisittäin jatkamaan ulkopoliittikaansa sodalla. Nämä ulkopoliittisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot joutuivat osaksi valtapoliittista kamppailua, jota hallitsivat itsevaltiaat monarkit sekä suurvallat, ja jonka raaka-aineina toimivat kansallinen kunnia, elintärkeät kansalliset intressit ja kansallinen suvereniteetti.

Vielä nykyäänkin lähes kaikissa kansainvälisissä kiistoissa molemmat osapuolet yleensä vetoavat toimivansa kansainvälisen oikeuden mukaisesti. Silti on hyvä pitää mielessä, että kansainvälisellä oikeudella ei ole takanaan täsmällistä kodifioitua lainsäädäntöä, eikä sillä ole kansallisen lainsäädännön mukaisia instituutioita takanaan, millä pakotettaisiin alistumaan tuomioistuimen päätöksiin. Kansainvälinen oikeus on olemassa tasavertaisten, suvereenien valtioiden välillä ja näillä valtioilla on vapaus joko noudattaa tai olla noudattamatta kansainvälistä lakia. Ja kansainvälinen laki taas koostuu valtioiden välisistä keskinäisistä tai yleissitovasti solmimistaan sopimuksista ja niiden vaikutuksen arvioinnista. Toki valtaosiltaan valtiot pyrkivät noudattamaan näitä solmimiaan sopimuksia ja kansainvälistä oikeutta, ihan jo säilyttääkseen rauhan ja järjestyksen. Kansainvälinen oikeus ja kiistan vieminen sen tarjoamiin vetoomuseliimiin yleensä takaavat sen, että kiista-asiassa aletaan puhua samalla kielellä, mikä onkin tärkeää väärinymmärrysten ja niistä mahdollisesti seuraavien tuhoisten tapahtumien välttämiseksi. Vaikka kansainvälinen oikeus pyrkiikin toimimaan politiikan yläpuolella, ei sitä kuitenkaan koskaan voi täysin erottaa politiikasta. Koska kansallinen oikeus nähtiin 1800-luvulla suvereenin hallitsijan tahdon ilmauksena, oli luonnollista, että kansainvälistä oikeutta lähdettiin kehittämään siten, että se nojautui suvereenien valtioiden tahdon ilmaukseen. Näin kansallisvaltiot hallitsijoineen dominoivat kansainvälistä oikeutta ja sen kehittymistä 1800-luvun loppupuolelta alkaen.²

¹ Shaw 1995, 629–631. Cortright 2011, 33.

² Shaw 1995, 2–4, 6–7, 11.

Kansainvälinen oikeus oli tuolloin valtioiden välistä lakia ja oma kokonaisuutensa, missä vain valtiot olivat kansainvälisen oikeuden subjekteja. Kansainvälisen oikeuden asiantuntijat pyrkivät monopolisoimaan rauhan kansainvälisen oikeuden alle ja samalla sen oli tarkoitus toimia erottavana tekijänä voimapolitiikasta. Heidän mielestään tämä toimisi parhaiten, jos kansainvälinen oikeus erotettaisiin politiikasta siten, että se toimisi politiikan yläpuolella.³ 1800-luvullakin kansainvälinen oikeus nähtiin lakipiireissä valtioiden välisinä sopimuksina ja niiden tulkintoina. 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä kansainvälistä oikeutta alettiin alan piireissä kuitenkin viedä systemaattisemmin kosmopoliittisempaan suuntaan. Kansainvälistä oikeutta ei saisi enää jättää vain valtioiden välisten sopimusten varaan, se olisi institutionalisoitava ja kodifioitava.⁴ Samalla kuitenkin kansainvälisten suhteiden kehitys noudatti osin kansallista kehityskulkua. Kansallisessa ja kansainvälisessä kentässä on kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa kiinnitetty huomiota niiden väliseen analogiaan.⁵ Samaa on mielestäni havaittavissa kansainvälisen oikeuden kehityksen piirissä, kuten myöhemmin käy ilmi. Useat aikansa kansainvälisen oikeuden auktoriteetit kehittivät kansainvälistä oikeutta omien kansallisen oikeuden kokemusten kautta.

Vaikka akateemisissa piireissä ja rauhanliikkeiden parissa hiljalleen virisikin 1800-luvun edetessä ajatus siitä, että valtioiden väliset kiistat olisi parempi ratkoa muin kuin sotilaallisin keinoin, pysyi sota silti aikansa diplomatiassa eräänlaisena oletusasetuksena.⁶ Ennen ensimmäisen maailmasodan syttymistä voimatasapaino Euroopassa ilmeni kahtena vastakkaisena liittokuntana, joiden välisen voimatasapainon avulla nimenomaan uskottiin voitavan välttää sota.⁷ Euroopan kansoilla ja etenkin heidän johtajillaan oli kansainvälisen rauhanaatteen oikeuteen perustuvat toimintamahdollisuudet ratkoa keskinäisiä kiistojaan rauhanomaisesti. Kuitenkin nämä kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot joutuivat toimimaan monia vastavoimia vastaan. Kansallinen kunnia ja elintärkeät kansalliset intressit, joita nationalismi ja julkinen mielipide ruokkivat, yhdistettynä vanhaan diplomatiaan ja liittolaissuhteisiin perustuvan voimatasapainon säilyttämiseen nähtiin useissa Euroopan valtioissa siltikin varmempana rauhan takaajana kuin ajatus suvereniteetin edes osittaisesta alistamisesta korkeammalle kansainväliselle instanssille. Tämä vanha järjestelmä oli taannut rauhan Euroopassa lähes puoli vuosisataa, ennen kuin se rytisten romahti kesällä 1914.⁸

³ Vec 2012, 658, 671. Fisch 2012, 26.

⁴ Koskeniemi 2012, 953–955.

⁵ Suganami 1989, 1–2.

⁶ Eyffinger 1999, 355.

⁷ Mazower 2012, xiv, 3.

⁸ Mulligan 2010, 230–233.

1.2 Tutkimusongelma ja lähteet

Tämä pro gradu –tutkielma käsittelee sitä, miten vanha voimapolitiikka, kansainvälinen järjestelmä ja perinteinen diplomatia saivat rinnalleen rauhantakaajiksi aiotut kansainvälisen oikeuden, kansainväliset konferenssit ja ajatuksen valtioiden välisten kiistojen rauhanomaisista ratkaisukeinoista sodankäynnin vaihtoehtona. Tutkimuskysymyksinäni toimivat: mitä uutta vuoden 1899 Haagin rauhankonferenssi toi niin aatetasolla kuin konkreettisestikin kansainvälisten suhteiden hoitoon? Miten sen luomia instrumentteja käytettiin ja kehitettiin ennen ensimmäistä maailmansotaa? Minkälaisiin tapauksiin ne soveltuivat käytettäväksi ja miksi nämä instrumentit eivät kyenneet estämään ensimmäisen maailmansodan syttymistä?

Tutkielmassani tarkastelen ensin vuoden 1899 Haagin ensimmäistä rauhankonferenssia sen rauhanomaisten kiistanratkaisukeinojen osalta. Niiden avulla luon sen perustan, jonka kautta tarkastelen vallinnutta kansainvälistä järjestelmää ja sen toimivuutta Euroopan viimeisinä rauhanvuosina. Osoitan, että Haagin rauhankonferenssit eivät olleet pelkkä historiallinen kuriositeetti, johon aikansa valtiot osallistuivat vain minimipanoksella, vaan että niissä kehitettiin kansainvälistä järjestelmää ja kansojen välistä yhteistyötä aikana ennen nykyisin tuntemiamme virallisia valtioiden välisiä poliittisia instituutioita. Etenkin ensimmäinen rauhankonferenssi oli (tai siitä ehkä sattumienkin ansiosta muodostui) valtioiden välinen kansainvälisen järjestelmän suunnittelukonferenssi ainakin kansainvälisen oikeuden tiimoilta, minkä luomia käytänteitä myös kehitettiin eteenpäin niin oikeustapauksina kuin myös uusien sopimuksinakin.

Jatkan ensimmäisen rauhankonferenssin aikaansaannosten pohtimista, kun analysoin niitä konkreettisia tapauksia, joissa valtiot hyödynsivät kansainvälisten kiistojen rauhanomaisia ratkaisukeinoja. Hyvin usein Haagin rauhankonferensseja arvioidaan historiankirjoituksessa vertaamalla niiden kyvyttömyyteen rajoittaa asevarustelua (ja militarisimia laajemmin) sekä estää ensimmäistä maailmansotaa syttymästä. Haagissa luodut uudet kansainväliset sopimukset eivät kuitenkaan jääneet allekirjoittajamaiden toimesta kuolleiksi papereiksi, vaan niihin turvauduttiin olosuhteiden niin salliessa, mutta samalla myös uskottiin, että tätä luotua järjestelmää kyettäisiin (ja kyettiin, kuten tulen osoittamaan) myös kehittämään edelleen toimivammaksi osaksi kansainvälistä järjestelmää. Tässä kehittämisajatuksessa hyödynnän aikalaisten akateemista keskustelua kansainvälisen oikeuden ja rauhankonferenssien roolista. Uskon, että Haagin rauhankonferenssien päätökset olivat osa kansainvälistä järjestelmää, ei sen vallankumouksellinen korvaaja; ei puhtaan merkityksetön paperinivaska, vaan nimenomaan kehittyvä kansainvälisen järjestelmän osa. Tämä osa ansaitsee mielestäni tutkimuksellista uudelleen arviointia.

Kuten jo yllä kävi ilmi, rauhankonferenssit eivät olleet kuitenkaan mikään käänteentekevä pysyvän rauhan takaaja. Ensimmäinen maailmansota syttyi rauhankonferensseista(kin) huolimatta. Mutta oliko sodan syttyminen rauhankonferenssien impotenssin seuraus, vai olivatko muut näkymättömät voimat sittenkin vielä voimakkaampia? Tätä tarkastelen tutkielmani lopuksi, kun vertailen eurooppalaisten valtioiden pyrkimyksiä ratkoa heinäkuun 1914 kriisiä. Diplomaattisten sähkeiden valossa kriisiä pyrittiin ratkomaan yhtäältä vanhan järjestelmän ja toisaalta myös Haagissa luotujen työkalujen avulla. Vertailen sitä, miten nämä pyrkimykset näyttäytyvät Haagissa sovittujen ja käytettyjen tapausten valossa, sekä sitä, minkälaisessa historiallisessa kontekstissa nämä työkalut tuolloin olivat.

Tutkimuskirjallisuuden avulla perehdyn itse rauhankonferensseihin ja siihen, miten niitä on historian tutkimuksessa aiemmin käsitelty. Seuraan myös valittujen kirjoittajien avulla Euroopan tietä ensimmäiseen maailmansotaan ja sovitan oman tutkielmani tähän laajempaan kontekstiin. Hyödynnän myös kansainvälisen oikeuden oikeustieteellistä tutkimusta erityisesti, kun arvioin kansainvälisen oikeuden käyttöä juridisessa mielessä, mutta hyödynnän myös oikeustieteilijöiden näkemyksiä kansainvälisen oikeuden kehittymisestä 1800-luvun jälkipuoliskolta eteenpäin.

Päälähteinäni toimivat Haagin ensimmäisen rauhankonferenssin kolmannen komission ja sen alakomitean laajat keskustelupöytäkirjat. Niihin on kirjattu ansiokkaasti pitkät taustakeskustelut ja eriävät mielipiteet, eivätkä ne ole keskittyneet pelkästään toteamaan päätettyjä asioita. Näin niistä on mahdollisuus perehtyä syvällisemmin konferenssiedustajien puolesta ja vastaan – argumentteihin. Pöytäkirjoihin kirjattu kieli noudattaa kaikkine hienouksineen ja korulauseineen aikansa diplomaattisen eliitin verbaalista kauneutta. Tämä kielellinen kohteliaisuus käy ilmi etenkin silloin, kun edustajat käyttivät kriittisiä puheenvuoroja. Kritiikki annettiin kohteliaisuuksiin verhottuna. Käytössäni on muidenkin tutkijoiden laajasti hyödyntämä James Scott Brownin toimittama ja ranskasta englanniksi käännättämä *The Proceedings of the Hague Peace Confernces [...] Conference of 1899*.⁹ Alun perin Scott käännätti rauhankonferenssien pöytäkirjat yhdysvaltalaisille Pariisin vuoden 1919 rauhanneuvottelijoille taustamateriaaliksi ja tämä materiaali on julkaistu painettuna vuonna 1920. Alkuperäiset ranskankieliset pöytäkirjat ovat Haagin kansainvälisen tuomioistuimen arkistossa. Taustoitan konferenssin kulkua myös yhdysvaltalaisen diplomaatin ja Yhdysvaltojen rauhankonferenssin delegaation puheenjohtajan Andrew D. Whiten kaksiosaisen omaelämäkerran avulla. Vaikka omaelämäkertoja historiallisina lähteinä tuleekin tarkastella kriittisesti, sillä ne sisältävät yleensä vain kirjoittajansa subjektiiviset näkemykset tapahtumista ja yleensä vielä

⁹ Viittaan tähän teokseen *The Proceedings of 1899 Conference*.

jälkiviisaana, niin Whiten päiväkirjat ovat kuitenkin julkaistu jo vuonna 1905. Tällöin hänen arvioitaan rauhankonferenssista eivät myöhemmät tapahtumat ole päässeet jälkikäteen muokkaamaan. Hänen kirjoituksensa ovat niin ajalta ennen toista rauhankonferenssia kuin myös ensimmäistä maailmansotaa. Toisaalta näyttää myös siltä, että ennen painokuntoon laittoa White ei olisi ainakaan kovinkaan paljoa editoinut tekstiään, se noudattaa hyvin päiväkirjamaista esitysmuotoa eikä siitä ole löydettävissä jälkikäteen lisättyjä elementtejä kuten jälkiviisastelua. Lisäksi Whiten kuvailemat tapahtumat ja keskustelut noudattavat hyvinkin tarkasti konferenssin pöytäkirjojen sisältöä ainakin niiltä osin, kun White kertoo kokouskeskusteluista.

Haagin toisen rauhankonferenssin lähdeaineisto¹⁰ noudattaa samaa kaavaa ja samoja periaatteita kuin ensimmäisenkin konferenssin keskustelupöytäkirjat. Lähdeteknisesti ehkä merkittävin ero aiemman rauhankonferenssin pöytäkirjoihin on se, että nyt kielenkäyttö on muuttunut astetta toisia osapuolia haastavampaan suuntaan. Toisessa rauhankonferenssissa ei enää samalla tavalla pyritty miettimään kaikkia diplomaattisia kohteliaisuuksia loppuun asti, vaan kritiikki on selvästi avoimempaa. Tätä aineistoa käytän tarkastellessani niitä muutoksia, joista toisessa rauhankonferenssissa keskusteltiin ja jotka päätettiin verrattuna ensimmäiseen rauhankonferenssiin. Arvioidessani Haagin rauhankonferenssien rauhanomaisten kiistanratkaisukeinojen konkreettista käyttöä oman aikansa ulkoasiainsuhteiden hoidossa käytän James Scott Brownin kokoamaa editiota kaikista Haagin välimiestuomioistuimen ja kansainvälisen tutkimuskomission alkuperäisten raporttien ja tuomiolauselmien virallisista käännöksistä ajalta ennen ensimmäistä maailmansotaa.¹¹ Scottin kustantaja, teollisuusmagnaatti ja rauhanaktivisti Carnegien omistama *Carnegie Endowment for International Peace*, toimi tuolloin Haagin tuomioistuimen epävirallisena hovikustantajana painattaen paljon rauhankonferensseihin liittynyttä materiaalia. Tarkoituksena Carnegien säätiöllä ja kustantamolla oli edistää rauhanaatetta.

Jo Haagin rauhankonferenssien pöytäkirjojen editoijana mainittu James Brown Scott (1866–1943) toimi oikeustieteen professorina muun muassa Harvardissa erikoistuen kansainväliseen oikeuteen. Hänen pääjulkaisunsa koskivat nimenomaan Haagin rauhankonferensseja ja niiden antia kansainväliselle oikeudelle. Tässä tutkielmassa hyödynnän hänen syksyllä 1908 Johns Hopkinsin yliopistossa pitämänsä luentosarjaa, joka on julkaistu painettuna 1909. Hyödynnän myös muiden kansainvälisen oikeuden aikalaisauktoriteettien julkaisuja. Näistä yhdysvaltalainen juristi, teologi ja rauhanaktivisti James Libby Tryonin (1864–1958) julkaisi kansainvälisestä oikeudesta nimenomaan siitä näkökulmasta, että kansainvälinen oikeus ja siitä kehittyvä maailman oikeus olisi varmin tie

¹⁰ Viitataan The Proceedings of 1907 Conference.

¹¹ Viitataan kuitenkin aina kyseisten tapausten otsikoihin. Esimerkiksi: The Casablanca Case (France vs. Germany)

pysyvään rauhaan. Sen sijaan toiselle kansainvälisen oikeuden puolestapuhujalle, brittiläiselle John Westlakelle (1828–1913) kansainvälinen oikeus oli vain yksi keino välttää sota valtioiden välillä, ei se ainoa, kuten se sitä ehkä monelle muulle oli. Yhdysvaltalainen oikeustieteen professori ja kansainvälisen lain asiantuntija Thomas Lawrence (1849–1919) kirjoitti teoksessaan *International Problems and Hague Conferences* (1908) arvionsa siitä, mihin suuntaan kansainvälinen oikeus oli menossa rauhankonferenssien myötä. Ainakin hänen ja kansainvälisen oikeuden puolestapuhujien mielestä.

Koska kansainvälinen oikeus pääsi vuosisadan loppupuolella akateemisesta ja osin idealistisestakin keskustelusta valtiolliselle ja kansainväliselle konkretiatasolle, alkoivat myös yllämainitut asiantuntijat kirjoittaa aiheestaan hiljalleen tapahtuvan kehityksen kautta. Kansainvälinen oikeus ei heille ollut enää mikään vallankumouksellinen voima, vaan tarkoituksena oli saada kansainvälinen oikeus osaksi kehittyvää kansainvälistä järjestelmää.¹² Näiden kansainvälisestä oikeudesta kirjoittaneiden avulla tarkastelen sitä, miten kansainvälinen oikeus ja Haagin rauhankonferenssit nähtiin omana aikanaan. Miten niiden avulla uskottiin estävän sodat? Täytyy kuitenkin muistaa, että akateemisuudesta huolimatta kyseiset henkilöt kirjoittivat omasta tieteenalastaan sen kehityksen alkutaipaleella. Tämä näkyykin osittain kirjoituksissa, etenkin silloin, kun he arvioivat kansainvälisen oikeuden kehitysmahdollisuuksia tai vaikutusta valtiollisella tai valtioiden välisellä tasolla. Tällöin on voinut käydä niin, että kyseiset kirjoittajat ovat ylikorostaneet oman tieteenalansa merkitystä.

Lisäksi hyödynnän tutkielmani lopussa jälleen James Scott Brownin Yhdysvaltain hallintoa varten keräämän ja painattaman *Diplomatic Documents Relating to the Outbreak of of the European War vol. I–II* kokoelmaa. Tämä pitää sisällään Yhdysvaltojen pyynnöstä eri valtioiden toimittamia diplomaattisia sähkeitä pääasiallisesti kesästä 1914 alkaen koskien Sarajevon laukausten jälkeistä kriisin eskaloitumista. Valtiot ovat itse kääntäneet nämä sähkeet alkuperäiskielestä englanniksi. Kuten historian professori William Mulligan huomauttaa, on tämä aineisto toimitettu Yhdysvaltoihin sodan ensimmäisenä vuotena ja jokaisen maan omissa intresseissä on ollut toimittaa vain itselleen edullinen diplomaattinen aineisto.¹³ Koska tutkin, mihin eri rauhanomaisiin kiistanratkaisukeinoihin eri osapuolet vetosivat kesän 1914 kriisin sovintopyrkimyksissään, ei tämä selektiivisyys haittaa. Ensinnäkin, eri maiden diplomaattiset sähkeet kokonaisuutena tarkasteltuna antavat hyvän kuvan valtioiden sen hetkisistä omista intresseistä. Lisäksi niissä on paljon ristiviittauksia muiden maiden

¹² Suganami 1989, 62–63.

¹³ Mulligan 2010, 1–4. Viittaa aineistoon sähkeen lähetetiedoilla. Esimerkiksi ”Russian Minister for Foreign Affairs to Russian Ambassador at Berlin, Vienna, Paris, London and Rome. Pietari 17./30.7.1914.” Lisään loppuun myös lähetyspäivämäärän ja lähetyspaikan. Huomionarvoista on, että venäläisten ja serbien käyttämissä lähetetiedoissa on Scottin toimesta lisätty myös gregoriaanisen kalenterin päivämäärä juliaanisen kalenterin vastaavan lisäksi.

diplomaattisiin pyrkimyksiin, joten kokonaiskuva selkiytyy tämänkin kautta, vaikka alkuperäinen valtio ei olisikaan näitä sähkeitä liittänyt osaksi omaa kokoelmaansa. Muiden valtioiden aineiston perusteella pystyn rakentamaan kokonaiskuvaa. Se, mitä joku toinen valtio ei ole julkaissut lähettäjänä, on vastaanottajaosapuoli tämän alkuperäisen sähkeen julkaissut osana omaa kokoelmaansa. Toiseksi, juuri näiden diplomaattisten sähkeiden avulla eri osapuolet kommunikoivat toisilleen virallisesti ja niiden pohjalta eri maiden katsantokantoja tulkittiin myös vastaanottopäässä. Vastapuolen toimet perustuivat niiden sisältöön ja tulkintaan. Vaikka nämä diplomaattiset tulkinnat ovatkin ammattidiplomaattien tekemiä ja siten voisi ajatella niiden olevan ammatillisen objektiivisia, perustuvat ne silti jonkinasteisiin subjektiivisiin tulkintoihin asioista ja taustamotiiveista. Kuitenkin tämä aineisto pitää sisällään tämän tutkielman kannalta mielenkiintoista materiaalia. Kun tarkastelen, miten kriisi pyrittiin ratkomaan rauhanomaisesti, niin tähän tarkoitukseen käyvät sopivasti maiden itsensä julkaisemat, itselleen edulliset keskustelut, joilla ne yrittivät sodan ensimmäisenä vuotena todistella omaa rauhantahtoisuuttaan kesän 1914 kriisissä samalla muita syytellen.

1.3 Tutkielman tausta ja keskeiset käsitteet

Viimeisinä vuosikymmeninä ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä Euroopan valtioilla ja niiden johtajilla oli monia sisäisiä ja ulkoisia vastavoimia, jotka kaikki osaltaan olivat viemässä Eurooppaa ensimmäiseen maailmansotaan, joka mahdollisesti olisi ollut vältettävissä kansainvälisten kiistojen rauhanomaisin ratkaisukeinoin. Kansallinen kunnia ja elintärkeät kansalliset intressit ponnistivat kansallisesta suvereniteetista, itsevaltiudesta ja uudesta voimallisesta aatteesta; nationalismista. Samalla Euroopan valtioiden välisiä suhteita ylläpidettiin perinteisen diplomatian, ”Euroopan konsertin” ja eri liittokuntien välisen voimatasapainon avulla. Seuraavaksi määrittelen lyhyesti nämä tutkielmani kannalta keskeiset käsitteet.

Eurooppalainen suvereenin vallan ja valtion käsite muodostui Westfalenin (1648) rauhan jälkeen. Sen perusajatuksena oli hallitsijan suvereenius hallitsemansa alueen ja sen ihmisten osalta. Euroopan suvereenien hallitsijoiden katsottiin olevan tasavertaisia keskenään. Tosin usein toiset olivat tasa-arvoisempia kuin toiset, riippuen aina sen hetkisestä valtioiden välisestä voimatilanteesta. Kansainvälisessä mielessä valtioiden välinen suvereenius ja tasa-arvo ylläpidettiin voimatasapainon avulla kansainvälisen anarkian välttämiseksi: yksikään valtio ei saanut päästä dominanssiasemaan ja

jos näin uhkasi käydä, liittoutuivat muut sitä vastaan palauttaakseen voimatasapainon.¹⁴ Kansainvälisen oikeuden silmissä alueellinen suvereniteetti lähti roomalaisen lain omistusoikeuden käsitteestä. Valtiolla on alueensa suvereniteetin perusteet ja sisäisesti valtion hallinnolliset instituutiot käskyvallassaan sekä ulkoisesti se edustaa kansainvälisessä oikeudessa oikeushenkilöä. Suvereenisuus vaatii kuitenkin suvereenin alueen, jota valtio hallitsee. Ilman aluetta valtio ei voi olla kansainvälisen oikeuden silmissä oikeushenkilö eli suvereeni valtio.¹⁵ Tässä tutkielmassa kansallinen suvereniteetti on keskiössä. Siihen vedoten aikansa hallitsijat perustelivat toimiaan kansainvälisessä reaalioliittisessa toimintaympäristössä. Suvereenius oli loukkaamaton ja siitä luovuttiin edes osittain vain hyvin tarkoin harkitusti.

Kansallinen suvereniteetti oli etenkin itsevaltiaille hyvin tärkeä kysymys. Kansainvälisen oikeuden silmissä suvereniteetti lähti siitä, että hallitsijan vapauden etupiiri oli normatiivi ja valtioiden väliset käytösperiaatteet seurasivat siitä, miten näitä vapauksia suojattiin parhaiten. Tämä johti kuitenkin helposti siihen, että konfliktitilanteissa kummatkin osapuolet pystyivät helposti vetoamaan oman suvereniteettinsa loukkaamattomuuteen.¹⁶ Napoleonin sotien jälkeisenä aikana, varsinkin Euroopassa, valtioiden välisiä keskinäisiä suhteita määritteli ”Euroopan konsertti”, jossa suurvaltojen välinen yhteistyö säilytti rauhan sopimusten ja neuvottelujen kautta. Samalla sota, sillä uhkaaminen ja siihen ryhtyminen, nähtiin täysin luonnollisena osana kansainvälisten suhteiden hoitoa.¹⁷ Kuitenkin ”Euroopan konsertti” oli samalla yksi ensimmäisistä valtiollisen internationalismin esimerkeistä. Samalla ”Euroopan konsertti” kuitenkin osoitti, kuinka hankalaa oli sovittaa kansojen väliset mekanismit toimimaan kansallisvaltioiden viitekehyksessä, missä kansallinen hegemonia ja kilpailu vaikuttivat valtioiden toimintakykyyn.¹⁸

”Euroopan konsertti” toimi pääsääntöisesti diplomatian keinoin. Perinteisimmillään diplomatia oli jo keskiajalta lähtien ollut hallitsijoiden yksi tehokkaimmista keinoista hoitaa ulkosuhteitaan. 1800-luvun jälkipuoliskolla diplomatia ei enää ollut pelkästään valtioiden välisiä, poliittisten asioiden hoitoa kapeasti tulkittuna, vaan yhä enenevässä määrin kansainvälisten suhteiden kokonaisvaltaista hoitoa. Samalla nopeutuva tiedonkulku linkitti asemapaikkojensa diplomaatit selkeämmin edustamiensa valtioiden ulkoasiainministeriöön ja täten diplomaatit puhuivat selkeämmin

¹⁴ Albrecht-Carrié 1968, 1–2.

¹⁵ Shaw 1995, 278–279. Tosin nykyään näin jyrkkä valtiollisen kehityksen kulku Westfalenin rauhan seurauksena on kiistetty. Valtiollinen muutos oli alkanut jo ennen 30-vuotista sotaa. Ks. tarkemmin Ashworth 2014. Toisaalta 1800-luvun lopun kansainvälisen oikeuden akateemikoille valtiollinen suvereniteetti ja sen määritelmä juonsi juurensa suoraan Westfalenin rauhasta (ks. esim. Scott 1909, Lawrence 1908.), joten tämän tutkielman kannalta westfalenilainen suvereeniuuden määritelmä on oikeassa kontekstissa.

¹⁶ Koskeniemi 2007, 224–226, 228. Ks. myös ibid. 224, alaviite 1.

¹⁷ Sivonen 1970, 139–141, Koskeniemi 2001, 33.

¹⁸ Geyer & Paulmann 2008, 11.

edustamiensa valtioiden suulla.¹⁹ Tosin, vaikka diplomaattikunta ammatillistui ja institutionalisoitui, suosivat aikansa itsevaltiaat edelleen myös monarkkien välistä diplomatiaa pyrkien samalla ohittamaan omat kansalliset poliittiset ja hallinnolliset instituutiot.²⁰

Olivatpa valtiot muodostuneet historian saatossa miten hyvänsä, tuli niiden 1800-luvun puolivälin vallankumousten ajoista alkaen ottaa myös alamaistensa huomioon päätöksenteossa. Kansalaisten hallitsemisesta oli tullut hankalampaa, sillä jumalan armosta hallitseminen ei enää riittänyt vallan legitimitetiksi. Siksi vallankumousten pelko eli voimakkaasti hallitsijoiden mielissä. Hallituksille keskeinen tekijä alamaisten hallinnan yhtälössä oli valtion käsite ja alamaisten uskollisuus saavutettaisiin parhaiten nationalismin aatteen avulla.²¹ Nationalismin tutkija Ernest Gellnerille nationalismi ei ole pelkästään ilmiö, se on myös ongelma. Erityisesti se on ongelma kansainvälisten suhteiden ja internationalismin vastavoimana silloin, kun politiikkaa ohjaa nationalismi.²² Nationalismi sai voimakseen myös darwinistisen työkalun biologiasta 1800-luvun jälkipuoliskolla ja luonnonvalinta tuli aatteena koskettamaan myös kansallisuusaatetta. Nationalismista tuli kansallisen politiikan voimakas työkalu. Samalla sosiaalidarwinismi ja *Survival of the Fittest* – ajattelu alkoi hallita myös valtioiden välistä eloonjäämiskamppailua. Historian professori Margaret MacMillanin sanoin: ”Evoluutioteorian äpärälapsi sosiaalidarwinismi ja sen serkku militarismi ruokkivat ajatusta siitä, että kansojen välinen kilpailu oli luonnonlaki ja lopussa vahvimmat selviytyisivät, myös sodassa.”²³ Ja kuten tässä tutkielmassa käy ilmi, kansallisuusaatteeseen liittyi voimakkaasti myös kansallisen kunnian käsite. Kansallisella kunnialla tarkoitan sitä epämääräistä ja myös määrittelemätöntä tunnepohjaista käsitettä, jonka loukkaamattomuuden taakse valtiot kykenivät aina menemään puolustaessaan esimerkiksi ulkopoliittista asemaansa.

Tämän tutkielman tarkasteluajanjaksollakaan valtiot eivät kuitenkaan toimineet täysin itsenäisesti tai itsepäisesti. 1800-luvun loppupuolta (määritelmästä riippuen) on kutsuttu myös ensimmäiseksi globalisaation aikakaudeksi. Monet kansainväliset instituutiot kehittyivät juuri tuona aikana ja etenkin maailmankauppa kukoisti. Tämä lisäsi painetta siihen, että myös valtiot kykenisivät yhdessä kehittämään kansainvälisiä järjestelmiä ja ennen kaikkea säilyttämällä rauhan ne mahdollistaisivat kukoistavan kansainvälisen toimintaympäristön. Tämän pysyvän rauhan puolesta alkoivat kampanjoida ensi alkuun etenkin rauhanliikkeet.

¹⁹ Andersson 1993, 103, 118–119.

²⁰ Mulligan 2010, 70–71.

²¹ Hobsbawm 1994, 32.

²² Gellner 1983, 1. Gellner 1997, 3–5, 107.

²³ Gellner 1997, 69–72, MacMillan 2013, xxix.

Ensimmäiset rauhanliikkeet syntyivät Yhdysvalloissa ja Britanniassa 1800-luvun alkupuolella leviten hiljalleen eri puolille Eurooppaa. Rauhantutkija David Cortrightin mukaan ei ole sattumaa, että rauhanliikkeet syntyivät alun perin demokraattisissa valtioissa. Demokraattisilla periaatteilla, sanan- ja kokoontumisvapauden myötä ja ylipäättään aktiivisen yhteiskunnallisen osallistumisen ansiosta demokratialla ja rauhanliikkeillä on hyvin paljon yhteistä. Rauha on Cortrightin mukaan ymmärrettävä dynaamisena prosessina, jossa rauhantekijöiden tehtävänä ja tavoitteena on luoda tehokkaampia tapoja ratkaista erimielisyyksiä ilman väkivaltaista konfliktia ja samalla tunnistaa sekä muuttaa niitä yhteiskunnallisia oloja, jotka aiheuttavat sotia.²⁴ Tässä tutkielmassa tarkastelen nimenomaan näitä tehokkaimmiksi aiottuja tapoja ja niiden käyttökokemusten myötä tapahtunutta kehittämistä.

Jos aiemmin diplomatia olikin toiminut kansojen välisten suhteiden hoitajana ja sovittelijana, niin se edusti kuitenkin lähes poikkeuksetta tapauskohtaista ja väliaikaista ratkaisua, ei niinkään kansainvälisten suhteiden kokonaisvaltaista rakenteellista hoitoa. 1800-luvun puolivälin paikkeilla tapahtui internationalismin, tässä tapauksessa kansainvälisten suhteiden hoidon, suuri muutos: teollistuminen. Se muutti yhteiskuntaa sisäisesti ja ulkoisesti. Eurooppalaisten maiden siirtomaista tuli yhä enenevässä määrin raaka-aineiden tuottajia. Hiili, teräs ja rautatiet ja höyrylaivat muuttivat suurvaltastatuksen todella globaaliin suuntaan ja samalla myös sodankäynnistä tuli entistä globaalimpi ja tuhovoimaisempi ilmiö.²⁵

Edelliseen voimakkaasti liittyen maailmantalouden ja teollistumisen suuri muutos sai monet internationalistit pohtimaan myös valtioiden välisten suhteiden hoidon muutoksen tarvetta. Jotkut hyväksyivät vielä sodan voimatasapainon ylläpitotarkoituksessa, toiset hyväksyivät sodan silloin, jos tuli tarve muuttaa *status quota*, mutta kaikille sota oli yhtä kaikki sellainen tuhoava voima, josta tuli tehdä mahdollisimman harvinainen ilmiö.²⁶ Yksi näistä pasifistisista hahmoista oli brittiläinen parlamenttiedustaja William Randal Cremer. Hänelle kansainvälinen välimiesoikeus olisi kaikkein tarkoituksenmukaisin rauhan takaaja. Tätä aatetta Cremer ajoi voimakkaasti perustamansa välimiesmenettelyliikkeen (*Arbitration movement*) ja ennen kaikkea maailman parlamenttiedustajien yhdistyksen *Inter-Parliamentary Unionin* (myöhemmin IPU) välityksellä. Cremerin kanssa yhdistystä oli perustamassa hänen ranskalainen kollegansa Frédéric Passy. Molemmat saivat myöhemmin Nobelin rauhanpalkinnon osittain kansainvälisen oikeuden eteen tekemästään työstä.²⁷

²⁴ Cortright 2011, 28, 35–38, 48.

²⁵ Ashworth 2014, 10, 70–74.

²⁶ Ashworth 2014, 87–88.

²⁷ Mazower 2013, 83–85. Zarjevski 1989, 35–38. Itseasiassa IPU:n perustaminen eteni vaiheittain alkaen kesällä 1889 Passyn kutsuttua eri maiden parlamenttiedustajia kokoukseen Lontooseen, jonne saapui 95 parlamenttiedustajaa

Itse asiassa yllättävän moni Nobelin rauhanpalkinnon saaja ajalta ennen ensimmäistä maailmansotaa olivat tavalla tai toisella myötävaikuttamassa kansainvälisen oikeuden kehitykseen. Tämä kehitys valtiotasoisena otti ensiaskeleitaan Haagin ensimmäisessä rauhankonferenssissa.

Heinäkuun 28. päivänä 1899 Haagin rauhankonferenssiin osallistuneiden maan edustajat saivat hyväksyttäväkseen myös konferenssin kolmannen komission²⁸ luonnosteleman 61 artiklaisten sopimuksen, jonka tarkoituksena oli *kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot* (*Pacific Settlement of International Disputes*), pääpainona kansainvälisen oikeuden kehittämisen ja kehittymisen kautta. Sopimus, jonka ylevänä otsikkona oli *yleisen rauhan ylläpitäminen*, jakautui kolmeen pääkohtaan: *hyviin menettelytapoihin ja sovitteluun, kansainväliseen tutkimuskomissioon* sekä kolmantena ja ehkä merkityksellisimpänä, *kansainvälisen välimiestuomioistuimen* perustamiseen.²⁹ Tuovi Sivonen määrittelee kolmannen komission päättyöksi Haagissa kolmen mekanismin³⁰ luomisen rauhan säilyttämiseksi: 1) *Välitys*, joka luonteeltaan on neuvova, ei sitova. 2) *Kansainväliset tutkimuskomissiot*, joiden avulla voitettaisiin aikaa ja estettäisiin konfliktien syntyminen väärinkäsitysten johdosta ja 3) *Sovintotuomio*, jonka tarkoituksena oli ratkaista riidat valtioiden välillä yhteisesti hyväksytyn tuomarin avulla kunnioittaen kansainvälisen oikeuden periaatteita.³¹

Tässä tutkielmassa *välimiesmenettely* on se toiminto, mikä käydään kahden (tai useamman) kiistakumppanin välillä *välimiestuomioistuimessa*. Välimiesmenettely on siis sitä, minkä voi rinnastaa esimerkiksi käräjäoikeudessa annettavaan yksittäisen jutun käsittelyyn ja jonka lopputuloksena on tuomio. Välimiesmenettely on kuitenkin enemmänkin kiistanratkaisukeino kuin puhtaan juridinen tuomio, vaikka sillä on sellainenkin piirre. Lisäksi välimiesmenettelyssä osapuolet

yhdeksästä eri maasta. Vaikka määrä olikin Passylle pettymys, niin Lontoossa sovittiin, että yhdistys toimisi parlamenttien välisenä välimiesmenettelyedustajistona, jonka tarkoituksena oli edistää kansainvälistä välimiesoikeutta ja -menettelyä. Seuraavien vuosien aikana yhdistyksen nimi (alkuperäistä tarkoitustaan kuvaavasti) vaihteli "*Parliamentary Arbitration Conference*" vuoden 1892 "*Inter-Parliamentary Union for International Arbitrationiin*", kunnes se vasta 1908 otti nimekseen vieläkin käytössä olevan *Inter-Parliamentary Unionin*. Zarjevski 1989, 39.

²⁸ Koko konferenssi jakaantui kolmeen pääkomissioon, joista ensimmäinen komissio oli asevarustelu- ja rajoituskomissio ja toinen komissio sodankäynnin lakien ja Punaisen ristin toimintamandaatin kehittämiseen paneutunut komissio.

²⁹ The Proceedings of 1899 Conference, 235–236.

³⁰ Itse käytän tutkielmassani Sivosen *välitys* –termistä muotoa *sovittelu* (Haagin sopimuksessa ranskaksi: *médiation*). Se ehkä paremmin kuvaa kyseistä toimintoa, missä kolmas osapuoli nimenomaan sovittelee riitaa, eikä niinkään toimi välittäjänä. Käytän *sovintotuomioista* termiä *välimiestuomioistuim* (*La Cour Permanente d' Arbitrage*). Mielestäni *sovintotuomio* ei kuvasta instituution todellista luonnetta, eikä myöskään täysin vastaa alkuperäistä ranskankielistä termiä. Välimiesmenettely tai –tuomioistuin ei perusta tuomiolauselmaansa sovintoon, vaan se on puhtaan juridisest *tuomio*. Sovinto mielestäni enemmänkin kuvaa tilannetta, missä osapuolet yhdessä päätyvät keskustelujen ja kompromissienkin kautta yhteiseen sovintoon. *Hyvät menettelytavat*, jotka Sivonen on jättänyt listaltaan pois, kuvaavat niitä teknisiä toteutuskeinoja, joihin *sovittelu* sekä *kansainvälinen tutkimuskomissio* työnsä nojaisivat.

³¹ Sivonen 1970, 150.

voivat myös vapaammin sopia välimiesmenettelyssä käytettäviä periaatteita ja sääntöjä kuin mikä olisi mahdollista perinteisen tuomioistuimen piirissä.

1.4 Tutkimuskirjallisuus

Historioitsija Arthur Eyffinger julkaisi Haagin ensimmäisen rauhankonferenssin satavuotisjuhlajulkaisun toimiessaan Haagissa majaa pitävän kansainvälisen tuomioistuimen pääkirjastonhoitajana. Historioitsijana hän rekonstruoi hyvinkin tarkasti konferenssin kulun käyttäen lähteinään pääasiallisesti konferenssin kokousten keskustelupöytäkirjoja. Hän laajentaa kokousteemoja oman aikansa laajempiin tapahtumiin, muttei vie analyysiaan juurikaan rauhankonferenssia pidemmälle. Vaikka Eyffingerille (onhan kyseessä juhlajulkaisu) Haagin rauhankonferenssi oli suuri historiallinen tapahtuma, niin hänen käsittelynsä on lähes yksinomaan konferenssitapahtumissa, ei niinkään konferenssin jälkivaikutuksissa. Tutkimuksellisesti Eyffingerin teos on kuitenkin yksi keskeisimmistä rauhankonferenssista tehdyistä tutkimuksista.

Kansainvälisen oikeuden tutkijoille Haagin rauhankonferenssit ovat tarkoittaneen käännoä, missä kansainväliset järjestöt ja kansainvälinen oikeus niin aatteena kuin konkretiatasollakin syntyivät koskemaan koko kansainvälistä järjestelmää.³² Kansainvälisen oikeuden piirissä tehty tutkimus onkin tutkielmani kannalta poikkitieteellisesti tärkeässä roolissa, varsinkin, koska historiallinen tutkimus on rauhankonferensseista hieman suppeaa. Kansainvälisen oikeuden professori Martti Koskenniemen mukaan kansainvälisen lain kehittyminen 1800-luvun puolivälin jälkeen näkyy vielä tänäkin päivänä, sillä se kehittyi ensin aatteena ja poliittisena liikkeenä kamppailuidenkin kautta ollen nykyään elimellinen osa kansainvälistä järjestelmää.³³ Hänen kansainvälisen oikeuden historian tutkimuksen (*The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870–1960*) mukaan Haagin rauhankonferenssit epäonnistuivat sen takia, koska niissä rauhaa käsiteltiin omana irrallisena tekijänä, eikä konferensseissa edes pyritty pureutumaan sotien oikeisiin syihin. Jo maailmansodan ensimmäisenä vuonna kansainvälisen oikeuden asiantuntijat tulivat siihen lopputulokseen, että kansainvälisen lainsäädännön kehittymistä ei saataisi aikaan diplomaattien ja valtiomiesten toimesta yksittäisissä konferensseissa, vaan vasta laajemman sivistyksen myötä.³⁴ Koskenniemen, kuten muidenkin kansainvälisen oikeuden kehittymistä tutkineiden oikeustieteilijöiden tarkastelukulma on kuitenkin lähes puhtaan oikeustieteellinen. Niistä puuttuu laajempi historiallinen kontekstualisointi

³² Caron 2000, 24.

³³ Koskenniemi 2001, 2.

³⁴ Koskenniemi 2001, 292.

tai sitten tämä on historiantutkimuksellisesti hieman suppea ja kritiikitön. Kuitenkin kansainvälisen oikeuden tutkimus toimii tämän tutkielman kannalta avainasemassa. Koskenniemen ja muutaman muun tutkijan lisäksi hyödynnän kansainvälisen lain professoreiden, Barbo Fassbenderin ja Anne Petersin toimittamaa *The Oxford Handbook of the History of International Law* (2012), kun tarkastelen tutkielmassani kansainvälisen oikeuden oikeustieteellistä kehittymistä ja alan tutkimuksen perusteita.

Rauhantutkimuksessa, joka on hyvin pitkälle aatehistoriallista tutkimusta, on Haagin rauhankonferenssit myös lähes tyystin sivuutettu. Cortright (2011) tunnustaa konferenssien aatteellisen merkityksen, mutta konkretiatasolla molemmat konferenssit olivat hänellekin vain esisoiittoa laajemmalle kansainväliselle rauhanpyrkimykselle, joka saavutti merkitystä vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen Kansainliiton muodossa. Suomalaisittain rauhanaatetta historiassa Haagin rauhankonferenssien osalta on tutkinut Tuovi Sivonen (1970). Hän nostaa konferenssien saavutukseksi erityisesti omankin tutkielmani keskiössä olevat rauhanomaiset kiistanratkaisukeinot, mutta hänen käyttämänsä (ja mahdollisesti itse suomentamansa) termit jättävät toivomisen varaa.

Tässä tutkielmassa seuran yleisenä vuosisadan taitteen kehityspolkuna eräiden valittujen kirjoittajien näkemyksiä Euroopan tiestä ensimmäiseen maailmansotaan ja heidän näkemyksiinsä niistä aatteellisista, poliittisista ja kulttuurisista voimista, jotka kehittyivät 1800-luvun loppupuolelta ensimmäisen maailmansodan aiheuttamaan murrokseen. Erityisesti peilaan historian professorien Margaret MacMillanin (2013) sekä William Mulliganin (2010) näkemyksiä omaan lähdeaineistooni.

Ensimmäistä maailmansotaa ja sen syttymiseen johtaneita syitä on tutkittu paljon. Nykyään vallalla on tutkimustraditiota, joissa korostetaan sitä, miten sota kaikesta huolimatta syttyi (esimerkiksi Mulligan 2010) vaikka Euroopassa oli käytössä järjestelmiä, joiden avulla eri valtiot saivat soviteltua aiemmat kriisinsä ilman sotaa tai sitten tutkimuksellisesti perinteisemmin; mikä oli Euroopan tie ensimmäiseen maailmansotaan. Jälkimmäistä edustavat esimerkiksi MacMillan (2013) ja Miranda Carter (2009) ja Afflerbach & Stevenson (toim. 2007), joissa ei kuitenkaan oteta juuri ollenkaan kantaa vasta kehitysmässä olleeseen kansainväliseen oikeuteen ja sen tarjoamiin rauhanomaisiin kiistanratkaisukeinoin.³⁵ Isolta osin tämä juontaa mielestäni juurensa siihen, että Haagin

³⁵ Ks. esim: MacMillan 2013, Afflerbach & Stevenson 2012, Mulligan 2010. MacMillan käsittelee Haagin rauhankonferensseja ja sen tarjoamia rauhanomaisia kiistanratkaisukeinoja lähinnä Dülfferin (1981) kautta silloin, kun hän arvioi niiden merkitystä (tai oikeammin merkityksettömyyttä) vallalla ollutta kansainvälistä järjestelmää vasten. Afflerbachin ja Stevensonin toimittamassa kirjassa eri kirjoittajat tarkastelevat ehkä perinteisemmin niitä syitä, jotka johtivat ensimmäiseen maailmansotaan. Koska heidän tarkasteluasetelmansa on pohtia sotaan johtaneita syitä, on oman tutkielmani aihe ollut heille helppo sivuuttaa ”historiallisena kuriositeettina”. Sen sijaan Mulligan, joka

rauhankonferensseista ei ole juurikaan tehty laajemmin historiallista tutkimusta. Aiheen perusteoksena toimii saksalaisen historian professorin Jost Dülfferin jo vuonna 1981 julkaistu habilitaativäitöskirja *Regeln Gegen den Krieg? Die Haager Friedens-Konferenzen 1899 und 1907 in der internationalen Politik*, missä Dülffer argumentoi, etteivät Haagin rauhankonferenssit tarjonneet omana aikanaan mitään konkreettista vaihtoehtoa vallalla olleelle kansainväliselle järjestelmälle.³⁶ Esimerkiksi MacMillan kuvaillessaan Haagin rauhankonferensseja viittaa Dülfferiin (1981) arvioidessaan rauhankonferenssien merkitystä ja Eyffingeriin (1999) silloin, kun hän kertoo itse konferenssien tapahtumista. Dülffer on myös jatkanut Haagin työkalujen arviointia konfliktinratkaisukeinoina (esim. 1997, 2007 ja 2008).

tarkastelee enemmänkin, miten rauha onnistuttiin säilyttämään Euroopassa niinkin pitkään eri kansainvälisin keinoin, ei mainitse Haagin rauhankonferensseja tai kansainvälistä oikeutta oikeastaan ollenkaan.

³⁶ Dülffer 1981. Ks. erityisesti s. 331 ”*Die beiden Haager Konferenzen stellten keine Alternative zum internationalen System ihrer Zeit bereit.*” Myöhemmissä tutkimuksissaan Dülffer on jatkanut päätelmänsä samalla teemalla. (Ks esim Dülffer 2008, erityisesti s. 79. ”*Die beiden Haager Friedenskonferenzen von 1899 und 1907 verabschiedeten schliesslich kaum mehr als rhetorische Wünsche, in Zukunft zu Abrüstungsmassnahmen zu gelangen.*” Tosin täytyy muistaa, että Dülffer on myöhemmissä tutkimuksissaan tarkastellut erityisesti rauhankonferenssien aseistariisuntakysymystä ja verrannut koko konferenssin lopputulemaa kansainvälistä järjestelmää vasten. Hän ei ole niinkään tarkastellut erikseen kansainvälisen oikeuden tai rauhanomaisten kiistanratkaisukeinojen näkökulmaa rauhankonferensseissa, mutta on nähdäkseni kuitenkin yleistänyt päätelmänsä koskemaan myös näitä näkökulmia.

2 KANSAINVÄLISTEN KIISTOJEN RAUHANOMAISET RATKAISUKEINOT

2.1 Rauha matkalla Haagiin

Venäjän tsaari Nikolai II kutsui maailman valtioita suunnittelemaansa konferenssiin, joka myöhemmin sai lehdistössä nimekseen ”rauhankonferenssi”. Alun perin sillä ei ollut tällaista mahtipontista nimeä. Tsaarin kutsu esitettiin Pietariin akreditoiduille suurlähettiläille elokuun 24. päivänä 1898 ulkoministeri, kreivi Mouravieffin ja ulkovaltojen suurlähettiläiden rutiinitapaamisen yhteydessä. Saatesanoina kutsussa toimivat:

”yleisen rauhan ylläpitämiseksi, ja asevarustelun mahdolliseksi hillitsemiseksi, mikä tällä hetkellä painaa kaikkia kansoja [...] kutsuu humaani ja jalomielinen Hänen majesteettinsa, Keisari [...] etsimään kansainvälisen keskustelun kautta ne kaikkein tehokkaimmat keinot, joilla varmistetaan kaikille ihmisille oikean ja pysyvän rauhan edut.”³⁷

Tsaarin kutsu herätti heti suurta hämmennystä ja epäluuloa etenkin suurvaltojen hallituksissa, jotka näkivät itsensä jatkuvasti kilpailemassa lähes kaikessa toisiaan vastaan. Tsaarin motiiveiksi arveltiin milloin Venäjän edun ajamista, milloin se oli tsaarin heikkouden osoitus, mutta kun viesti kokouskutsusta levisi maailman lehdistössä ja yleinen mielipide voimakkaasti ilmaisi tahtotilansa tulevan konferenssin puolesta, eivät epäluuloiset hallitukset voineet jättää noudattamatta kutsua. Kukaan ei uskaltanut leimautua rauhan vastustajaksi.³⁸ Niinpä Haagiin matkasivat Nikolai II kutsumat 26 eri maan kokousedustajat. Valtaosa heistä olivat maidensa kokeneita diplomaatteja, kansainvälisen lain asiantuntijoita sekä upseereja. Haagiin saapui myös Yhdysvaltojen edustajien puheenjohtajaksi nimetty kokenut diplomaatti Andrew D. White, jonka päiväkirjamerkinnot konferenssista hän on koonnut omaelämäkertaansa. Siinä hän taustoittaa diplomaattista kokemustaan ja ajatteluaan hyödyntäen myös taustakeskusteluita konferenssissa ja antaa omat tulkintansa muista edustajista ja omat arvauksensa heidän mielipiteidensä taustamotiiveista.³⁹

Historioitsija Dan Morrillin mukaan tsaarin konferenssikutsulla varmasti oli moniakin tarkoituksia, mutta yhtenä isoimmista motiiveista toimi kuitenkin vilpittömän pyrkimys rauhan edistämiseksi. Alun perin ajatuksena oli tehdä suora sopimus molemminpuoliseksi asevarustelun rajoittamiseksi Itävalta-

³⁷ Eyffinger 1999, 17.

³⁸ Eyffinger 1999, 18–20, Dülffer 1981, 19–23. Scott tulkitsee, että tsaarin taustavaikuttimina toimivat kansainvälisen prestiisin saaminen, Romanovien hallitsijahuoneen aiempi perintö (sekä Aleksanteri II että Nikolai I olivat toimineet aikoinaan aktiivisesti kansainvälisen rauhan puolesta järjestämällä eriasteisia valtioiden välisiä konferensseja), sekä Nikolai II oma huoli kiihtyvistä asevarustelusta ja etenkin sen aiheuttamista kustannuksista Venäjälle. Scott 1909, 38–39.

³⁹ Eyffinger 1999, 1–3, 56–57. White 1905, 250–253.

Unkarin kanssa, mutta myöhemmin ajatus laajemmasta aseistariisuntakonferenssista alkoi elää tsaarin hallinnossa. Itävalta-Unkari tuskin olisi suostunut pelkästään kahdenväliseen aseistariisuntakonferenssiin. Myös muiden Euroopan suurvaltojen olisi osallistuttava. Kuitenkin tsaarin sotaministeri Kuropatkin ja Venäjän hallinto laskivat laajemminkin, että tulevassa konferenssissa vasta kylvettäisiin ne siemenet, joiden pohjalta aseistariisunnan kautta pysyvä rauha tulisi mahdolliseksi. Ja tämä mahdollisuus tosiasiallisesti toteutuisi heidän mielestään vasta, kun Venäjä liittolaisineen voittaisi tulevaisuuden sodassa Itävalta-Unkarin ja Saksan ja näin rauhansopimuksessa voittajat pääsisivät määrittelemään aseistariisunnan kautta tapahtuvan pysyvän rauhan.⁴⁰ Tämä ajan mittaan tapahtuva kehitysajatus rauhankonferenssin, sen seuraajan ja niiden luomat uudet kansainväliset käytänteet toimivat tämän tutkielman punaisena lankana. Kuten tutkielmassani käy ilmi, vain utopistisimmat rauhanaktivistit uskoivat yhden konferenssin muuttavan kaiken. Lähes kaikille muille kyseessä olisi ajan myötä kehittyvä rinnakkainen järjestelmä, joka ehkä jossain vaiheessa voisi jopa korvata vanhan valtiollisen diplomatian ja suurvaltapolitiikan rauhan takaajana. Sitä ennen oli kuitenkin parempi edetä askel askeleelta, venettä liikaa keikuttamatta.

Pasifisteille tällaiset valtioiden väliset konferenssit olivat yhtäältä osoitus siitä, että rauhanaate leviäisi hallituskabinetteihinkin, mutta samalla kehitys tapahtui heidän mielestään liian hitaasti ja vaatimattomasti. Sodat eivät kadonneet valtioiden retoriikasta eikä toimista. Koko 1800-luvun ajan rauhanaktivistit olivat erimielisiä siitä, tulisiko vastustaa sotaa ehdottomasti vai ehdollisesti (esimerkiksi oikeutettu puolustussota). Manner-Euroopan rauhanliikkeiden keskuudessa rauha nähtiin enemmänkin pragmaattisena välttämättömyytenä kuin moraalisenä pakkona. Heille rauhan pysyvyys tapahtuisi kansainvälisen oikeuden ja poliittisen sopusoinnun, sekä teollisen ja teknologisen kehityksen myötä. Grotiuksen⁴¹ luonnonlain mukaan valtioiden suvereniteetti ja sen absoluuttinen kunnioittaminen olisi varmin rauhan tae. Tämän ajatuksen monet varhaiset internationalistit omaksuivatkin. Kuitenkin yhä globaalimmaksi muokkaantuneessa maailmassa 1800-luvun jälkipuoliskolla täysi suvereniteetti ja toiminnanvapaus tulivat mahdottomiksi ja kansainvälinen oikeus alettiin nähdä parhaimpana kehityssuuntana rauhan pysyvyydelle. Cortrightin mukaan rauhanliikkeet olivat tyypillisimmillään internationalistisia jakaantuneina joko konservatiivisiin tai liberaaleihin internationalisteihin. Konservatiivit internationalistit näkivät ad hoc –tyyppiset neuvotteluratkaisut valtioiden välillä parempina kuin sitovat sovittelumekanismit ja pysyvät

⁴⁰ Morrill 1974, 298, 308–309. Myös Best päättyy samaan tulkintaan, tsaarilla oli useitakin motiiveja rauhankonferenssille. Best 1999, 622.

⁴¹ 1600-luvun alussa vaikuttanut, kansainvälisen oikeuden isänäkin pidetty, alankomaalainen Hugo Grotius kirjoitti valtioiden välisen järjestyksen olevan luonnonlain mukainen ja näin kansainvälinen oikeus olisi luonnonlaki. Hänelle valtioiden ylin laki oli rauhan ylläpitäminen ja sen saavuttaminen oli mahdollista vain kunnioittamalla kansakuntien yksilöllistä suvereniteettia. Cortright 2011. 64–65.

kansainväliset instituutiot. He keskittyivät rauhan kapeaan turvallisuusulottuvuuteen ja pyrkivät sitä kautta vahvistamaan vallitsevia valtasuhteita rauhan takaajina. He tunnustivat tarpeen lisätä kansainvälistä yhteistyötä, mutta pitivät silti kiinni kansallisesta suvereniteetista ja suhtautuivat epäillen pysyviin kansainvälisiin instituutioihin ja pakollisiin valtioiden välisiin sovittelumekanismeihin. Liberaaleille internationalisteille sen sijaan juuri pysyvät mekanismit ja instituutiot toimisivat paremmin konfliktien ratkaisijoina ja sotien ehkäisijöinä. Jälkimmäisten vaikutuksesta internationalismin rauhan aate keskittyi sovittelun ja kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisten instituutioiden kautta tapahtuvaan rauhan ylläpitämiseen. Valtaosa rauhanliikkeistä oli aatteellisesti enemmän liberaaleja internationalisteja.⁴²

Samalla pasifismi ja sen henkilöedustajat nähtiin kotimaissaan (lähinnä Euroopan suurvalloissa) usein jopa viidennen kolonnan edustajina etenkin hallitsijoiden ja sotilasjohdon piirissä. Jos heidän rauhanaatteensa pääsisi leviämään jossain maassa, olisi suuri vaara, että tämä maa häviäisi sosiaalidarwinistisen olemassaolon kamppailunsa.⁴³ Kuitenkin erityisesti kansainvälisen oikeuden ja välimiesmenettelyn puolestapuhujat onnistuivat vaikuttamaan suoraan valtiolliseen politiikkaan. Kansainvälisen lainsäädännön avulla uskottiin parhaiten säilytettävän rauha ja monet rauhanliikkeet alkoivatkin edistää kansainvälistä oikeutta ja välimiesmenettelyä aktivismissaan.⁴⁴ Ihmisten välisissä suhteissa lakia pidetään vaihtoehtona voimankäytölle ja tässä mielessä kansainvälinen laki oli rauhan laki. Sen oli alun perin tarkoitus toimia antiteesinä voimankäytölle, väkivallalle ja aseellisille konflikteille.⁴⁵ Kansainvälinen oikeus ei kuitenkaan olisi voinut kehittyä ilman valtiollista hyväksyntää. Valtiollinen internationalismi oli tähän tarkoitukseen sopiva ratkaisukeino. Siinä valtiot itse haastaisivat absoluuttisen suvereeniuuden käsitteen itsenäisyyden takaajana. Tämä valtiollisen internationalismin kehitys sai pontta 1800-luvun puolivälin jälkeisissä kansainvälisissä konferensseissa.⁴⁶ 1900-luvun taitteen ympäristössä kansainvälinen oikeus nähtiin nimenomaan valtioiden eikä niinkään kansojen välisenä lakina.⁴⁷ Samalla kansainvälisen oikeuden käsite alkoi muokkaantua aatetasolla poliittisena ja historiallisena liikkeenä, joka kehittyi 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen, tarjoten vastinparin perinteiselle valtioiden väliselle diplomatialle. Tämän kehityksen avulla oli tarkoitus luoda yleisesti hyväksyttyjä normeja valtioiden välisten suhteiden

⁴² Cortright 2011, 28, 48–49, 63–66.

⁴³ Sondhaus 2000, 68–70.

⁴⁴ Lynch 2012, 210–213.

⁴⁵ O'Connell 2012, 272.

⁴⁶ Herren 2008, 126.

⁴⁷ Lawrence 1908, 1–2.

hoitoon. Etenkin Napoleonin katastrofiin päättyneen Venäjän sotaretken jälkeen valloitusodot diplomatian ja kansainvälisen politiikan keinoina alettiin nähdä jo vanhentuneina.⁴⁸

Kansainvälisen oikeuden kehittyminen ja sen aktiivinen kehittäminen muodostuivat näin laajemminkin rauhanliikkeen yhdeksi kantavaksi ajatukseksi, kun rauhanliike etsi toimivia keinoja rauhan ylläpitämiseksi. Vuonna 1893 ensimmäinen kansainvälisen lain professori, italialainen Ernest Nys (1851-1920) kirjoitti teoksessaan *Les origines du droit international*, että kansainvälinen oikeus oli kehittymässä suotuisaan suuntaan. Suuret aatteet, kuten edistys, vapaus ja ihmisyyden ajatus tulisivat ajan myötä tekemään sodankäynnistä vanhentuneen poliittisen muodon. Rauhanliikkeiden osuus kansainvälisen lain kehittämisessä oli suuri 1800-luvun lopulta alkaen, etenkin kansainvälisten organisaatioiden legitimoinnin puolestapuhujina.⁴⁹ Tämä kehitys huipentui vuonna 1899 Haagin ensimmäisessä rauhankonferenssissa.

Vuosisadan taitteeseen tultaessa ajatus voimatasapainon avulla saavutetusta *status quo*sta vaihtui valtioiden väliseksi kamppailuksi olemassa olostaan. Jälkipolvi onkin kutsunut kansainvälisten suhteiden aikaa ennen ensimmäistä maailmansotaa kansainväliseksi anarkiaksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että kansainvälisillä suhteilla ja niiden hoidolla ei ollut kiveen hakattuja sääntöjä ja aikalaisille sääntöjen puute olikin yksi maailmansodan tärkeimmistä syttymissyistä. Samalla valtioihin liitettiin jopa elävän organismin vaatimus leviämisestä ja laajenemisesta.⁵⁰ Kansallisessa päätöksenteossa, niin sisä- kuin ulkopoliitikassakin median vaikutuksesta julkinen mielipide tuli myös tärkeäksi osaksi valtiollista ja kansallista politiikkaa. Lehdistössä keskusteltiin usein ulkopoliittisista asioista ja samalla julkisen mielipiteen merkitys ulkoasiainsuhteiden hoidossa kasvoi merkittävästi. Samalla diplomaatit tarkastelivat asemapaikkojensa lehdistöä ja tekivät niiden uutisoinneista omat analyysinsä: miten heidän edustamaansa maata lehtiartikkeleissa käsiteltiin ja miten se heijasteli maiden välisiin suhteisiin.⁵¹ Joka tapauksessa 1800-luvun lopun suurvaltojen pääkaupungeissa uuden ja ennalta-arvaamattoman tekijän – julkisen mielipiteen – myötä, ulkoasiainsuhteita ei enää voitu hoitaa täysin vapain käsin. Tähän eivät kyenneet enää edes suvereenit itsevaltiaat.⁵²

Eyffinger nostaa rauhankonferenssin kolmannen komission saavutukseksi sen, että juuri siellä kansainvälisen oikeuden soveltamisen tieteellisyys alkoi. Vaikka kansainvälistä oikeutta oli jo aiemminkin tutkittu akateemisesti ja sitä oli myös sovellettu ad hoc –tyyppisesti valtioiden välillä, niin Haagissa edustajat pyrkivät ensimmäisiä kertoja harmonisoimaan kansainvälistä oikeutta ja

⁴⁸ Koskeniemi 2001, 2–3, 29.

⁴⁹ Koskeniemi 2012, 943. Lynch 2012, 198.

⁵⁰ Ashworth 2014, 96–97, 108, 122–123.

⁵¹ Andersson 1993, 136–137.

⁵² MacMillan 2013, 12.

luomaan sille selkeät käytänteet.⁵³ Kansainvälinen lainsäädäntö oli vielä ennen Haagin rauhankonferenssia lapsenkengissä. Se oli vasta eroamassa diplomatiasta omaksi tieteenalakseen. Valtioiden välisiä suhteita määrittelivät niiden keskenään solmimat sopimukset, joiden sitovuus oli täysin riippuvainen valtioiden moraalista, kunniaista ja sen hetkisistä – eivät solmimishetkensä – reaali-intresseistä. Iso-Britannian pääministeri lordi Salisbury jopa epäili, voisiko sanaa ”laki” käyttää kansainvälisestä lainsäädännöstä, koska siltä puuttui pakottavuus, eikä myöskään ollut olemassa tuomioistuinta valvomassa lain noudattamista.⁵⁴ Jotta kansainvälinen lainsäädäntö olisi voinut toimia, olisi se tarvinnut valtiot ylittävän järjestön. Kuten saksalainen oikeustieteilijä Max Seydel 1873 asian määritteli: ”valtioiden välillä ei ole oikeutta, niiden välillä vain väkivallalla on merkitystä”.⁵⁵ Valtioiden välisiä kansainvälisiä suhteita Euroopassa valvoi ”Euroopan konsertti”.

”Euroopan konserttina” tunnettu diplomaattinen ilmiö sai alkunsa Wienin kongressista, jossa Napoleonin voittajat yrittivät asettaa Euroopan kellon Ranskan vallankumousta edeltäneeseen tilaan. ”Konsertti” itsessään oli vain epäsäännöllisiä hallitsijoiden (ja myöhemmin hallinnon) välisiä tapaamisia ja sopimisia. Pääsääntöisesti niiden tarkoituksena oli voimatasapainon säilyttäminen Euroopassa, niin kansainvälisesti kuin myös valtioiden sisäisesti, esimerkiksi vallankumousuhkia vastaan. Maailma hallitsijoiden ympärillä kuitenkin muuttui. Julkinen mielipide, nationalismi ja demokraattiset pyrkimykset haastoivat vanhan vallan idean. Teollinen vallankumous ja teknologinen kehitys muokkasivat yhteiskuntia ennen näkemättömällä vauhdilla.⁵⁶ Historioitsija Mark Mazowerin mukaan juuri tässä piili ”Euroopan konsertin” heikkous muuttuvassa, internationalistisemmassa maailmassa. Sen autoritääriset hallitsijat eivät osanneet ratkoa sosiaalisen ja yhteiskunnallisen, eikä kansainvälisen toimintaympäristön muutospaineen ongelmia.⁵⁷ Tämä muutospaineen ja vanhaan järjestelmään takertuminen näkyvät selvästi myös tässä tutkielmassa käsiteltävien kansainvälisten mekanismien rakentamisessa. Muutosta ei ole helppoa hyväksyä. Ei se ollut helppoa 1900-luvun taitteenkaan hallitsijoille ja valtioille. Miten hyväksyä kansainvälisiä instrumentteja kansojen välisten suhteiden hoitoon, jos ne samalla kaventaisivat kansallista itsemääräämisoikeutta?

⁵³ Eyffinger 1999, 366–367. Valtiollisen välimiesmenettelyn yhtenä varhaisimpana kulmakivenä pidetään ns *Alabama*-tapausta. *Alabama* -niminen sota-alus oli rakennettu brittiläisellä telakalla ja se luovutettiin Yhdysvaltojen sisällissodan tiimoilla konfедераatioille, jonka lipun alla se aiheutti suunnatonta vahinkoa (viralliselle) Yhdysvaltojen armeijalle ja kauppalaivastolle. Sodan jälkeen Yhdysvallat syytti Iso-Britanniaa kansallisen suvereniteettinsa loukkaamisesta ja vaati voimakkaasti hyvitystä, jopa aseellisen konfliktin muodossa. Vuonna 1872 asiassa päädyttiin käyttämään tapauskohtaista välimiesmenettelyä, jonka tuomion myötä Iso-Britannia tuomittiin maksamaan yli 15 miljoonan dollarin korvaukset. Tapauksen käsittelyn jälkeen maiden väliset suhteet alkoivat parantua. Ks. esim. Tryon 1914, 57–59.

⁵⁴ Koskeniemi 2001, 29, 34.

⁵⁵ Dülffer 2008, 82. Sitaatti *ibid.* 82.

⁵⁶ Albrecht-Carrié 1964, 5–7.

⁵⁷ Mazower 2012, 12.

Eyffingerin tulkinnan mukaan kansainvälisen oikeuden mittapuulla tarkasteltuna diplomatia on vallan käytön väline ja sota diplomatian käytön jatke. Diplomatian avulla suvereenit valtiot tasapainoivat kilpailevien valtiollisten intressien välillä. Diplomatian tarkoituksena oli suojella ja edistää kansallisia intressejä edustuksen, neuvotteluiden ja tiedon keräämisen keinoin. Diplomatia on samalla kuitenkin toiminut ulkopoliitiikan työkaluna tarjoten poliittisen keinon toimia turvaventtiilinä valtioiden välisissä keskusteluissa. 1800-luvulla diplomatialla oli myös keskeinen rooli Euroopan voimatasapainon ylläpitäjänä.⁵⁸ 1800-luvun kansainvälispoliittisissa keskusteluissa Euroopan voimatasapainon ylläpitäjiksi muodostuivat selkeästi tunnistetut suurvallat, joiden välillä ja ”Euroopan konsertin” avulla varmistettiin, ettei suuria alueellisia muutoksia pääsisi syntymään ilman kaikkien suurvaltojen hyväksyntää. Selkeimmin ”Euroopan konsertin” diplomatia ja ulkopoliittikka toimivat Krimin sodan päättäneessä Pariisin rauhankonferenssissa 1856, Afrikan jakoa koskeneessa Berliinin konferenssissa 1884–1885 sekä Balkanin kriisejä koskeneissa Lontoon konferensseissa vuosina 1912 ja 1913. Kansainvälinen diplomaattinen työ kuitenkin pohjautui käytännön ongelmien lyhytkestoisiin ratkaisuihin, ei niinkään pidemmän aikavälin toimintasuunnitelmiin tai pysyviin ratkaisuihin.⁵⁹ Kansainvälinen oikeus ja siihen perustuva maailmanjärjestys taas saattaisi olla tällainen pidemmän aikavälin pysyvämpi, tieteelliseen kehitykseen perustuva ratkaisu.

Kansainvälisen oikeuden kehittyminen omaksi tieteenalaksi otti merkittävän askeleen eteenpäin, kun Gentissä perustettiin keuhällä 1873 kansainväliseen lakiin erikoistunut, useiden eri maiden kansainvälisen oikeuden asiantuntijoista koostunut *Institut de droit international*. Aikansa kansainvälisen oikeuden teoretikot näkivät Euroopan valtioiden yhteiskuntana, joka tarvitsisi toimiakseen kansainvälisen lainsäädännön suhteidensa hoitamiseksi. Valtioiden väliset suhteet perustuivat liiaksi vain itseään moraalisesti sitoville sopimisille, joilla ei ollut pakottavaa lainsäädäntöä takanaan. Koskenniemi tulkitsee, että näiden teoreetikoiden kesken heräsi ajatus siitä, että valtioilla olisi myös moraalinen velvoite toisiaan kohtaan ja tämän vuoksi tarvittaisiin yleinen konsensus kansainvälisen yhteistyöelimen ja lainsäädännön tarpeesta.⁶⁰ 1873 perustetut *Institut de droit international* ja *Gesellschaft für Reform und Kodifikation des Völkerrechts* (1895 alkaen *International Law Association*) olivat kansainvälistä oikeutta tutkivia yhdistyksiä, jotka perustivat ajattelunsa puolueettomuuteen ja ankaran oikeustieteellisin keinoin tapahtuvaan kiistansovitteluun.⁶¹ Lisäksi 1890-luvulla etenkin IPU (*Inter-Parliamentary Union*) oli voimakkaasti ajanut yleisen

⁵⁸ Eyffinger 2012, 813–815.

⁵⁹ Andersson 1993, 186–187, 238.

⁶⁰ Koskenniemi 2001, 41, 51–52, 82.

⁶¹ Sivonen 1970, 145–146.

rauhankonferenssin ideaa ja maailmanfederaatiota.⁶² Koskenniemen mukaan *Institut de droit internationalin* ja sen toimittaman julkaisun vaikuttavuus jäi kuitenkin vähäiseksi. Se ei tavoittanut politiikkaa ja jäi vain akateemisen keskustelun asteelle.⁶³ Jäsentensä kautta *Institut de droit international* kuitenkin vaikutti merkittävästi nimenomaan Haagin rauhankonferenssissa kansainvälisen lainsäädännön nousuun osaksi valtioiden välistä politiikkaa. Kuten Eyffinger huomauttaa, iso osa instituutin jäsenistä olivat henkilökohtaisesti mukana luomassa uutta kansainvälistä lainsäädäntöä Haagissa myös kolmannen komission kansallisina edustajina.⁶⁴

Eyffingerin mukaan rauhankonferenssissa konferenssiedustajat uskoivat, että välimiesmenettely olisi se, missä perinteinen valtioiden välinen politiikka ja kansainvälinen oikeus eniten törmäisivät. He näkivät kansainvälisen oikeuden kehityksen selkeimmin uuden aikakauden alkuna. Kansallisvaltioiden itsekäs kilpailu kohtaisi uuden kansainvälisen järjestyksen, nimenomaan laillisuuteen ja oikeudenkäyttöön perustuvan rauhanaatteen. Samalla silloisten valtarakenteiden sisäinen muutos edellä mainituin keinoin vastaisi sosiaalisen muutoksen uhan paineisiin. Sodan oikeutusta oli tarkoitus ryhtyä kahlitsemaan rauhankonferenssissa.⁶⁵ Parhaimpana keinona tälle nähtiin valtioiden välisen välimiesmenettelyn institutionalisoiminen ja siitä tuli myös rauhanliikkeiden yksi päätavoitteista viimeistään Haagin rauhankonferenssissa. Rauhanliikkeiden mielestä kansainvälinen instituutio olisi avoimempi kuin kahdenväliset ad hoc –välimiesmenettelyt ja avoimuuden myötä ja julkisen mielipiteen avustamana valtioiden olisi vaikeampaa jatkossa turvautua sotaan. Ainakaan kovin heppoisin perustein.⁶⁶ Esimerkiksi IPU:lle välimiesmenettelyn pääseminen Haagin kokouskutsun asialistalle merkitsi sitä, että valtiot olivat hyväksyneet välimiesmenettelyn ja -oikeuden aatteen osaksi ulkopoliitiikkaansa.⁶⁷ Nimittäin kansainvälisen lainsäädännön kehitys sen alkutaipaleella Koskenniemen mukaan koostui pelon ja kunnianhimon, fantasian ja toiveiden, konfliktien ja utopian sekoituksena. 1800-luvun loppupuolen kansainvälisen oikeuden ja lainsäädännön puolestapuhujat joutuivat tasapainoilemaan tieteen positivismiin ja nousevan nationalismiin sekä liberaalin internationalismiin välillä.⁶⁸ Konferenssissa olisi mahdollista päästä sovitteluun nämä kaikki yksien kansien väliin. Tämä eri aatteiden välinen ristiriita nousee esiin myös rauhankonferenssin pöytäkirjoista. Uudet innovaatiot ja rauhan pysyvyyteen tähdänneet päänavaukset joutuivat kokouksissa sen hetkisen reaali politiikan ja vanhan järjestelmän

⁶² Dülffer 1981, 26–27.

⁶³ Koskenniemi 2001, 88–89.

⁶⁴ Eyffinger 1999, 77.

⁶⁵ Eyffinger 1999, 360, The Proceedings of 1899 Conference, 585.

⁶⁶ Caron 2000, 24–25.

⁶⁷ Zarjevski 1989, 47.

⁶⁸ Koskenniemi 2001, 4, 7–8.

ristipaineeseen. Niitä ei voitu sivuuttaa, valtiot eivät olleet valmiita kerralla repimään auki vanhoja käytänteitään, eivätkä ne myöskään kritiikittä halunneet hyväksyä uusia toimintamalleja.

Ennen kuin sopimus oli saatu muokattua Haagin rauhankonferenssin yleisistuntoon hyväksyttäväksi, oli sen sisältöä rakennettu ja muokattu kolmannen komission, sekä vielä yksityiskohtaisemmin kolmannen komission alakomitean toimesta yli 20 eri kokouksessa.⁶⁹ Eyffingerin mukaan Haagin ensimmäinen rauhankonferenssi oli samalla myös ensimmäinen todellinen kansainvälinen, valtiojohtoinen konferenssi, jonka sen historiankirjoituksessa kohtaama kritiikki ja tuloksettomuussyytökset perustuvat hyvinkin pitkälti aikalaistensa konferenssia kohtaan antamaan kritiikkiin.⁷⁰ Jo aikalaistenkin mielestä konferenssia arvioitaessa keskityttiin liian paljon arvioimaan sen vähäisiä saavutuksia asevarustelun hillitsemisessä.⁷¹ Aseistariisunta oli vain yksi kokousteema, vaikka sen ehkä katsottiinkin olevan kaikkein konkreettisin rauhan takaaja. Ja kuten historioitsija Geoffrey Best huomauttaa, oli koko konferenssin idea suuruusluokassaan ennen kokematon. Koskaan aiemmin eivät niin monet valtiot olleet kokoontuneet yhteen suunnittelemaan tulevaisuuteen katsovia keinoja maailmanjärjestyksen ja rauhan ylläpitämiseksi. Aiemmat valtioiden väliset konferenssit olivat yleensä koskeneet akuuttia, käsillä olevaa kansainvälistä tapahtumaa, eivät niinkään tulevaisuuteen perustuvaa suunnittelua.⁷² Vaikka rauhanaktivistit ehkä pettyivätkin Haagin rauhankonferenssiin kokonaisuudessaan, niin heidänkin piirissä erityisesti kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot ja niiden 61 artiklaa olivat konferenssin tärkein anti. Tätä sopimusta rauhanliikkeet kutsuivat jopa tulevan maailmahallituksen Magna Chartaksi.⁷³

Mielestäni tämä ainutkertaisuus ja uuden aikakauden kurkistus näkyvät hyvin myös, kun White esimerkinomaisesti kuvaa kohtaamistaan nimeämättömän kokeneen eurooppalaisen diplomaatin kanssa Haagin konferenssin avausistunnossa: ”hän pelkäsi, että nimeäminen valtionsa edustajaksi tänne [Haagiin], tulisi olemaan surullinen päätös hänen maansa eteen tekemilleen palveluksille [...] ja nyt hänen kunniakas uransa kruunautuisi avoimeen epäonnistumiseen”. Whiten omien sanojen mukaan: ”koskaan maailman alusta lähtien ei yhtä suuri edustusto ole kokoontunut yhtä toivottoman

⁶⁹ Eyffinger 1999, 354.

⁷⁰ Eyffinger 1999, 2.

⁷¹ Lawrence 1908, 48–50. Lawrence tulkin mukaan jo tsaarin kokouskutsu antoi ymmärtää, että aseistariisunta olisi varmin rauhan tae. Lawrence mielestä rauha säilyisi parhaiten, jos sodalta vietäisiin asteittain sen oikeutuksia pois ja tähän hänen mielestään erityisesti kolmas komissio keskittyi. Komissio (ja yleisemmin koko konferenssi) pyrki tekemään sodasta harvinaisemman ilmiön, ei niinkään utopistisesti kokonaan lopettamaan sotia.

⁷² Best 1999, 621.

⁷³ Tryon 1910–1911, 474.

skeptisenä yrittäessään saavuttaa hyviä lopputuloksia”.⁷⁴ Tällaiset olivat siis tunnelmat etenkin vanhan järjestelmän kuten diplomaattien edustajilla.

2.2 Vanhaa järjestelmää vahvistamassa: hyvät menettelytavat ja sovittelu

Rauhankonferenssin pitopaikaksi valikoitui erinäisten vaiheiden jälkeen hollantilainen Haagin kaupunki. Jo 1800-luvulla kansainvälisten järjestöjen ja -kokousten pitopaikkana suosittu Geneve oli kärsinyt monista anarkistien terrori-iskuista, eikä sitä näin ollen nähty turvallisena vaihtoehtona. Konferenssi oli myös parasta pitää suhteellisen neutraalilla maaperällä, niinpä minkään suurvallan kaupunki ei tullut kyseeseen. Kansalliset kokousedustajat majoitettiin kaupungin keskiaikaisen keskustan eri majoitusliikkeisiin. Keskustan katuja koristelivat osallistujamaiden valtioliput ja kaupungin torit ja aukeat toimivat konferenssia seuraamaan tulleiden yksityisten ihmisten ja eri kansalaisjärjestöjen tapaamis- ja mielenosoituspaikkoina.⁷⁵

Haagin rauhankonferenssi avattiin juhlallisesti toukokuun 18. päivänä kahdelta iltapäivällä järjestetyssä avajaisistunnossa. Konferenssin kunniapuheenjohtaja, isäntämaan ulkoministeri de Beufort toivoi avajaispuheessaan rauhan leviävän kokoussalista ympäri maailman heidän välityksellään. Kokouspaikkana toimi 1600-luvun alussa Hollannin kuninkaallisille rakennettu palatsi, jota ympäröi laajat puisto- ja metsäalueet. Avajaisistunnossa (kuten jatkossa yleisistunnon kokouspaikkana toimiessaan) juhlasalissa maat oli järjestetty ranskankielisten nimiensä mukaisesti aakkosjärjestykseen. Niinpä Saksan edustajiston puheenjohtaja kreivi Münster istui Whiten vieressä kaikissa juhlasalissa järjestetyissä kokouksissa ja he vaihtoivatkin tiheään mielipiteitään konferenssin kuluessa. Whitelle Münsterin viereen pääseminen oli todellinen onnenpotku. Etenkin kansainvälistä oikeutta koskevissa kysymyksissä Saksan kanssa toimiminen oli tärkeää, mikäli sitä haluttiin edistää.⁷⁶

Tsaarin kokouskutsun ja sen myöhemmin julkaistun kokousagendan kahdeksan teemaa jaettiin konferenssissa kolmelle komissiolle valmisteltavaksi yleisistuntoihin ja nämä komissiot jakoivat työnsä itsenäisesti alakomiteoihin, joissa tehtiin valmistelu- ja selvitystyöt. Ensimmäinen komissio vastasi kokousteemoista 1-4, eli asevarustelu- ja aseistariisuntakysymyksistä. Toinen komissio teemoista 5-7 eli sodan rajoittamis- ja oikeuskysymyksistä sekä Punaisen Ristin toimintamandaatin

⁷⁴ White 1905, 256.

⁷⁵ White 1905, 252–253, Eyffinger 1999, 102.

⁷⁶ White 1905, 256–257.

laajentamisesta ja kolmas komissio kahdeksannesta kohdasta, eli rauhan säilyttämisestä kansainvälisen lainsäädännön kehittämisen kautta. IPU oli jo vuonna 1891 antanut periaatelauselman, jossa toivottiin välimiesoikeutta kiistojen ratkaisukeinoksi ja 1894 IPU julkaisi oman ehdotuksensa kyseiselle kansainväliselle instituutiolle. Seuraavana vuonna *Institut de droit internationalin* jäsen belgialainen juristi Edouard Descamps teki luonnoksen, miten kyseinen organisaatio perustettaisiin ja mitkä olisivat sen tehtävät. Hänen ehdotuksensa toimi kolmannen komission työn pohjana välimiesmenettelyn osalta.⁷⁷

Kolmannen komission työ keskittyi niihin lainopillisiin seikkoihin, joilla kansainvälinen sovittelu kokonaisuudessaan voisi auttaa ratkomaan valtioiden välisiä erimielisyyksiä.⁷⁸ Vaikka Euroopassa ei ollut ollut suurvaltojen välistä sotaa vuoden 1871 jälkeen, ei aika sen ja ensimmäisen maailmansodan välissä siltikään ollut mikään rauhan kehityksen riemumarssi. Imperialismi ja sen tuomat lieveilmiöt, rasismi ja eurooppalaisten valtioiden välinen kasvava epäluulo ja kilpavarustelu toisiaan kohtaan leimasivat aikakautta siinä missä globalisaatio ja tieteellinen kehityskin. Vallalla oli ajatus aseistetusta rauhasta rauhan takaajana, missä kaikki suvereenit valtiot kauhun tasapainolla takaisivat rauhan ja sota olisi ulkopoliittikan jatke.⁷⁹ Juuri tähän clausewitziläiseen lausahdukseen rauhanliikkeet keskittivätkin tarmonsia. Ne pyrkivät luomaan malleja ja ehdotuksia, missä muut keinot kuin sota toimisivat ulkopoliittikan jatkeena.⁸⁰ Mutta miten saada valtiot toimimaan yhdessä kansainvälisessä konferenssissa? Kuten historioitsija Madeleine Herren huomauttaa, niin valtioiden välisen internationalismin yhtenä elementtinä toimi se, että kaikki tällaiset konferenssikutsut menivät diplomaattikanavia pitkin ulkoasiainministeriöiden toimiessa valtioiden ylimpänä auktoriteettina ja edustajana. Tällöin usein uudistuspyrkimykset jäivät kansallisen intressien jalkoihin. Virkamiehillä ei ollut kykyä toteuttaa suuria visioita.⁸¹

Osittain tämä näkyy mielestäni selvästi myös kolmannen komission työssä, vaikka siellä puhetta johtivatkin kansainvälisen oikeuden visionäärit. He eivät kuitenkaan voineet toimia vastoin valtioidensa tahtoa. Joka tapauksessa rauhanliikkeiden ja kansainvälisen oikeuden asiantuntijoiden mukaan Haagin rauhankonferenssissa kuitenkin kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot ja ennen kaikkea välimiesmenettelyn idea hyväksyttiin osaksi valtioiden välistä suhteiden hoitoa.⁸² Eri asia toki on, kuinka käytettyjä nämä keinot olivat. Olisivatko ne kyenneet

⁷⁷ Dülffer 1981, 72, 81.

⁷⁸ Caron 2000, 5.

⁷⁹ Dülffer 1981, 8–9. Ilmeisesti Venäjän ja Turkin välinen sota 1870-luvun lopussa ei ollut tässä mielessä eurooppalaisten suurvaltojen välinen sota.

⁸⁰ Zarjevski 1989, 28. Esimerkiksi IPulle välimiesmenettely oli tällainen sodan korvaaja.

⁸¹ Herren 2008, 123.

⁸² Tryon 1911, 164.

korvaamaan vanhan järjestelmän vuosisataiset perinteet vai olisiko edelleen suositumpaa turvautua vanhoihin tapoihin? Toisaalta esimerkiksi venäläiselle rauhanaktivistille Leo Tolstoille välimiesmenettelyssä ei ollut mitään tavoittelemisen arvoista. Se ei takaisi rauhaa yhtään sen paremmin kuin muutkaan valtioiden luomat instituutiot. Tolstoin mielestä juuri valtiot ja niiden instituutiot olivat sotien syy, eikä välimiesoikeus tulisi olemaan poikkeus.⁸³ Eivätkä kansainvälisen oikeuden asiantuntijatkaan olleet täysin yksimielinen joukko. Nousisiko kansainvälinen oikeus kansallisen oikeuden rinnalle vai toimisiko se kansallisen oikeuden ylä-, vai alapuolella?⁸⁴ On kuitenkin hyvä huomata, että Haagissa nimenomaan juuri valtiot kokoontuivat yhteen pohtimaan yleistä valtioiden välistä rauhaa. Tällöin onkin luonnollista, ettei mitään liian radikaalia voida ehdottaa. Tämä näkyy myös kolmannen komission työssä.

Kolmas komissio aloitti työnsä pitämällä ensimmäisen kokouksensa 23.5. Puheenjohtajana toimi kokenut ranskalainen poliitikko ja kansainvälisen oikeuden puolestapuhuja Léon Bourgeois. Komission tärkeimpinä ja eniten äänessä olleina jäseninä toimivat paroni Edouard Descamps, ranskalainen diplomaatti paroni d'Estournelles de Constant, saksalainen oikeustieteen professori Phillipp Zorn, Iso-Britannian diplomaatti Julian Pauncefote, italialainen diplomaatti, kreivi Constantino Nigra, alankomaalainen kansainvälisen oikeuden lakimies T. M. C. Asser, venäläinen kansainvälisen oikeuden asiantuntija Fedor Martens sekä yhdysvaltalainen kansainvälisen oikeuden asiantuntija, tuomari Frederick Holls.⁸⁵

Konferenssissa kansainvälisten kiistojen rauhanomaisiksi ratkaisukeinojen pohjaksi edustajat valitsivat nopeasti sekä tsaarin kokousagendan ehdotuksen, että myös Iso-Britannian edustajan Julian Pauncefoten itsenäisesti tekemän, mutta pääpiirteiltään saman sisältöisen ehdotuksen. Ehdotuksissa esitetyt yleiset periaatteet ja niiden tausta-ajatukset hyväksyttiin työjärjestykseksi yksimielisesti, mutta jotta ne saataisiin sorvattua lopulliseen sopimusmuotoon, tarvitsivat edustajat huomattavan paljon lisäselvityksiä ja taustatyötä. Tätä työtä varten perustettiin kolmannen komission alakomitea, jonka vastuulle tuli viilata eri ehdotusten ja kompromissien pohjalta sopimusluonnos artikloineen.⁸⁶ Eyffinger tulkitsee, että laajemminkin koko konferenssissa aidot kompromissit ja yksimieliset päätökset olivat ainoa mahdollisuus saada Haagin sopimukset luotua, niin voimakas oli kansallisen itsemääräämisoikeuden periaate. Samalla myös pyrittiin välttämään keskinäistä syytelyä ja

⁸³ Brock 1972, 460. Tolstoi kannatti (kuten Gandhi myöhemmin) väkivallatonta vastarintaa ja korosti yksilön kieltäytymisen merkitystä pasifismissa. Brock 1972, 468.

⁸⁴ Suganami 1989, 76–77.

⁸⁵ Eyffinger 1999, 126–127, 345.

⁸⁶ The Proceedings of 1899 Conference, 581–585.

reaalipolitiikan esiin nostamista.⁸⁷ Yksikään valtio ei olisi voinut hyväksyä Haagissa päätöksiä, jotka mahdollisesti uhkaisivat kansallista suvereniteettia. Puheenjohtaja alusti kolmannen komission työtä seuraavilla sanoilla:

”Olemmeko kaikki yksimielisiä siitä, [...] että yritämme perustaa valtioiden välisten suhteiden hoitoon lainsäädännön, ja säädellä erimielisyyksien esiintyessä suhteiden hoitoa oikeuden periaatteiden mukaisesti? Toisin sanoen, onko toivottavampaa käyttää rauhanomaisempia riidanratkaisukeinoja kuin voimaa, kun selvitellään kansojen välisiä kiistoja? [...] Jos tavanomainen diplomatia, joka normaalisti varmistaa suoraan ystävälliset sopimiset, epäonnistuu, tulee meidän pyrkiä löytämään epäsuorat keinot niihin ystävällisiin sopimisiin [...]”⁸⁸

Tämä ehkä alkuun itsestäänkin selvältä tuntuva motivaatiopuhe pitää sisällään kuitenkin jotain sellaista, mitä tarkastelen lähemmin. Vaikka valtiot olivat toisinaan jo ennen Haagin rauhankonferenssia turvautuneet sovitteluun ja välimesmenettelyyn erimielisyyksiä ratkoessaan, olivat kuitenkin voimapolitiikka ja äärimmillään sotakin täysin hyväksytyjä ulkopolitiikan keinoja. Puheenjohtaja Bourgeoisin alustus tulisikin mielestäni nähdä tätä taustaa vasten. Nyt oltiin ensimmäistä kertaa luomassa jotain pysyvämpää instanssia, johon vedota, jos haluttiin pyrkiä rauhanomaisiin kiistanratkaisukeinoin. Ehkä Bourgeois yhtäältä halusi varmistaa, että kaikki edustajat olisivat jo alusta saakka sitoutuneet näihin pyrkimyksiin, mutta toisaalta myös samalla tunnustella eri edustajien (ja heidän hallitustensa) mielialoja. Kannattaisiko ylipäättään lähteä tutkimaan tätä ainutlaatuista ja kunnianhimoista hanketta?

Tätä kunnianhimoista hanketta vastaan taistelivat pöytäkirjamerkintöjen mukaan seuraavat aikansa ilmiöt: *kansallinen kunnia*, *kansallinen suvereniteetti* sekä *elintärkeät kansalliset intressit* ja usein keskusteluissa ja lopullisissa artikloissa esiintyvä varaus *niin pitkälle kuin olosuhteet sen sallivat*⁸⁹. Jo johdannossa mainittu kansallinen kunnia eli 1800-luvun jälkipuoliskolla Euroopassa voimakkaana, niin yksilöiden välillä kuin myös valtiollisestikin. Kaksintaistelut, vaikka olivatkin kiellettyjä monissa Euroopan maissa, näyttelivät vielä suurta roolia etenkin yläluokan kunnianloukkauskiiostoissa. Valtioon kohdistuneissa kunnianloukkauksissa taas sota nähtiin tärkeänä kunnianpuolustus- ja palautuskeinona.⁹⁰ Sodalla oli tärkeä paikka myös kansallisen yhteenkuuluvuuden ja kansallisuusaatteen vahvistajan roolissa.⁹¹ Lisäksi vielä elintärkeitä

⁸⁷ Eyffinger 1999, 2, 5–6.

⁸⁸ The Proceedings of 1899 Conference, 583.

⁸⁹ Tätä varausta käytettiin useissa artikloissa. Allekirjoittajavaltiot sitoutuivat noudattamaan artiklojen päätöksiä ulkopolitiikassaan *niin pitkälle kuin olosuhteet sen sallivat*. Olosuhteiden sallivuus jäi täysin valtioiden itsensä päätettäväksi.

⁹⁰ MacMillan 2013, 254–255.

⁹¹ Sivonen 1970, 141.

kansallisista intresseistä oli tullut 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä merkittävä sisä- ja ulkopoliittinen kysymys lähes kaikissa Euroopan valtioissa.⁹²

Kunniakäsité oli tunkeutunut läpi Euroopan eliitin. Tämä hallitsi niin hallitsijoiden, aristokraattien, poliitikkojen kuin diplomaattienkin ajattelua. Heidän kauttaan kunniakäsité laajeni koskemaan koko kansan kunniaa. Kunniakäsité oli luonteeltaan hyvin maskuliininen. Kunnian puolustaminen oli miehinen teko ja velvollisuus. Kunnian häväistystä välteltiin viimeiseen asti. Kuitenkin kansallisessa ja kansainvälisessä politiikassa kunniakäsité ja sen merkitys saivat usein irrationaalisen ja mahtailevan merkityksen.⁹³ Etenkin Saksassa ja Itävalta-Unkarissa kunnia oli se elementti, mikä erotti vanhan aristokratian muusta massasta. Muilla, kuin vanhalla aristokratialla ei heidän mielestään ollut kunniaa. Tämä sama kunniakäsité näkyi myös kansallisvaltiotasolla. Kaikilla valtioilla ei ollut samanlaista kunniaa kuin vanhoilla eurooppalaisilla suurvalloilla.⁹⁴ Sodan oikeutus liittyi myös kunniakäsitteeseen. Kunnia, jonka historioitsija Uve Frevert lyhyesti tässä kontekstissa määrittelee ”oikeudeksi tulla kunnioitetuksi”, oli valtioiden mielestä usein hyökkäysten, solvausten ja loukkausten alaisena ja se tuli pelastaa ja säästää, sitä oli puolustettava. Kunnia oli osa kansallista puolustustaistelua ja mahdollisesti syttyvä sota olisi täten puolustussota.⁹⁵ Samalla julkisen mielipiteen myötä sodan oikeutuksesta tuli laajemminkin entistä tärkeämpää. Sodan olisi saatava yleinen hyväksyntä kotimaassa.⁹⁶

Bourgeoisin alustus ja sitä seurannut periaatetasoinen keskustelu päättyi pöytäkirjamerkintöjen mukaan yleisiin aplodeihin ja artiklojen tarkempi valmistelu jätettiin alakomitean työksi. Samalla Haagiin kokoontuneet kolmannen komission edustajat sopivat pyrkivänsä luomaan mallin, jossa kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot muodostuisivat uudeksi normiksi ristiriitojen sovittelukeinona sodan sijaan.⁹⁷ Miten nämä vallalla olevat käsitteet saataisiin taipumaan uuden kansainvälisen järjestyksen suuntaan? Tästä kysymyksestä tuli koko kolmannen komission suurin haaste, kuten jäljempänä käy ilmi. Tasapainoilu kansallisten intressien ja kansainvälisen lain kehittämisen välillä näkyy hyvin myös kolmannen komission työssä. Keskusteluissa nousee esiin taajaan niiden välinen jännite. Kuinka paljon suvereenit valtiot olisivat valmiita luopumaan itselleen tärkeiksi katsomista asioista kansainvälisen konsensuksen saavuttamiseksi? Tai kuten jäljempänä käy ilmi, kuinka paljon kansainvälinen konsensus joutuisi taipumaan kansallisten intressien edessä. Mutta kuten Westlake jo

⁹² Hobsbawm 1994, 117.

⁹³ Frevert 2007, 233–243.

⁹⁴ MacMillan 2013, 253–255.

⁹⁵ Frevert 2007, 235.

⁹⁶ Mulligan 2010, 229.

⁹⁷ Eyffinger 1999, 4.

1896 kirjoitti, niin valtiot eivät ole koskaan vapaaehtoisesti suostuneet sellaisiin sopimuksiin, jotka uhkaavat niiden suvereeniutta tai kansallista itsetuntoa. Hänen mukaan nämä samat rajoitteet tulisi ottaa huomioon myös kansainvälistä välimiesoikeussopimusta laadittaessa.⁹⁸

Alakomitean ensimmäinen kokous pidettiin 26.5. ja se valitsi puheenjohtajakseen ja raportoijakseen Chevalier Descampsin sekä sihteerikseen paroni d'Estournelles de Constantin. Alakomitean muut jäsenet olivat kreivi Nigra, Julian Pauncefote, Asser, Holls, Lammasch, Martens, Odier sekä Zorn. Ylisanoja säästämättä puheenjohtaja Descamps avasi alakomitean työskentelyn toteamalla, että koko kolmannen komission tärkein työ on rauhan takaaminen koko ihmiskunnalle ja rauhanomaisen polun tarjoaminen kansakunnille. Tämän polun päässä tulisivat olemaan ne instituutiot ja perustavaa laatua olevat takeet, jotka toimisivat rauhan tai sen nopean palauttamisen vartijoina.⁹⁹ Eyffinger kuitenkin muistuttaa, että konferenssin koko työ, kuten kolmannenkin komission, perustui käytännönläheisten miesten, ei unelmoijien tai kiihkoilijoiden työhön. Tästä lähtökohdasta konferenssin päätöksiä tulisi hänen mukaansa arvioida ja tuomita.¹⁰⁰ Kuten myöhemmin käy ilmi, ei kolmannessakaan komissiossa ollut vallalla uskoa siihen, että heidän työnsä yhdessä yössä muuttaisi maailmaa pysyvän rauhan tyyssijaksi. Tähän kehitykseen tarvittaisiin paljon enemmän aikaa ja Haagin hengen jalostumista ja sen iskostumista kiinteämmin valtioiden väliseen politiikkaan.

Alakomitea hyväksyi työskentelyperiaatteen sen, että yksimielisyyden ja kompromissien avulla luotaisiin ne konkreettiset käytännöt, joilla rauhanomaiset kiistanratkaisukeinot nousisivat ensisijaisiksi työkaluiksi ”vakavan erimielisyyden kohdatessa, ennen kutsua aseisiin”, kuten Descamps asian muotoili.¹⁰¹ Koko Haagin lopullista sopimusta tulkittaessa on kuitenkin hyvä pitää mielessä se, ettei siellä keskusteltu aikansa kuumista ulkopoliittisista asioista ja valtiot olisivat edelleenkin vastuussa vain omille kansalaisilleen.¹⁰² Eyffinger nostaa esiin myös ne haasteet, mitkä westfalenilaiseen (vallan tasapaino suvereenien valtioiden toimesta) järjestelmään tottuneet edustajat joutuivat kohtaamaan, kun he keskustelivat uudesta, kansainväliseen lakiin ja välitykseen perustuvista kiistojenratkaisukeinoista.¹⁰³ Tarkoituksena heillä mielestäni oli tuoda uusia työkaluja kansainvälisen toimintakentän rinnalle, ei niinkään kokonaan korvata vanhaa järjestelmää. Dülfferin mukaan jokaisen kolmen pääteeman tehtävänä oli toimia ennen kaikkea höyryjen päästöventtiileinä kriisitilanteissa ja ajan myötä kehittyä pystyvimmiksi rauhantakauskeinoiksi. Vaikka valtioille

⁹⁸ Westlake 1896, 7.

⁹⁹ The Proceedings of 1899 Conference, 687–688.

¹⁰⁰ Eyffinger 1999, 352.

¹⁰¹ The Proceedings of 1899 Conference, 689.

¹⁰² Dülffer 2008, 82.

¹⁰³ Eyffinger 1999, 73, 356.

jäisikin täysi oikeus vedota suvereniteettiinsa ja toimia sen mukaisesti, modernit valtiot eivät enää voisi toimia täysin vapaan tahtonsa mukaisesti kansainvälisessä verkostossa, vaan uuden käyttäytymisnormiston ja moraalin kehitys olisi jatkossa taannut rauhan valtioiden välillä. Samalla Dülfferin mukaan virisi laajemminkin ajatus siitä, että Haagin konferenssista lähtisi kehittymään uusi maailmanorganisaatio, joka korvaisi hiljalleen vanhan suurvalta- ja voimapolitiikan.¹⁰⁴

Descampsin alustuksen jälkeen kokousedustajat aloittivat käytännön työnsä perehtymällä tarkemmin venäläisten ehdotuksen kuuteen ensimmäiseen artiklaluonnokseen¹⁰⁵. Artiklojen pohjana käytettiin aikaisempia valtioiden välisiä sovittelusopimuksia ja niiden tekstisisältöä. Paljon keskustelua herätti terminologinen varaus *niin pitkälle kuin olosuhteet sallivat*. Esimerkiksi Asserin mielestä tämä varaus vesittäisi koko sovittelumekanismiin. Kuitenkin monien muiden, erityisesti saksalaisen Zornin, mielestä varaus olisi jätettävä, jotta ylipäättään olisi mahdollista hyväksyä koko sovittelun ajatus osana kansainvälistä politiikkaa. Pitkän keskustelun ja mielipiteiden vaihdon jälkeen *niin pitkälle kuin olosuhteet sen sallivat* –muotoilu hyväksyttiin.¹⁰⁶ Kansainvälisessä oikeudessa sovittelu (jota Westlaken mukaan oli käytetty aiemmin liian harvoin) nähtiin nimenomaan poliittisluonteisten kiistojen parhaimpana ratkaisukeinona.¹⁰⁷ Ei siis mielestäni ole ihme, että artiklaluonnoksiin jätettiin tiettyjä varauksia näissä olosuhteissa. Koko kolmannen komission työ olisi luultavimmin vesittynyt, jos sen suunnitelmien olisi katsottu astuvan liikaa valtioiden ja hallitsijoiden itsemääräämisoikeuden varpaille. Etenkin, jos sovittelu oli luonteeltaan enemmän poliittista kuin puhtaan oikeudellista valtioiden välistä toimintaa.

Samassa kokouksessa artiklaluonnokseen 6 tuli myös keskusteluiden kautta tärkeä lisäys. Jommankumman kiistan osapuolen tai kiistan ulkopuolisen valtion tarjotessa sovittelua, ei tätä tarjousta tulisi koskaan nähdä vihamielisenä tekona.¹⁰⁸ Bestin mukaan tuon ajan suurvalloille suvereniteetin loukkaamattomuus oli kuin pyhä lehmä. Niinpä tehdyn lisäyksen tarkoituksena oli erottaa sovittelutarjous aikansa voimapolitiikasta. Sovittelutarjouksen ideana oli nimenomaan sovun etsiminen, ei puuttuminen valtioiden välisten suhteiden hoitoon tai puolten valitsemiseen kiistatilanteessa. Samalla tunnustettiin 6. artiklaluonnoksen kautta, että rauhanomaiset riidanratkaisukeinot olisi erotettava selkeästi voima- ja liittolaissuhdepolitiikasta.¹⁰⁹ Niitä ei siis laajemminkaan saisi käyttää poliittisena vippaskonstina. Koko väittely ja terminologinen muotoilu

¹⁰⁴ Dülffer 1981, 81–83.

¹⁰⁵ Artiklat 2–8 koskivat hyviä menettelytapoja ja sovittelua. Ks. The Proceedings of 1899 Conference, 236–237.

¹⁰⁶ The Proceedings of 1899 Conference, 691–692.

¹⁰⁷ Westlake 1896, 17.

¹⁰⁸ The Proceedings of 1899 Conference, 691–692.

¹⁰⁹ Best 1999, 630

liittyivät yhtäältä alakomitean ja kolmannen komission yksimielisyyspyrkimyksiin, mutta vielä voimakkaammin siihen, että sopimusartiklat olisivat allekirjoitusvaiheessa kaikille valtioille hyväksyttävissä ilman pelkoa oman kansallisen suvereniteetin menettämisestä. Sovitteluehdotus ei olisi ulkopoliittikkaan sekaantumista vaan vilpittömän rauhan säilymisen puolesta tehty tarjous. Näin ainakin kokousedustajat tämän mielestäni tarkoittivat.

Toukokuun viimeisenä päivänä oli alakomitean kolmas kokous, jossa hyväksyttiin seitsemäs artiklaluonnos. Sen sisältönä oli, että tarjottu sovitteluehdotus tai sen hyväksyminen eivät vielä katkaisisi sotaan tai sotatoimiin valmistautumista tai jo käynnissä olevia sotaoperaatioita.¹¹⁰ Erityisesti Saksalle oman armeijan nopea liikekannallepanokyky oli elinehto. Saksan edustajiston puheenjohtaja, kokenut diplomaatti, kreivi Münster paljasti Whittelle, ettei Saksa voisi hyväksyä mitään, mikä uhkasi sen sotavalmisteluja mahdollisessa kriisitilanteessa. Se pystyisi mobilisoimaan armeijansa kymmenessä päivässä, eikä Ranska tai Venäjä kykenisi tähän vauhtiin vastaamaan. Siksi Münsterin mielestä kaikki mobilisaatiosuunnitelmia hidastavat pyrkimykset olisivat Saksalle mahdotonta hyväksyä. Münsterin mielestä muut valtiot vain hyötyisivät lisääjasta, Saksa ei.¹¹¹ Saksa koki olonsa uhatuksi samanaikaisesti niin idästä kuin lännestä ja sen 1890-luvun loppupuolella tehty von Schlieffenin suunnitelma lähti siitä, että nopealla mobilisaatiolla Saksa saisi edun väistämättömänä pidetyssä kahden rintaman sodassa (lännessä Ranskaa ja idässä Venäjää vastaan). Ensin mobilisaation kärki suunnattaisiin länteen, jossa koukkaamalla Belgian, Luxemburgin ja Hollannin kautta lyötäisiin nopeasti Ranskan armeija, samalla kun idässä keskityttäisiin vähemmin voimin puolustukseen Venäjän armeijaa vastaan.¹¹²

Tämäkin artikla on mielestäni nähtävä sitä taustaa vasten, että lopulliset artiklat olisivat mahdollisimman helposti eri valtioille hyväksyttävissä. Jos varausta ei olisi jätetty, olisivat etenkin suurvallat menettäneet kaikkein tehokkaimman painostuskeinonsa: sodan ja sillä uhkaamisen, niin raadolliselta kuin tämä kuulostaakin. Kiistatilanteessa pelkästään toisen osapuolen, tai ulkopuolisenkin, tarjoama sovittelu olisi katkaissut mahdollisuuden näihin painostuskeinoihin. Ilman tätä varausta olisi kynnys tarjota sovittelua saattanut nousta tavoittamattoman korkeaksi myös kolmannelle osapuolelle. Vaikka sovittelutarjousta ei olisikaan tullut nähdä vihamielisenä tekona, olisi tarjous ilman artiklan seitsemän lisäystä tosiasiallisesti tarkoittanut puuttumista konkreettisella tavalla ainakin toisen osapuolen suvereniteettiin ja samalla se olisi altistanut sovittelutarjouksen

¹¹⁰ The Proceedings of 1899 Conference, 695.

¹¹¹ White 1905, 265.

¹¹² Ferguson 1998, 135–136, MacMillan 2013, 336–337.

jättäjän aggressiolle alttiiksi. Sen motiivit olisi ollut helpommin kyseenalaistettavissa. Olisiko kyseessä vilpitön tarjous vai liittyisikö se vain toisen osapuolen aseman vaikeuttamiseen?

Samassa kokouksessa Yhdysvaltojen edustaja Holls toi oman ehdotuksensa alakomitean käsittelyyn. Ehdotus pohjautui hänen omiin kokemuksiinsa siviililakimiehenä. Eyffinger tulkitsee, että Hollsin tarjoama ehdotus olisi ollut puhtaasti hänen oma luomuksensa, mutta siinä nostettiin esiin tärkeä uutuus, puolueettomien valtioiden rooli kiistojen ratkaisuisa.¹¹³ Kyseessä oli ehdotus, jossa kiistatilanteen osapuolet voisivat vakavien erimielisyyksien uhatessa rauhaa nimetä edustajikseen (puolueettomat) valtiot, jotka hoitaisivat suorat keskustelut kiistan osapuolten puolesta. Tällöin kiistan osapuolet eivät asioisi suoraan keskenään kiistaa koskevissa asioissa, jolloin osapuolet välttäisivät tunteiden ja kansallisen kunnian sekoittumisen kiistan tosiasiallisiin kysymyksiin. Hollsin sanoin: ”joskus saattaa tilanne olla [kiistan osapuolten välillä] sellainen, että toinen osapuolista saattaisi tuntea olevansa pakotettu sanomaan vastapuolelle: ’vielä yksikin askel eteenpäin tarkoittaa sotaa’ kun taas olisi parempi sanoa: ’yksikin askel eteenpäin ja olen pakotettu nimeämään toisen osapuolen [hoitamaan asioitani]’”. Hollsin mukaan tämä olisi edelleenkin riittävä ulkopoliittinen uhkaus, mutta ilman välitöntä uhkausta sodalla ja näin se ajaisi paremmin rauhan säilymisen periaatetta. Hänen mielestään tärkeää ehdotuksessa oli myös se, että sitä voitaisiin käyttää myös sodan ollessa jo käynnissä.¹¹⁴ Hollsin tarjoama lisäys oli myös osittainen vastaveto niille peloille, joiden mukaan sovittelutarjousta voitaisiin mahdollisesti käyttää myös väärin. Sovittelutarjous saatettaisiin nähdä vastapuolen välistä vetona tai sekaantumisena valtioiden sisäisiin asioihin.¹¹⁵

Hollsin ehdotuksessa huomion arvoista on se, miten siinä otettiin kantaa valtioiden väliseen käyttäytymiseen. Tilanteen eskaloituessa ja tunteiden kuumetessa uhkaus väkivallalla olisi kansalliseen kunniaan ja suvereniteettiin vedoten helppoa, mutta Hollsin ehdotuksen mukaan pienikin hengähdystauko viilentäisi tunteita ja avaisi mahdollisesti tien rauhanomaisiin ratkaisuihin. Tämä sama hengähdystauon tarjoamisen idea ja faktojen erottamispyrkimykset kansallisesta kunniasta toistuivat usein myös muidenkin artiklojen luonnoksissa. Toisaalta se ei rajaisi sovittelutarjouksen esittämistä vain aikaan ennen sotaa, vaan se voitaisiin antaa myös sodan aikana. Lisäksi tarjouksen voisi antaa myös kiistan ulkopuolinen taho. Näin rauhan takaajiksi tulisivat myös puolueettomat valtiot. Heidän velvollisuutensa rauhan puolesta tehtävään työhön kasvaisivat.

Kolmas komissio kokoontui seuraavan kerran kesäkuun 5. päivä keskustelemaan tarkemmin alakomitean sen astisesta työstä. Chevalier Descamps esitteli artiklaluonnokset koskien sovittelua ja

¹¹³ Eyffinger 1999, 370.

¹¹⁴ The Proceedings of 1899 Conference, 696–698.

¹¹⁵ Eyffinger 1999, 369.

korosti moneen kertaan alakomitean hyvää henkeä ja kompromissipyrkimyksiä. Hän huomautti, ettei luultavasti olisi todennäköistä saada sovittelumekanismista velvoittavaa, vaan sovitteluun osallistumisen tulisi perustua vapaaehtoisuuteen, mutta sovittelusta tulisi kuitenkin kansoja moraalisesti velvoittava pyrkimys ratkaista kiistat rauhanomaisin keinoin. Kreivi Nigra tarkensi vielä seitsemännen artiklaluonnoksen merkitystä. Sen muotoilu oli tehty sitä silmällä pitäen, että valtiot voisivat missä tahansa kiistan vaiheessa astua sovitteluun. Kynnys olisi pidettävä matalana ja liian rajatut ehdot nostaisivat tätä kynnystä liikaa.¹¹⁶ Laajemmin aikansa kansainvälisen oikeuden keskusteluissa sovittelun kodifioiminen nähtiin yhtenä kolmannen komission suurista teoista. Jos aiemmin sovitteluun ryhtyminen ja ennen kaikkea sovittelutarjouksen esittäminen oli ollut diplomaattista riskipeliä, niin Haagin rauhankonferenssin myötä sovittelulta putosi tämä riskipohja pois.¹¹⁷

2.3 Kiistojen faktapuoli: kansainvälinen tutkimuskomissio

Kahdeksannessa kokouksessaan 21. kesäkuuta alakomitea otti käsittelyyn ehdotuksen kansainvälisen tutkimuskomission perustamisesta. Alkuperäisessä ehdotuksessa tutkimuskomissio olisi ollut tarkoitus perustaa aina, kun erimielisyydet koskisivat puhtaasti faktoihin (esimerkiksi rajakiistoihin) liittyviä asioita, eivätkä ne uhkaisi elintärkeitä kansallisia intressejä tai kansallista kunniaa. Itävaltalainen Lammasch vastusti tätä pakottavuusmuotoilua. Hänen mielestään osallistumisen tutkimuskomissioon tulisi aina olla vapaaehtoista. Edustajat olivat Lammaschin mukaan kehittämässä ja suurelta osin luomassa uutta kansainvälistä lainsäädäntöä, mutta se ei saanut tapahtua vähentämällä kansallista suvereniteettia. Tätä ehdotusta tukivat Holls ja Zorn.¹¹⁸ Eyffingerin mukaan tarkoituksena oli luoda tekninen toimielin, mutta ongelmaksi muodostui, miten sitoa valtiot sen toimintaan.¹¹⁹ Jälleen kerran sitovuuden oli alistuttava vapaaehtoisuuden tieltä. Etenkin Itävallalle ja Saksalle olisi ollut mahdotonta hyväksyä mitään, mikä olisi lopullisesti sitonut niiden kädet kansallista suvereniteettia koskevissa asioissa.

Venäjän edustaja Martens toimitti edustajille asiaan liittyvän, Iso-Britannian ja Venezuelan välillä aiemmin käytetyn tutkimuskomission raportin. Hän oli itse ollut kyseisen tutkimuskomission

¹¹⁶ The Proceedings of 1899 Conference, 587, 591.

¹¹⁷ Lawrence 1908, 55.

¹¹⁸ The Proceedings of 1899 Conference, 727.

¹¹⁹ Eyffinger 1999, 370.

puheenjohtajana ja totesi, että vastaavanlaisia komissioita oli käytetty ennenkin ja ne olivat olleet käyttökelpoisia etenkin silloin, kun kiista-asiasta muodostui katkeraakin valtioiden välistä väittelyä. Komission tutkiessa asioiden faktapuolia osapuolten väliset tunteet viilenisivät odoteltaessa tutkimusraporttia. Raportin tuli Martensin mukaan olla kuitenkin luonteeltaan toteava, ilman osapuolia sitovia päätösehdotuksia. Näin se olisi helpommin hyväksyttävissä molemmille osapuolille.¹²⁰

Descamps jatkoi kansainvälisen tutkimuskomission perustelun tarpeellisuutta. Hänen mukaan joskus valtioiden välille saattaisi syntyä faktoihin perustuvia erimielisyyksiä, jotka eskaloituisivat julkisessa keskustelussa ja saattaisivat näin johtaa täydelliseen riitaan, jota lehdistössä lietsottaisiin entisestään. Descampsinkin mielestä tutkimuskomission raportin tulisi olla luonteeltaan ainoastaan faktat toteava ja tutkimuskomission työn aikana tunteet osapuolten välillä viilenisivät. Kompromissien myötä tutkimuskomissiostakaan ei kuitenkaan saatu luonteeltaan velvoittavaa, vaan siihenkin osallistuminen perustuisi täysin vapaaehtoisuuteen. Lisäksi artikloihin sisältyivät (muuallakin usein toistuvat) varaukset, *niin pitkälle kuin olosuhteet sallivat sekä kunhan eivät koske elintärkeitä kansallisia etuja tai kansallista kunniaa*.¹²¹ Näiden varausten tarkoituksena oli jälleen madaltaa kynnystä eri valtioille, jotta ne voisivat hyväksyä tutkimuskomission käyttöönoton osaksi rauhanomaisia kiistanratkaisukeinoja.

Alakomitea joutui käsittelemään lukuisia vastakkaisia mielipiteitä ja jopa pelkoja koskien kansainvälisen tutkimuskomission perustamista. Erityistä huolta herätti tutkimuskomission raportin ja siitä mahdollisesti seuraavan välimiesmenettelyn välinen suhde. Jos raportti olisi jommallekummalle osapuolelle epäsuotuisa, olisi tämän valtion huomattavan vaikea jatkaa asian käsittelyä välimiestuomioistuimessa, jos osapuolet eivät muuten pääsisi sopuun tutkimuskomission raportista huolimatta. Lisäksi edustajat pelkäsivät, että tutkimuskomissio saattaisi paljastaa kiusallisia asioita tutkittavien valtioiden sisäisistä asioista, esimerkiksi paljastamalla huonoa hallintoa. Nämä molemmat huolet vähentäisivät valtioiden halua alistaa kiista-asioitaan vapaaehtoisesti kansainväliselle tutkimuskomissiolle.¹²²

Kansainvälistä tutkimuskomissiota vastustivat erityisesti pienten valtioiden, Romanian, Bulgarian, Kreikan ja Serbian edustajat. Romanian edustaja Beldiman käytti pitkän puheenvuoron perustellakseen maansa, mutta samalla myös muiden edellä mainittujen valtioiden kielteistä kantaa. Ensimmäiseksi hän vetosi siihen, ettei tsaarin kokouskutsussa alun perin ollut minkäänlaista

¹²⁰ The Proceedings of 1899 Conference, 730.

¹²¹ The Proceedings of 1899 Conference, 594–595.

¹²² The Proceedings of 1899 Conference, 780–782.

mainintaa kyseisestä instituutiosta tai aikeista sellaisen perustamisesta. Tiivistettynä Romanian edustajan huoli koski tutkimuskomission käyttöä ja siihen jätettyjä varauksia. Olisivatko *elintärkeisiin kansallisiin intresseihin ja kansalliseen kunniaan* vetoaminen pienen maan toimesta samanarvoista kuin suurvallan vastaava vetoamus? Vai käytettäisiinkö tutkimuskomissioon vetoamista vain keppihevosena suurvaltapolitiikassa pieniä valtioita vastaan? Serbian edustaja Veljkovitch yhtyi kollegansa näkemyksiin ja korosti, että pieni valtio joutuisi helpommin vedetyksi kiusallisiin tutkimuksiin vasten tahtoaan, kun taas suurvalta voisi vastaavassa tilanteessa helpommin vedota jätettyihin varauksiin ja niihin vedoten kieltäytyä osallistumasta tutkimuskomissioon. Hänen mukaan Serbia ei voisi koskaan hyväksyä sellaista periaatetta, joka vahvistaisi entisestään vahvoja ja heikentäisi heikkoja.¹²³ Kuten myöhemmin tutkielmassani käy ilmi, niin Serbian edustajan pelot eivät olleet turhia. Heinäkuun 1914 kriisissä Itävalta-Unkari nimenomaan painosti Serbiaa alistumaan tutkimuskomission käytölle. Tämä tutkimuskomissio ei kuitenkaan tulisi olemaan puolueeton kansainvälinen tutkimuskomissio, vaan suurelta osin Itävalta-Unkarin sanelema suurvaltapoliittinen elin.

Eyffinger antaa sympatiaa oppositiossa olleille pienemmille valtioille. Niille tutkimuskomission mahdollisesti paljastamat epämieluisat faktat olisivat turmiollisempia niin oman maan sisäisessä kuin myös laajemmassakin julkisessa keskustelussa ja pienemmät valtiot olisivat myös suurvaltoja alttiimpia painostukselle.¹²⁴ Dülffer tulkitsee kiistaa raadollisemmin. Hänen mukaan pienten valtioiden mielipiteillä ei olisi ollut mitään merkitystä luonnoksia sorvattaessa, vaan suurvaltojen edustajat määrittelivät artiklojen sisällöt.¹²⁵ Toisaalta Bestin mielestä rauhankonferenssissa myös pienemmät valtiot pääsivät ensimmäisiä kertoja tasavertaisina keskustelukumppaneina suurvaltojen väliin ja myötävaikuttivat konferenssin lopputulokseen.¹²⁶ Jos aiemmin komission ja sen alakomitean työtä olikin leimannut kompromissihalukkuus, ja ennen kaikkea tähän oli päästy jättämällä ulkopolitiikka lähes tyystin keskusteluista, on nyt havaittavissa selkeä muutos. Oppositiossa olevat pienet valtiot eivät olleet osallistuneet alakomitean työskentelyyn ja nyt he nostivat esiin mitä selkeimmällä tavalla suurvaltapolitiikan. Ei olekaan yllätys, että etenkin suurvaltojen edustajien seuraavista kommenteista paistaa läpi jopa suuttumus ja ärsyntyminen ja he myös pöytäkirjaan tehtyjen merkintöjen mukaan keskeyttivät Beldimanin ja muiden puheenvuoroja. En täysin kuitenkaan yhdy Dülfferin näkemyksiin. Osin närkästys pienten maiden yht'äkkistä mielipiteenilmausta kohtaan saattoi johtua enemmänkin siitä, ettei heillä ollut osaa aiemmissa

¹²³ The Proceedings of 1899 Conference, 262, 631–637.

¹²⁴ Eyffinger 1999, 371.

¹²⁵ Dülffer 1981, 200–201.

¹²⁶ Best 1999, 624.

keskusteluissa tutkimuskomissiota suunniteltaessa ja näin asian parissa pidempään työskennelleet edustajat saattoivat kokea pienten maiden eriävän mielipiteen jo saavutetun työn vesittäjänä, kuin että kyseessä olisi suoraan ollut valtapoliittinen kannanotto.

Martens avasi vastapuheenvuorot toteamalla, että kansainvälinen tutkimuskomissio, vastakkaisista (äskен esitetyistä) peloista huolimatta, ei sekaantuisi valtioiden väliseen politiikkaan. Jo alusta asti oli politiikka myös sovittu jätettäväksi kokonaan rauhankonferenssin agendalta. Tutkimuskomission, kuten myös muidenkin kolmannen komission ehdotusten ainoana tarkoituksena oli Martensin mielestä tarjota työkaluja ratkoa valtioiden välisiä kiistoja rauhanomaisesti. Martensin mukaan esimerkiksi pienetkin faktoihin liittyvät kiistat raja-alueista saattaisivat julkisessa keskustelussa hyvinkin nopeasti eskaloitua vaatimuksiksi kutsuun aseisiin. Nyt joku voisi kuitenkin huudahtaa: ”odottakaa, me voimme organisoida tutkimuskomission tutkimaan faktoja!” Lopuksi hän vielä vetosi pienempien valtioiden edustajiin, että nämä murtaisivat ennakkoluulojen muurit ja yhteistuumin työskentelisivät kompromissin eteen. Samalla pienten valtioiden edustajat kutsuttiin osallistumaan alakomitean valmistelutyöhön ja heitä pyydettiin tuomaan sinne omat vastaehdotuksensa.¹²⁷

Keskustelu artiklaluonnoksista koskien kansainvälistä tutkimuskomissiota jatkui seuraavaksi alakomiteassa, johon kutsuttiin nyt mukaan myös erimieliset pienempien valtioiden edustajat Serbiasta, Romaniasta, Bulgariasta ja Kreikasta. Jotta kolmas komissio pääsisi yksimielisyyteen, tehtiin tutkimuskomissiota koskeviin artikloihin tarkennuksia ja kompromisseja. Valtioille jäi edelleen täysi vapaus valita, käyttäisivätkö ne tutkimuskomissiota kiistojensa faktojen selvittämiseen. Tutkimuskomission toimittama raportti ei missään muodossa olisi (juridinen) tuomio, eikä se sitoisi osapuolia asian jatkokäsittelyä mietittäessä. Erityisesti pienten valtioiden puolelta nousi voimatasapainoon liittyvä huoli ja esimerkiksi Saksan Zorn ymmärsi, että tutkimuskomission raportin painoarvo olisi eri kahden tasavahvan valtion välillä kuin jos kyseessä olisi vahvan ja heikomman valtion välinen kiista. Pieniä valtioita kuitenkin painostettiin hyväksymään tutkimuskomissiota koskevat artiklaluonnokset. Muun muassa Martens ja Holls tukivat Eyschenin kommenttia, jossa hän sanoi pienten valtioiden nimenomaan hyötyvän tutkimuskomissiosta.¹²⁸

Kokouksen päätteeksi puheenjohtaja vielä vetosi pienten maiden edustajiin, että kun he kysyisivät hallituksiltaan ohjeita, he vielä erikseen muistuttaisivat niitä, että komissio ja koko rauhankonferenssi pyrki päätöksissään yksimielisyyteen ja kompromissihalukkuus on ollut tähän asti voimakasta. Lisäksi hän erikseen painotti, että aina kun maailmassa on käytetty kansainvälistä tutkimuskomissiota

¹²⁷ The Proceedings of 1899 Conference, 640–643, 646. ”Ensiksi, [konferenssissa] ei käsiteltäisi menneitä, nykyisiä eikä tulevia poliittisia tai diplomaattisia kysymyksiä.” Ks. tarkemmin Scott 1909, 41, alaviite 1.

¹²⁸ The Proceedings of 1899 Conference, 791–793.

tai kansainvälisiä välitysmekanismeja, niin niistä ovat ensi sijaisesti hyötynneet nimenomaan pienemmät valtiot.¹²⁹ Eyffingerin mukaan kolmas komitea kokonaisuudessaan otti työnsä tosissaan ja se yritti rehellisesti kehittää kansainvälistä lainsäädäntöä ja sen kautta tapahtuvaa työtä pysyvän rauhan aikaansaamiseksi. Myös komission yksittäiset edustajat kansallisuudestaan tai asiantuntijuudestaan huolimatta antautuivat täysin rinnoin komission työlle.¹³⁰ Tosin Dülfferin mukaan sisäisten levottomuuksien ja jopa vallankumousten pelko nousi esiin, kun negatiiviset uutiset ja odotukset Haagista levisivät lehdistössä. Tämä myös osaltaan pakotti suurvaltoja, myös Saksaa, etsimään konsensusta konferenssissa.¹³¹

Tämä kompromissi- ja yksimielisyshalukkuus näkyy mielestäni selkeästi pöytäkirjoista. Myös niiden maiden edustajat, joiden hallinto voimakkaimmin suhtautui skeptisesti tai jopa peitellyn vihamielisesti koko konferenssiin, pyrkivät silti omalla henkilökohtaisella panostuksellaan edesauttamaan yksimielisten päätösten syntymistä. Haagin henki näkyy voimakkaasti etenkin kolmannen komission ja sen alakomitean työssä. Vastakkaisia mielipiteitä kunnioitettiin ja niiden pohjalta pyrittiin sorvaamaan kaikille hyväksyttävissä olevat artiklakirjaukset. Ja tätä henkeä edustajat viestivät myös vastahakoisille hallituksilleen, jotta nämä vuorostaan voisivat ratifioida tulevat artiklat ja koko sopimuksen sisällön. Tämä toki tarkoitti sitä, että Haagin sopimukseen jäi lukuisia varauksia ja jopa osittaisia vesityksiäkin. Vielä ei oltu valmiita uhraamaan valtiollista suvereniteettia eikä vanhaa voimapolitiikkaa kansainvälisen konsensuksen edessä.

Vääntö pienten ja suurten valtioiden välisen voimatasapainon eroavaisuuksista jatkui kolmannessa komissiossa. Tällä kertaa Serbian edustaja nosti esiin huolensa sovittelu- tai tutkimuskomissiokutsusta kieltäytymisen seurauksista. Hän halusi artiklaluonnoksiin selkeämmin kirjattavaksi, ettei kieltäytymistä kutsuun voitaisi tulkita epäystävälliseksi teoksi. Monet suurvaltojen edustajat huomauttivat, että tällaista kirjausta ei voitaisi tehdä suoraan artikloihin, se vesittäisi niiden sisällön. Zorn huomautti, että kirjaus kieltäytymisestä ei olisi soveliasta yleisen rauhan intressien näkökulmasta. Serbian Veljkovitchille saikin siis riittää, kun hänen huomautuksensa kirjattiin kokouksen pöytäkirjaan. Sieltä se olisi helposti tarkistettavissa myöhemmin, kun jatkossa mahdollisesti sovellettaisiin tulevia tutkimuskomissioartikloja käytännössä.¹³²

Heinäkuun 22. päivänä kolmas komissio kokoontui toiseksi viimeistä kertaa. Tähän kokoukseen erimieliset pienemmät valtiot olivat saaneet ohjeensa hallituksiltaan. Ainoastaan ottomaanien

¹²⁹ The Proceedings of 1899 Conference, 794.

¹³⁰ Eyffinger 1999, 379.

¹³¹ Dülffer 1981, 88–89.

¹³² The Proceedings of 1899 Conference, 648–649.

Turkhan Passa vielä odotti hallituksensa kannanottoa. Läpimurto oli saavutettu, kaikki hyväksyivät kompromissiehdotukset ja artiklojen luonnokset. Kolmas komissio oli saavuttanut yksimielisyyden niistä keinoista, millä yleinen ja pysyvä rauha taattaisiin ja minkälaiset olisivat tähän ylevään pyrkimykseen tarjolla olevat työkalut. Serbian Veljkovitch piti vielä lopuksi pitkän puheen, jossa hän selitti, miksi hänen hallituksensa oli aluksi ollut vastahankainen aiemmille ehdotuksille sovittelusta ja kansainvälisestä tutkimuskomissiosta. Hän erityisesti nosti esiin kokousten rakentavan hengen ja sen, että käydyissä keskusteluissa otettiin vakavasti huomioon valtiollinen suvereniteetti ja erityisesti valtioiden välinen tasa-arvo, mitkä lopulta johtivat yhteisymmärrykseen. Veljkovitchin sanoin: ”Tämä ilmaus [kolmannen komitean sopimusluonnos] on, vaikkakin vaatimaton, mutta silti rehellinen pyrkimys rauhan ylläpitämiseksi.”¹³³

Yhdeksäs ja viimeinen kolmannen komission kokous oli lyhyt ja juhlava. Turkhan Passa ilmoitti, että konferenssin rehellinen ja humanitäärinen henki, jonka ainoa tarkoitus oli yleisen rauhan ylläpitäminen tarjoamalla jokaiselle suvereenille valtiolle rauhan työkalut, on saanut hänen hallituksensa hyväksymään kolmannen komission sopimusluonnoksen. Hänen mukaan sopimusluonnosta ei voitaisi missään olosuhteissa pitää velvoittavana, ainoastaan vapaaehtoisuuteen perustuvana ja jäisi jokaisen valtion itsensä päätettäväksi, milloin se turvautuisi tarjottuihin työkaluihin ulkopoliitikassaan. Kokous päättyi pidennettyihin aplodeihin ja sopimusluonnos jätettiin konferenssin yleisistunnon hyväksyttäväksi.¹³⁴

Hyvät menettelytavat ja sovittelu itsessään eivät kuitenkaan olleet mitään uusia innovaatioita, ne olivat olleet elimellinen osa vanhaa järjestelmää, diplomatiaa ja ”Euroopan konserttia” jo pidempään. Sen sijaan kansainvälisen tutkimuskomission periaate muotoiltiin virallisesti ensimmäistä kertaa juuri Haagin konferenssissa.¹³⁵ Ehkä kuitenkin uutena ilmiönä myös hyvien menettelytapojen ja sovittelun osalta on mielestäni se, että Haagin rauhankonferenssissa nyt myös pienemmät valtiot pääsivät osallistumaan suurvaltojen määrittelemään diplomaattiseen toimintakenttään. Tällä kertaa myös he pääsivät sanelemaan ehtoja vanhan järjestelmän sisälle. Samalla ”Euroopan konsertin” periaatetta laajennettiin Euroopan ulkopuolelle, mutta ennen kaikkea hyvät menettelytavat ja sovittelu saivat kirjallisen sopimuksen ja olivat näin mielestäni osa kansainvälisen järjestelmän kehittymistä, ei ainoastaan mikään kuriositeettitasolle jäävä kuollut paperi. Valtiot sitoutuivat Haagin rauhankonferenssin sopimukseen. Mutta kuten muissakin aikansa sopimuksissa, niiden käyttö ja

¹³³ The Proceedings of 1899 Conference, 669, 680–681.

¹³⁴ The Proceedings of 1899 Conference, 683–684.

¹³⁵ Shaw 1995, 634–636.

kunnioittaminen riippuisivat aina soveltamishetkensä – eivät solmimishetkensä – reaali poliittisesta tilanteesta.

2.4 Uusi innovaatio: kansainvälinen välimiestuomioistuin

Jos hyvät menettelytavat, sovittelu ja kansainvälinen tutkimuskomissio yleisen rauhan takaajina saatiinkin puristettua 13 artiklaan, vaati välimiesmenettelyn sorvaaminen jo 43 artiklaa. Nämä artikkelit jakaantuivat kolmeen lukuun: *kansainväliseen välimiesmenettelyyn, pysyvän välimiestuomioistuimen perustamiseen sekä välimiesmenettelyn prosessiin*. Koko välimiessopimuksen ensimmäinen artikla oli yleisluontoinen ja viimeiset artikkelit (58–61) koskivat sopimuksen ratifiointia ja vaikuttavuutta.¹³⁶ Välimiestuomioistuimen artiklojen sorvaaminen ja siitä syntyneet erimielisyydet noudattivat hyvin pitkälle samoja teemoja, kuin vastaavat sorvattaessa edellisissä luvuissa käsiteltyjä artikloja, joskin mukaan mahtui myös hyvin paljon lakitekniisiä viilauksia.

Jo ennen Haagin rauhankonferenssia kansainvälisen oikeuden asiantuntijoiden piirissä välimiesmenettelyn ja sovittelun suurimpana eroavaisuutena nähtiin se, että välimiesmenettelyn lopputuloksena oli tuomio, kun taas sovittelu oli enemmän diplomaattinen toimenpide, jonka lopputulos tai -tuloksettomuus riippui kiistan osapuolista itsestään. Sovittelussa sen vetäjä, yleensä puolueeton kolmas osapuoli, voi myös helpommin antaa ohjeita ja neuvoja kiistan osapuolille. Koska sovittelun lopputulos oli enemmän tai vähemmän osapuolten keskenään yhteisesti hyväksymä ja näin helpommin toimeenpantavissa, niin miten olisi asian laita välimiestuomiossa? Välimiesoikeudella ei nähty olevan toimeenpanovaltaa ja tuomiolauselman noudattaminen riippui täysin osapuolten väliseen hyväntahtoisuuteen ja luottamukseen. Ainoana painostuskeinona nähtiin yleinen kansainvälinen mielipide, joka painostaisi hävinnyttä osapuolta noudattamaan tuomioistuimen päätöstä.¹³⁷

Välimiesmenettelyn ja –tuomioistuimen kehittäminen muodostuivat Haagin rauhankonferenssin edetessä sen kaikkein tärkeimmäksi työksi ja sillä ajateltiin olevan kauaskantoisimmat seuraukset rauhan pysyvyyden takaamiselle. Toisaalta se oli myös eniten valtiollista vastustusta herättänyt ehdotus kolmannessa komissiossa. Kuitenkin edustajatkin näkivät, että sillä olisi kaikkein

¹³⁶ The Proceedings of 1899 Conference, 236–245.

¹³⁷ Westlake 1896, 5–6. Tosin Lawrence uskoi, että muiden valtioiden painostus ja viime kädessä liittoutuminen kansainvälisen lain rikkojaa vastaan pakottaisi rikkojavaltion taipumaan kansainvälisen oikeuden edessä. Lawrence 1908, 5–6. Ajatus on mielestäni hieman saman sisältöinen kuin mikä oli ”Euroopan konsertissa” ja voimatasapainon ylläpitämisessä.

parhaimmat kehitysodotukset ajan myötä.¹³⁸ Myös rauhanliikkeiden parissa kansainvälistä välimiesoikeutta oltiin alettu suosia enemmän kuin ajatusta maailmanparlamentista. Välimiesoikeus ei sittenkään uhkasi kansallista suvereniteettia yhtä paljoa kuin maailmanparlamentin ajatus ja näin ollen se olisi aatteena helpommin hyväksyttävissä. Westlake pohti välimiesmenettelyn soveltuvuutta kansainvälisten kiistojen ratkaisukeinona siten, että puhtaan lainopilliset kiistat soveltuisivat välimiesmenettelylle, mutta poliittiset kiistat taasen eivät. Ne kuuluisivat edelleen diplomatian toimialueeseen.¹³⁹ Tosin kuten myöhemmin käy ilmi, niin hyvin usein kiistoissa kyse ei ole puhtaasti kummastakaan, vaan kiistat ovat usein sekoitus molempia. Tällöin mielestäni avainkysymykseksi nousikin omana aikanaan, miten kiistan osapuolet saatiin hylkäämään sopimukseen kirjatut rajaukset ja silti alistamaan kiistansa rauhanomaisille ratkaisukeinoille.

Itse valtioiden välinen välimiesmenettely ei ideana ollut uusi. Se, mikä teki siitä uutuuden rauhankonferenssissa, oli sen institutionalisoiminen ja pyrkimys saattaa välimiesmenettely osaksi kansainvälistä järjestystä.¹⁴⁰ Samalla tarkoituksena oli päästä eroon aiemmin käytetyistä ad hoc – välimiesmenettelyistä ja saada valtioiden väliset välimiesmenettelyt yhden instituution ja samojen sääntöjen alle.¹⁴¹ Artiklaluonnosten työstäminen noudatti samaa kaavaa kuin edellisenkin luvun asiat. Pääasialliset keskustelut ja kompromissit tehtiin alakomiteassa ja kolmas komissio tarkasteli sen tuottamia luonnosehdotuksia kriittisesti ja antoi muutos- tai tarkennusehdotuksensa alakomitealle jatkokäsittelyä varten. Pyrkimys pysyi samana. Tarkoituksena oli tarjota valtioille pysyvämmät työkalut erimielisyyksien ratkomiseksi rauhanomaisin keinoin.

Alakomitean neljännessä kokouksessa (3.6.1899) käytiin ensimmäistä kertaa tarkemmin läpi alkuperäisiä artiklaluonnosehdotuksia. Ensin muotoiltiin välimiesmenettelyn aloitusartiklat, joissa painotettiin, että välimiesmenettely olisi kaikkein tehokkain ja oikeudenmukaisin keino ratkoa ystävällismielisesti valtioiden väliset erimielisyydet. Seuraava artikla määritteli, milloin valtiot turvautuisivat välimiesmenettelyyn periaatetasolla ja erityisesti Zornin vaikutuksella, milloin nämä periaatteet eivät olisi voimassa. Artiklaan siis kirjattiin jälleen: *kunhan* [erimielisyydet] *eivät koske elintärkeitä intressejä tai kansallista kunniaa*. Zorn muistutti, ettei vielä ollut saanut hallitukseltaan ohjeita, onko koko välimiestuomioistuinehdotus ylipäättään Saksalle hyväksyttävissä, mutta sitä se ei olisi ainakaan silloin, jos edellä mainittua varausta ei sopimukseen sisällytettäisi.¹⁴² Toisaalta jo 19.5. myös Whiten päiväkirjamerkintä paljastaa, ettei välimiestuomioistuimesta tai -menettelystä voisi

¹³⁸ Eyffinger 1999, 398.

¹³⁹ Westlake 1896, 3, 8–9.

¹⁴⁰ Best 1999, 628.

¹⁴¹ Caron 2000, 4.

¹⁴² The Proceedings of 1899 Conference, 700–701.

tulla luonteeltaan kuin vapaaehtoisuuteen perustuva. Yksikään aikansa suurvalta ei Whiten mukaan tulisi hyväksymään pakollista välimiesmenettelyä kaikissa kiistoissa. Toisaalta hänen mukaan olisi jo suuri saavutus sinänsä, mikäli kyseinen tuomioistuin saataisiin Haagissa perustettua.¹⁴³ Laajemminkin aikansa suurvalloille oli eri asia sopia välimiesmenettelystä olemassa olevissa kiistoissa, kuin että ne olisivat halunneet sitoutua jo etukäteen mahdollisesti tulevaisuudessa esiin tulevien kiistojen viemiseksi automaattisesti välimiesmenettelyyn. Tällöin kiista-asian sisältö ja kiistan osapuolet olisivat olleet vielä tuntemattomia ja etukäteen sitoutuminen olisi merkinnyt suvereniteetista luopumista jo ennakkoon.¹⁴⁴ Ja kuten Westlake oli asiaa pohtinut: ”välimiesmenettelyssä puhtaimmillaan kyse on oikean ja väärän erottamisesta”. Pohdintaansa hän jatkoi toteamalla, että vain harvoin kansainvälisten suhteiden hoidossa voisi lainopillisin keinoin erottaa oikea väärästä. Usein kyseessä olisi vain katsantokantaeroavaisuudesta.¹⁴⁵

Kuten myöhemmin käy ilmi, tuli Saksalle välimiestuomioistuimesta kolmannen komission työstä kokonaisuudessaan se kaikkein vaikeimmin hyväksyttävissä oleva asia. Whiten mukaan keisari Wilhelm II oli etukäteen päättänyt, ettei Saksa tulisi hyväksymään minkään muotoista ehdotusta välimiestuomioistuimesta. Huhut Saksan nuivasta suhtautumisesta kuultuaan White sähköitti ulkoministeriölleen, että se tekisi kaikkensa painostaakseen Saksaa muuttamaan kantaansa välimiestuomioistuimesta. Kreivi Münster kertoi yksityiskeskustelussaan Whiten kanssa, että hänen mielestään koko välimiesmenettely oli ”humpuukia”.¹⁴⁶ Saksalle uhkana olisi, että välimiesmenettelystä tulisi kaikkein konkreettisimmalla tavalla kansainvälinen elin, joka pystyisi rajoittamaan valtiollista suvereniteettia etenkin ulkopoliittikakysymyksissä. Yhtäältä pyrittiin siis luomaan järjestelmä ja instituutio, jonka antamat puolueettomat tuomiot olisivat sekä moraalisesti, että ennen kaikkea myös juridisesti valtioita sitovia, mutta toisaalta sen käyttämät keinot tulisivat olemaan ristiriidassa voimapolitiikan, kansallisten intressien sekä valtiollisen suvereniteetin kanssa. Saksalaiset, vaikkakin ehkä eniten skeptisiä ja vastahankaisia, eivät olleet epäluuloineen kuitenkaan yksin.

Alakomitea aloitti keskustelun pysyvän kansainvälisen välimiestuomioistuimen mahdollisesta perustamisesta. Tällaista instituutiotahan ei vielä ollut aiemmin olemassa, vaan sitä aikaisemmat valtioiden väliset välimiesmenettelyt olivat perustuneet *ad hoc* –tyyppisiin kahdenkeskisiin ratkaisuihin ja ennen kaikkea tapauskohtaisiin prosessisopimuksiin. Puheenjohtajana tässä kokouksessa toiminut Bourgeois painotti aloituspuheessaan, ettei artikloihin voitaisi kirjata mitään

¹⁴³ White 1905, 259.

¹⁴⁴ Rosenne 1995, 7.

¹⁴⁵ Westlake 1896, 12–13.

¹⁴⁶ White 1905, 293, 297.

sellaista, mitkä voitaisiin tulkita moraaliseksi painostukseksi alistua välimiesmenettelyyn. Bourgeoisin tarkoituksena oli vastarinnan voittaminen ja kompromissien saavuttaminen. Välimiesmenettely ei saisi uhata valtioiden kunniaa, turvallisuutta tai itsenäisyyttä. Kuitenkin tehtäessä toimintasuunnitelmia niin välimiesten nimeämisen kuin itse tuomioistuimen sääntöjen puitteissa, tulisi Bourgeoisin mukaan nykyisestä kansainvälisestä poliittisesta ilmapiiristä johtuen kiinnittää huomiota siihen, etteivät välimiehet tai tuomioistuin itsessään joutuisi alistetuksi kansallisille intresseille.¹⁴⁷ Tämän voi tulkita olevan Bourgeoisilta kannanotto tulevan instituution olemassa olon oikeutukselle. Se ei saisi muodostua tavanomaisen diplomatian kiistakentäksi, jossa kansallinen ulkopoliitikka johtaisi puhetta. Sen tulisi olla ainoastaan juridiikkaan nojaava kansainvälisten suhteiden sääntelyelin. Se tulisi asettamaan lainopilliset rajat sille, mikä olisi oikein ja mikä väärin valtioiden välisissä suhteissa ja niiden hoidossa.

Bourgeois ehdotti myös, että perustettavalle tuomioistuimelle annettaisiin aloitteenteko-oikeus toimia erimielisyyksien ratkojana. Tämän aloitteenteko-oikeuden tulisi kuitenkin olla hyvin rajattu. Jos tuomioistuin huomaisi kahden tai useamman valtion välille muodostuvan sellaisen kiistan, joka soveltuisi välimiesmenettelyyn, voisi tuomioistuimella olla hänen mukaansa joko oikeus tai jopa velvollisuus tarjota palveluksiaan. Näin hänen mielestään voitaisiin välttää kiistan osapuolten välillä mahdollisesti syntyvä pelko siitä, että pyyntö alistaa kiista välimiesmenettelylle tulkittaisiin heikkouden merkinä. Bourgeois uskoi, että kunhan vain olisi joku, joka uskaltaisi laittaa edellä kuvatun kaltaisella aloitteella käyntiin ”mahtavan koneiston, jolla moderni tiede muokkaa maailmaa, ansaitsisi se kunniakkaan paikkansa historiassa”.¹⁴⁸ Eyffingerin mukaan edustajat tunnistivat, etteivät heidän ehdotuksensa vielä kaikissa tilanteissa sallisi valtioiden alistua välimiesmenettelyyn. Näin olisi etenkin poliittisista syistä.¹⁴⁹ Jos ei enemmänkin, niin ainakin retoriikan tasolla voi Bourgeoisin tulkita pyrkineen osoittamaan uuden maailmanjärjestyksen ajan koittavan. Kunhan vain tuomioistuimesta tulisi riittävän toimintakykyinen.

Descamps jatkoi alakomitean motivoimista. Hän korosti, että perusteilla olevan tuomioistuimen tarkoituksena oli lainopillisin keinoin taata rauha valtioiden välillä. Lisäksi perustamalla pysyvä kansainvälinen instituutio rauhanomaisiin kiistanratkaisuihin, voisi rauhankonferenssi täyttää koko maailman siihen kohdistamat odotukset ja poistaa konferenssiin nyt kohdistuvat epäilykset. Descamps kuitenkin lisäsi, että nyt käytävä suunnittelutyö olisi sisällöltään vielä vaatimaton, mutta ajan myötä se tulisi kehittymään ja takaamaan kansojen hyvinvoinnin ja ihmiskunnan kehityksen.

¹⁴⁷ The Proceedings of 1899 Conference, 709—710.

¹⁴⁸ The Proceedings of 1899 Conference, 710—711.

¹⁴⁹ Eyffinger 1999, 398—399.

Työn tarkoituksena ei kuitenkaan olisi uhata kansallista suvereniteettia, vaan ainoastaan luoda rinnalle vahvempi kansainvälinen yhtenäisyys.¹⁵⁰ Descamps oli jo vuonna 1895 luonut strategian, miten ajatus riittävän poliittisen tuen saamiseksi välimiesmenettelylle saataisiin aikaiseksi. Hänellä oli tavoitteena saada valtiot asteittain alistamaan kiistojaan välimiesoikeuden ratkaistavaksi ja sitä myötä käytäntö vahvistuisi ja vakiintuisi niin, että hiljalleen välimiesmenettelystä tulisi sääntö poikkeuksen sijaan. Tämän strategian hän otti Cortrightin mukaan käyttöön ensimmäisessä rauhankonferenssissa.¹⁵¹

Zornin mukaan kansainvälisestä välimiestuomioistuimesta varmastikin ajan myötä kasvaisi areena, jossa valtaosa kansojen välisistä erimielisyyksistä ratkottaisiin, mutta vielä hän ei uskonut sen hetken olevan käsillä ainakaan siinä mittakaavassa kuin mitä annettu ehdotus piti sisällään. Hän kuitenkin henkilökohtaisesti oli valmis antamaan kaiken panoksensa kehitystyölle Haagin rauhankonferenssissa. Zorn kuitenkin uskoi, ettei hänen hallituksensa tulisi hyväksymään mitään pysyvää tuomioistuinta. Kreivi Nigra vetosi yhteishengen ja yksimielisyyteen tähtäävien ehdotusten nimissä Zornia olemaan lyömättä lukkoon liian aikaisin liian ehdottomia kantoja. Samalla Zornia pyydettiin vetoamaan hallitukseensa, että se arvioisi kantaansa uudelleen ainakin ehdottoman kieltäytymisen osalta.¹⁵² Jatkossa Saksaa painostettiin monelta taholta myötemielisemmäksi välimiestuomioistuinta kohtaan. Myös Saksan liittolaiset ja julkinen mielipide valjastettiin avuksi. Saksaa myös uhattiin asettamalla julkisuudessa sen harteille rauhankonferenssin epäonnistumisen viitta.¹⁵³

Päiväkirjassaan White kertoo, että erityisesti Saksan liittolaisille Itävalta-Unkarille ja Italialle välimiesmenettelyn idea oli kiusallinen. Osana kolmiliittoa he tunsivat Saksan painostuksen koko ideaa vastaan, vaikka olivatkin itse varovaisesti välimiesmenettelyn puolella. Münster myös perusteli Whitelle hallituksensa kielteistä suhtautumista. Hän pelkäsi, että kokeneet diplomaatit (kuten hän itse) ja perinteinen kansojen välinen diplomatia korvautuisi kansainvälisesti kokemattomilla teknokraateilla. Samassa keskustelussa White ilmaisi voimakkaat huolensa Münsterille siitä, mikä Saksaa ja erityisesti sen nuorta keisaria uhkasi julkisen mielipiteen silmissä, mikäli välimiesmenettelyn idea kaatuisi Saksan vastustukseen. Epäonnistumisen myötä Saksan sosialistit ja anarkistit saisivat Whiten mukaan vain lisää aseita hallitustaan vastaan. Jos Saksa pelkäsi koko rauhankonferenssin olevan vain tsaarin poliittinen silmänkääntötempu, ”niin eikö”, Whiten sanoin: ”olisi parempi paljastaa tämä bluffi tuomalla omat, vieläkin paremmat ehdotukset neuvottelupöytään

¹⁵⁰ The Proceedings of 1899 Conference, 712.

¹⁵¹ Cortright 2011, 68.

¹⁵² The Proceedings of 1899 Conference, 712–714.

¹⁵³ Eyffinger 1999, 363, 376–377.

ja näin saada koko maailman ihailu nuoren keisarin puolelle.”¹⁵⁴ Kokeneena diplomaattina ja keisarin henkilökohtaisesti tunteneena White pyrki vetämään niistä naruista, joiden uskoi toimivan. Vetoamalla Saksan sisäisiin ja ulkoisiin uhkiin, samalla hivellen keisarin ja koko kansan itsetuntoa ja kunniaa, hän pyrki mielestäni osaltaan vaikuttamaan mielipiteen muutoksen puolesta.

Itävallan edustaja Lammasch kertoi myös hänen hallituksensa olevan pohtivalla kannalla, mutta hän henkilökohtaisesti mielellään osallistuisi jatkokeskusteluihin ja jäisi odottamaan hallituksensa virallista kantaa. Yhdysvaltojen Holls omassa puheenvuorossaan korosti, että hänen maassaan, jos missä, oli virinnyt suuri keskustelu ja suuret odotukset koko rauhankonferenssin työtä kohtaan. Julkinen mielipide ja yleinen keskustelu olivat hänen mukaansa niin voimakkaan odottava ja kannustava, että kaikilla heillä edustajilla oli jo sitä kautta suuri moraalinen velvollisuus tehdä kaikkensa tulosten saavuttamisen hyväksi. Hän myös epäili, että jos tulokset olisivat epätydyttäviä, kohtaisi suuri oppositio epäonnistuneita hallituksia ja avaisi portit kritiikille, jota johtaisivat anarkistit ja sosialistit.¹⁵⁵ Dülffer huomauttaa, että erityisesti lehdistö raportoi nopeasti konferenssin tapahtumista, usein jopa virheellisin tiedoin, sekä myös puhtaan valheellisesti. Tämä ärsytti kokousedustajia ja etenkin saksalaiset puhuivat lehdistöterrorista.¹⁵⁶ Euroopan 1800-luvun puolivälin vallankumousten jälkimainingeissa eurooppalaisten monarkkien huolena oli se, miten saada kansalaiset pysymään lojaalisina etenkin kriisitilanteissa. Uusien vallankumousten pelko pakotti uudistamaan vallan legitimizeettiä, kun yhä suurempi joukko kansalaisista osallistui tai olivat osallisina valtiollisessa politiikassa.¹⁵⁷ Haagin rauhankonferenssi oli myös ensimmäinen kansainvälinen diplomaattinen konferenssi, jolla oli omat seuraajansa ja julkinen mielipide oli otettava jatkuvasti huomioon. Media seurasi tarkasti tapahtumia ja yleinen mielipide ja vetoamukset myös vaikuttivat osallistujiin.¹⁵⁸

Seuraavissa kokouksissa alakomitea käytti paljon aikaa artiklaluonnosten teknisten yksityiskohtien ja sanamuotojen viilaamiseen. Seitsemännessä kokouksessa keskusteltiin myös tulevan välimiestuomioistuimen kokoonpanosta. Alun perin annettu ehdotus, jossa kumpikin kiistan osapuolista nimeäisi yhden edustajan ja nämä kaksi valitsisivat puheenjohtajan puolueettomasta maasta, sai kannatusta. Zornin mukaan jo tässä vaiheessa olisi hyvä kuitenkin tunnustaa, että maiden itsensä valitsevat välimiehet eivät olisi täysin vapaita kansallisuuksistaan, vaikka toki välimiehinä

¹⁵⁴ White 1905, 301–305.

¹⁵⁵ The Proceedings of 1899 Conference, 715–716.

¹⁵⁶ Dülffer 1981, 71.

¹⁵⁷ ks. tarkemmin: Hobsbawm 1994, 92–100.

¹⁵⁸ Best 1999, 623.

istuessaan noudattaisivatkin puolueettomuuden periaatetta.¹⁵⁹ Laajemmin tämä problematiikka liittyy siihen, että emotionaalisista ja psykologisista syistä valtiot harvoin alistavat kiistojaan millekään kansainväliselle instituutiolle, missä heillä ei ole kansalliseksi kokemaansa edustusta.¹⁶⁰ Internationalistisessa mielessä tällä tarkoitetaan sitä, että kansainvälisissä instituutioissa on aina olemassa pelko siitä, että instituutio muuttuu kansallisten intressien kilpakentäksi.¹⁶¹ Keskustelu välimiehistä ja heidän statuksestaan jatkui myöhemmin, mutta jo tässä vaiheessa oli nostettu esiin kansallisen edustamisen merkitys. Kuten jäljempänä käy ilmi, epäluulo sitä kohtaan, voisiko välimiestuomioistuin koskaan olla täysin vapaa kansallisista intresseistä, nousi jo nyt esiin.

Samalla kokousedustajat nostivat esiin uuden teeman edellisen lisäksi. Kyseessä oli, miten välimiestuomioistuin, joka kuitenkin koostuisi valtaosiltaan kansallisista edustajista, muotoilisi tuomiolauselmansa siten, että ne olisivat hyväksyttävissä kiistan osapuolille. Tarkoituksena oli, kuten puheenjohtaja huomautti, saada valtiot vähitellen hyväksymään ajatuksen välimiesmenettelyn kautta tapahtuvasta riidanratkaisusta. Siksi olisikin tärkeää, ettei välimiesmenettelyn säännöistä tulisi liian kiveen hakattuja, vaan osapuolet keskenään voisivat soveltuvien osin sopia myös erillisistä, tapauskohtaisista menettelytavoista (*compromis*) välimiesmenettelyssä.¹⁶² Artiklaluonnoksia sorvannut d'Estournelles ei Dülfferin mukaan itsekään uskonut, että näillä artikloilla estettäisiin sota pysyvästi, niillä ainoastaan nostettaisiin sotaan ryhtymisen kynnystä. D'Estournelles loi sellaisen version kolmannen komission työstä, jonka myös monarkkien hallitsemat valtiot voisivat hyväksyä.¹⁶³ Kansallinen suvereniteetti ei olisi näidenkään artiklojen myötä uhattuna. Lisäksi mielestäni mahdollisuus sopia vielä erikseen tarpeen vaatiessa ohi ja yli varsinaisen välimiesmenettelyn sääntöjen, pyrkivät edustajat madaltamaan kynnystä alistaa kiistoja välimiesoikeuden ratkaistavaksi.

Toinen kansalliseen edustukseen liittyvä keskustelu koski tuomiolauselman perusteita. Zorn halusi mahdollisimman tarkat perusteet, mihin tuomiolauselma perustuisi, mutta muun muassa Martens nosti esiin uhan siitä, että liian tarkat perustelut saattaisivat altistaa kansalliset välimiehet kiusalliseen tilanteeseen. Etenkin jos tuomio olisi heidän edustamansa valtion etujen vastainen.¹⁶⁴ Edustajat

¹⁵⁹ The Proceedings of 1899 Conference, 721–723.

¹⁶⁰ Rosenne 1995, 7.

¹⁶¹ Geyer & Paulmann 2008, 14.

¹⁶² The Proceedings of 1899 Conference, 739–740. *Compromis* on eräänlainen menettelytapasopimus, jolla joko vahvistetaan yleisen menettelytapasopimuksen sääntöjen voimassaolo yksittäistapauksessa tai jopa sovitaan, miten yleisistä säännöistä poiketaan.

¹⁶³ Dülffer 1981, 176.

¹⁶⁴ The Proceedings of 1899 Conference, 740–741.

päätyivät kompromissiin, missä tuomiolauselman olisi perusteltava, mutta perustelujen pituus ja syvällisyys jätettäisiin välimiestuomioistuimen itsensä päätettäväksi tapauskohtaisesti.¹⁶⁵ Vaikka ehkä ensi alkuun näyttäisikin siltä, että kyseessä olisi vähäpätöinen tekninen keskustelu, nostettiin tässäkin mielestäni esiin tärkeä asia. Ensinnäkin, välimiehet tunnustettiin osittain valtioidensa edustajiksi, mutta samalla heille tuli taata riittävä autonomia tuomion antamiseen. Samalla pyrittiin jatkossa myös suojelemaan etenkin hävinneen osapuolen välimiehiä omaa kansaa vastaan tehdyiltä päätöksiltä. Kaikki tämä liittyi jälleen pyrkimykseen saattaa koko välimiesmenettely laajemmin hyväksytyksi riidanratkaisukeinoksi ohi voimapolitiikan ja kansallisen painostuksen.

Seuraavaksi esiin nostettiin kysymys siitä, voisiko tuomiolauselmasta valittaa tai voisiko sen jopa kokonaan kumota. Yleensä välimiesmenettelyn tuomiot ovat lopullisia vailla valitusmahdollisuutta, mutta tulisiko (edelleen tuomioistuimen houkuttelevuuden lisäämiseksi) valtioiden välisessä välimiesmenettelyssä olla valitusmahdollisuus? Holls nosti esiin tilanteen, jossa tuomion antamisen jälkeen ilmeni uusia, välimiesmenettelyn aikana tuntemattomia todisteita, joilla olisi mahdollisesti voinut olla vaikutusta lopulliseen tuomioon. Muutamat muut edustajat vastustivat koko periaatetta valitusmahdollsaisuudesta. Heidän mielestään tuomion tulisi olla lopullinen, myös virhemahdollsaisuuksineen. Etenkin Martensin mielestä valitusmahdollsaisuus puhui kansainvälistä liennytystä vastaan. Tuomioistuimessa hävinneelle osapuolelle jäisi tällöin asian hyväksymisen sijaan kytämään ajatus revisiosta. Ainakin julkinen keskustelu saattaisi Martensin mukaan vaatia revisiota, eikä kiista olisikaan lopullisesti ohi.¹⁶⁶

Samassa kokouksessa tuli esiin perustavaa laatua oleva ilmoitus. Saksan edustaja Zorn oli saanut valtuudet hallitukseltaan hyväksyä kansainvälisen välimiestuomioistuimen perustamisen periaate.¹⁶⁷ Vielä 16.6. kreivi Münster oli näyttänyt Whitelle sähkösanoman keisariltaan, jossa tämä oli yksiselitteisesti kieltäytynyt hyväksymästä välimiesmenettelyä osana Haagin sopimuksia. Ilmeisesti Whiten ja muidenkin painostustyö Haagissa oli kuitenkin tuottanut tulosta, sillä Münster lähetti keisarin kielteisen sanoman saatuaan Zornin Berliiniin keskustelemaan asiasta tarkemmin ja White sai lisättyä myös Hollsin tähän delegaatioon. Samalla White myös itse lähetti pitkän ja korupeheisen sähkösanoman Saksan ulkoministeri Bülowille, missä White monin eri keinoin vetosi välimiesmenettelyn puolesta. Whiten sanoman mukaan valtioiden välinen välimiesmenettely ei vähentäisi suvereniteettia, mutta siihen voisi alistaa juuri niitä pieniä asioita, jotka Saksankin parlamentissa voisivat saada suhteettomat mittasuhteet. Ja jälleen White muistutti myös sosialismin

¹⁶⁵ The Proceedings of 1899 Conference, 748.

¹⁶⁶ The Proceedings of 1899 Conference, 749–750, 753–755.

¹⁶⁷ The Proceedings of 1899 Conference, 755.

ja anarkismin uhasta, mikäli välimiesmenettely konferenssissa vesittyisi.¹⁶⁸ White mielestäni osasi tulkita keisaria oikein. Vetoamalla mahdollisuuteen ohittaa parlamentti pienemmissä ja vähäpätöisemmissä kiistoissa alistamalla ne suoraan kansainväliselle välimiesmenettelylle, lisäisi se keisarin omaa toimintavaltaa. Hänen ei tarvitsisi kuunnella parlamentin mielipiteitä ulkopoliittisissa kiistoissa, vaan näin hän voisi helposti ohittaa sen silloin, kun se keisarille itselleen sopisi. Kuten Carter huomauttaa, oli Saksan parlamentti keisarille epämieluisa asia. Vielä kruununprinssinä ollessaan hän puhui *Reichstagissa* vain pakosta ja hänelle parlamenttiedustajat olivat ”koiria, joita piti ruoskia”.¹⁶⁹ Vaikka keisari vastentahtoisesti lopulta hyväksyikin välimiesmenettelyn idean, kuvaa seuraava sitaatti ehkä sittenkin hyvin hänen ajatuksiaan koko kansainvälisestä konferenssista: ”Jatkossakin päätöksissäni tulen luottamaan vain Jumalaan ja terävään miekkaani! Paskon näiden [Haagin rauhankonferenssin] kaikkien päätösten päälle!” Myös ulkoministeri Münster totesi myöhemmin, että valtioille jäi rauhankonferenssin jälkeen edelleen täysi valinnan- ja toiminnanvapaus niin poliittisesti kuin sotilaallisestikin.¹⁷⁰ Oli keisari yksityisesti mitä mieltä tahansa, niin Saksan osallistuminen Haagin sopimuksiin sitoi sen kuitenkin jatkossa tiiviimmin kehittyvään kansainväliseen järjestelmään myös konferenssin päätösten osalta. Vaikka uhkakuvat säilyivätkin Saksalle samoina, oli kansainvälispoliittiseen keskusteluun Saksankin osalta noussut sodan rinnalle myös rauhanomaisemmat riidanratkaisukeinot.

Zornin ilmoituksen myötä alakomissio pääsi eroon suurimmasta uhkakuvastaan. Nyt sen sorvaamalla ehdotuksella tulisi olemaan menestymisen mahdollisuudet. Saksan mielipiteen muutos heijastaa mielestäni myös hyvin Haagin henkeä. Toisaalta sen voi myös nähdä siten, ettei kukaan halunnut olla se valtio, jonka niskaan epäonnistumiset julkisessa keskustelussa voitaisiin sälyttää. Tämä olisi altistanut kyseisen valtion mahdollisille sisäisille konflikteille, tai näin ainakin uskottiin voivan tapahtua. Samalla tämä tarkoitti kuitenkin sitä, että välimiestuomioistuimen itsenäistä toimivaltaa lähdettiin rajoittamaan, kuten jäljempänä käy ilmi.

Ensimmäinen ristiriidan alkio nimittäin nousi esiin jo heti samassa kokouksessa, kun puheenjohtaja toi esiin Ranskan edustajien vetoamuksen, jossa yritettiin nostaa tuomioistuimen aloitteentekooikeutta. Se voisi ranskalaisten ehdotuksen mukaan itsenäisesti muistuttaa riidan osapuolia

¹⁶⁸ White 1905, 308–314. Kuten Best huomauttaa, Saksan osallistuminen ylipäättään koko konferenssiin riippui pitkälti keisarin mielenliikkeistä. Hän suhtautui hyvinkin skeptisesti koko konferenssin ideaan, etenkin sen aserajoituksia koskeviin tavoitteisiin. Keisari ei kuitenkaan halunnut jättää Saksaa eristyksiin, osallistuminen oli kuitenkin kahdesta pahasta se pienempi. Best 1999, 622.

¹⁶⁹ Carter 2009, 25–26. Wilhelm II oli ongelmallinen persoona jo syntymästään lähtien. Synnytyskomplikaatioissa hänen toinen kätensä jäi surkastuneeksi ja hän sai samalla mahdollisesti jonkinasteisen aivovaurion. Carterin mukaan näillä molemmilla oli suuri vaikutus tulevan keisarin persoonaan. Häntä pidettiin jo omana aikanaan vielä aikuisiälläkin ”isona lapsena”. Carter 2009, 4–5.

¹⁷⁰ Dülffer 1981, 136. Sitatatti Dülffer 1981, 93.

palveluksistaan. Paroni d'Estournelles nosti esiin huolen siitä, että *kansallinen kunnia* saattaisi estää riidan osapuolia itse olemasta aloitteellisia, mutta riittävän auktoriteetin omaava kansainvälinen instituutio saattaisi olla hyödyllinen aloitteentekijä. Periaatetasolla ehdotus sai haaleaa kannatusta, mutta esimerkiksi Martensin mielestä vasta perusteilla olevalta kansainväliseltä välimiestuomioistuimelta tulisi alkuun puuttumaan tarvittava diplomaattinen ja moraalinen oikeutus ehdotusten tekemiseen suvereenille hallitsijoille.¹⁷¹ Esimerkiksi Wilhelm II, jota Carter kuvaa narsistiseksi persoonaksi, oli itseriittoisen varma omasta rajoittamattomasta vallastaan. Tosin ei hän ollut näine luonnehtimiseen mikään poikkeus. Samat attributit pätevät moniin muihinkin aikansa itsevaltaisiin.¹⁷² Heille olisi vaikea hyväksyä ajatusta siitä, että olisi vielä joku muu instanssi, joka hallitsijan täytyisi ottaa huomioon kansainvälisessä politiikassaan.

Toisaalta, kuten kansainvälisen oikeuden tutkija Michla Pomerance huomauttaa, ei Yhdysvalloissakaan varauksetta kannatettu kansallisen itsemääräämisoikeuden alistamista automaattisesti kansainväliselle oikeudelle. Esimerkiksi senaatti oli hyvinkin tarkka siitä, minkälaisia kansainvälisiä sopimuksia Yhdysvallat hyväksyi ja useimmiten se jätti ratifioimatta juuri sellaisia sopimuksia, joiden senaatti katsoi liikaa rajoittavan Yhdysvaltojen suvereniteettia.¹⁷³ Paradoksaalisesti samaan aikaan siis pelättiin, etteivät riidan osapuolet kunniaansa vedoten välttämättä itse olisi aloitteellisia välimiesmenettelylle, muttei myöskään uudella instituutiolla tulisi olemaan kansainvälistä oikeutusta puuttua valtioiden suvereniteettiin ehdottamalla välimiesmenettelyä riidanratkaisukeinona. Toisaalta edustajat itsekkin tunnistivat tämän ristiriidan ja pyrkivät seuraavissa kokouksissaan ratkomaan kysymystä siitä, miten valtiot saataisiin helposti kutsuttua ratkomaan riitojaan kansainvälisen oikeuden areenalle.

13. kokouksessa paroni d'Estournelles piti pitkän puheen, missä hän korosti välimiestuomioistuimen tulevaa merkitystä pysyvän rauhan takaajana. Se tulisi olemaan ensimmäinen laatuaan ihmiskunnan historiassa ja koska muiden komissioiden (erityisesti asevarustelun hillitsemistä tutkineen ensimmäisen komission) epäonnistumiset olivat nostattaneet maailmalla epäilykset koko Haagin rauhankonferenssin epäonnistumisesta, niin mikä olisikaan maailman tuomio, jos kolmaskin komissio epäonnistuisi. Paronin mukaan he olivat nyt vastuussa kasvavalle julkiselle mielipiteelle rauhan säilymisen puolesta. D'Estournelles vetosi, että heidän tulisi nyt keksiä ne keinot, miten muistutus välimiestuomioistuimesta saataisiin ei pelkästään valtioiden oikeudeksi, vaan suoranaiseksi velvollisuudeksi. Näin valtioille jäisi jäljelle kaksi vaihtoehtoa kiistoissaan. Joko ne

¹⁷¹ The Proceedings of 1899 Conference, 757–758.

¹⁷² Carter 2009, 108–109.

¹⁷³ Pomerance 1996, 53.

hyväksyisivät välimiesmenettelykutsun tai ryhtyisivät sotaan kiistassaan. Descampsin mukaan nyt oltiin hullunkurisessa tilanteessa. Edustajat pelkäsivät, että kansalliseen kunniaansa vedoten valtiot käyttäisivät välimiesmenettelyä muulloin kuin juuri silloin, kun sota jo todella olisi uhkaamassa. D'Estournelles oli pyynnöstä valmistellut artiklaluonnokset, joissa otettiin kantaa juuri hänen esiin nostamaansa uhkakuvaan. Luonnoksissa kaikille valtioille muodostuisi velvollisuus muistuttaa kiistan osapuolia välimiesmenettelystä ja tulevan tuomioistuimen pääsihteerille annettaisiin myös vastaava aloitteenteko-oikeus. Zorn kuitenkin epäili, olisiko pääsihteerillä tarpeeksi auktoriteettia, millä vaikuttaa valtioihin.¹⁷⁴

Saksa ei Zornin suulla tulisi hyväksymään pääsihteerille minkäänlaista poliittista valtaa. Monet muutkin nostivat esiin saman sisältöiset huolensa. Kreivi Nigra pelkäsi, että pääsihteerin voisi pahimmillaan jopa ajoittaa kutsunsa väärin ja näin eskaloida kiistaa entisestään. Periaatetasolla ehdotus siitä, että jotenkin aloitteenteko-oikeutta tulisi nostaa, kuitenkin hyväksyttiin. Samalla muotoiltiin esitys siitä, että muistutusvelvollisuus tulisi koskemaan myös puolueettomia valtioita, jotka eivät enää saisi olla passiivisia neutraaleja vaan enemmänkin vastuullisia naapureita.¹⁷⁵ Tosin Dülffer tulkitsee, että artikloista tulivat tosiasiallisesti merkityksettömiä, koska niissä ei päästy sopuun siitä, kuka viime kädessä vastaisi kutsumisesta välimiesmenettelyyn. Tuomioistuimella ei tulisi olemaan tarvittavaa poliittista auktoriteettia siihen, joten kirjaus jäi vain vaisuksi toiveeksi siitä, että joku valtio muistuttaisi kiistan osapuolia välimiesmenettelyn mahdollisuudesta.¹⁷⁶ Kuitenkin nyt perustettu kansainvälinen välimiestuomioistuin oli ensimmäinen globaali lainkäyttöön perustunut instituutio, vaikka se vielä tässä vaiheessa kokoontuisikin vain pyynnöstä.¹⁷⁷ Samalla Haagin rauhankonferenssin kolmannen komission työn hedelmät jatkuvat lähes katkeamattomana vielä nykyäänkin. Haagissa toimii edelleen kansainvälisen välimiesoikeuden jatkaja, *International Court of Justice*.¹⁷⁸ Silti on hyvä muistaa, että jo konferenssin kuluessa esimerkiksi eräs yhdysvaltalainen delegaatti, kapteeni Mahan kritisoi välimiesmenettelyä ja epäili sen merkittävyyttä. Hänen mielestään eurooppalaiset eivät pystyisi kansainvälisen oikeuden periaatteiden mukaisesti puolustamaan omia intressejään ei-eurooppalaisia vastaan yhtä tehokkaasti, kuin miten ne nyt pystyivät aseellisella ylivoimallaan. Lakiin perustuva maailmanjärjestys johtaisi siihen, etteivät valtiot enää voisi toimia (darwinistisen) etiikkansa mukaisesti. Lisäksi lakiin perustuva kansainvälisten suhteiden hoito vaatisi

¹⁷⁴ The Proceedings of 1899 Conference, 759–761.

¹⁷⁵ The Proceedings of 1899 Conference, 761–764.

¹⁷⁶ Dülffer 1981, 95.

¹⁷⁷ Roelofsen 2012, 165.

¹⁷⁸ Caron 2000, 5.

taakseen voimakeinot ja kansainvälisen lain tapauksessa se kapteenin mukaan tarkoitti kansainvälistä armeijaa.¹⁷⁹

Edelleenkin ajatus ylikansallisesta instanssista herätti pelkoja suvereniteetin menettämisestä, mutta ajatus oli, että jatkossa tulisi olemaan kaikkien valtioiden yhteinen velvollisuus valvoa pysyvää rauhaa. Kiistan uhatessa eskaloitua väkivaltaiseksi, olisi jokaisella (kollektiivinen) velvollisuus toimia rauhan ylläpitämiseksi. Harmi vain, että kylän yhteisesti ylläpitämällä hevosella on sananlaskun mukaan karu kohtalo; se yleensä kuolee juuri ylläpidon puutteeseen.

Jäljellä olevissa kokouksissa välimiestuomioistuimen osalta enää pääsääntöisesti viilattiin teknisiä yksityiskohtia artiklojen sanamuodoissa. Kaikki vähänkin pakolliseen välimiesmenettelyyn viittaavat kohdat hiottiin pois. Viimeisessä kokouksessaan alakomitea hyväksyi ehdotettavaksi kolmannelle komissiolle artiklaluonnokset koskien myös välimiestuomioistuinta ja sen perustamista.¹⁸⁰ Sopimus oli monen kompromissin lopputuotos. Kuten Koskenniemi huomauttaa, niin kansainvälisen oikeuden soveltamisessa on vieläkin hankaluutena se, että valtiot voivat aina vedota omaan suvereniteettiinsä ja yleensä tämä pätee kiistan molempiin osapuoliin.¹⁸¹ Lisäksi välimiesmenettelyn käyttö vaatii myös lähes aina diplomaattisia ponnisteluja ja onnistumisia, kuten jäljempänä käy ilmi. Diplomaattisella onnistumisella Shawn mukaan tarkoitetaan sitä, että molemmat kiistan osapuolet saadaan halukkaiksi alistamaan kiistansa välimiesmenettelyyn.¹⁸² Silti mielestäni konferenssin myötävaikutuksella sota ulkopolitiikan normaalina jatkumona oli saanut rinnalleen aatteen ja siihen nojaavan konkreettisen suunnitelman, jonka mukaan oli tarkoitus kehittää muitakin valtioiden välisiä kiistanratkaisukeinoja kuin voimapolitiikka ja sapelien kalistelu.

Jo ennen kuin konferenssi oli kunnolla ehtinyt loppua, alettiin sitä kritisoida monelta eri taholta. MacMillanin mukaan Saksan joustamattomuus ja tarpeettoman kömpelö diplomatia jätti muille osallistujamaille sellaisen kuvan, ettei Saksa jatkossakaan olisi halukas yhteistyöhön muiden kanssa.¹⁸³ Jos MacMillanin mukaan internationalistien mielestä konferenssin jälkeen virisikin ajatus siitä, että vielä jonain päivänä olisi olemassa multilateraali, kaikkia velvoittava välimiesoikeussopimus, tarpeeksi vahva kansainvälinen oikeuslaitos ja ehkäpä jopa jonkinlainen maailmanhallitus, niin Koskenniemen mukaan vuosisadan taitteen kansainvälisen oikeuden asiantuntijat ja rauhanliikkeet menettivät tosiasiallisesti kontaktit kansainvälisten asioiden kehittymiselle ja realiteeteille. Esimerkinomaisesti rauhanliikkeitä tutkinut historioitsija Peter

¹⁷⁹ Ashworth 2014, 104–105.

¹⁸⁰ The Proceedings of 1899 Conference, 683–684.

¹⁸¹ Koskenniemi 2007, 43.

¹⁸² Shaw 1995, 653.

¹⁸³ MacMillan 2013, 303.

Brockin mielestä välimiesmenettelyn korostuminen ja ensisijaisuusasema rauhanliikkeidenkin puheissa johti siihen, etteivät ne nähneet enää juuri muita keinoja ratkoa kriisejä kuin valtioiden välinen välimiesmenettely. Kuitenkin kiistoille ja viime kädessä sodallekin oli muitakin syitä kuin valtioiden välinen kilpailu, eivätkä rauhanliikkeet Brockin mielestä enää kysyneet vastaamaan tähän havaintoon. Vuosisadan vaihteeseen tultaessa Eurooppa oli muuttumassa nopeasti, eikä tämä muutos aina miellyttänyt sen johtajia. He kokivat kansalliset ja kansainväliset muutokset jopa suoranaishana uhkana omalle asemalleen.¹⁸⁴ Samalla heidän olisi siis pitänyt luovuttaa osa kansallisesta suvereniteetista instituutiolle, joka nojaisi päätöksensä lakiin, eikä hallitsijoiden välisiin neuvotteluihin.

Vaikka Haagin rauhankonferenssi olikin pettymys rauhanliikkeille ja sotaan ryhtyminen jäi puhtaan kansalliseksi päätökseksi kansainvälisen oikeuden yläpuolelle, alkoivat hallitsijat kuitenkin konferenssin jälkeen kiinnittää yhä enemmän huomiota sodan oikeutukselle. Jatkossa sodanjulistuksissa yhä useammin yleensä mainittiin, mikä oli ollut sodan oikeutus ja myös se, että sotaan oltiin ryhtymässä vasta viimeisenä keinona, kun sitä ei muin keinoin ollut onnistuttu välttää.¹⁸⁵ Samalla rauhankonferenssi toimi ensimmäisenä todellisena valtioiden välisenä pyrkimyksenä valtiolliseen internationalismiin, missä ne eivät enää keskittyneet minkään yhden tietyn kansainvälisen asian ratkaisuun. Valtiollinen internationalismi ei enää ollut pienen ”Euroopan konsertin” piirin asia. Jos aiemmin valtioiden väliset sopimukset olivatkin luonteeltaan myös poliittisia, niin Haagin sopimus kokonaisuudessaan pyrki luomaan yhteisen valtioiden välisen tavoitteen eikä pyrkimyksenä niinkään ollut eriävien katsantokantojen yhteensovittaminen.¹⁸⁶

Haagin ensimmäisen rauhankonferenssin antia arvioi American Peace Societyn johtohahmoihin lukeutunut kansainvälisen lain asiantuntija James Tryon artikkelissaan vuodelta 1912. Hänen mukaan Haagissa vanha ja uusi järjestelmä tunnustettiin molemmat yhtä toimiviksi ja valtiot voisivat keskenään valita, mitä järjestelmien elementtejä ne kulloinkin käyttäisivät. Kyseessä oli siis enemmänkin kansainvälisen järjestelmän kehittymistä evoluution, ei revoluution kautta. Valtiot eivät halunneet suin päin hypätä tuntemattomaan. Yhdestäkään kolmannen komission kehittelemästä työkalusta ei tullut luonteeltaan pakottavaa. Kansainvälisen tutkimuskomission käyttö oli puhtaan moraalinen ja sovittelun käyttö puolestaan diplomaattinen teko. Välimiesmenettely oli työkaluista

¹⁸⁴ MacMillan 2013, 250, 299–300. Koskeniemi 2007, 160. Brock 1968, 930–931. Brockille Haagin rauhankonferenssit ja välimiesoikeuden kehittyminen näyttävät tehottomana kompromissina totaalisen pasifismin (kuten Tolstoin tai myöhemmin Gandhin edustamien väkivallattoman vastarinnan) ja sen tarjoaman internationalismin kautta saavutettavana rauhantakeena. Brock 1968, 886.

¹⁸⁵ O’Connell 2012, 282–284.

¹⁸⁶ Herrer 2008, 138–139, 143.

ainoa, joka oli luonteeltaan juridinen, mutta siltä puuttui sanktiot ja pakkokeinojen käyttö; sen legitimizeetti nojasi puhtaasti julkisen mielipiteen hyväntahtoisuuden varaan ja siihen, että allekirjoittajavaltiot noudattaisivat moraalista velvoitettaan.¹⁸⁷ Tosin Scottin mielestä alati kasvavan julkisen mielipiteen merkitys hallitsijoiden päätöksenteossa tulisi jatkossa takaamaan valtioiden alistumisen kansainvälisen oikeuden päätöksille, kunhan kansainvälinen oikeus saavuttaisi riittävän laajan yleisen hyväksynnän.¹⁸⁸ Myös Lawrence kiinnitti huomiota kansainvälisen oikeuden sanktioiden puutteeseen. Hänen mielestään se ei voisi toimia oikeasti kunnolla, ennen kuin kansainvälisellä oikeudella olisi takanaan riittävä esivalta valvomassa lain täytäntöönpanoa tai ellei kansainvälisessä yhteisössä yht’äkkiä tapahtuisi ennen näkemätön yleisen moraalin nousu. Sitä odotellessa kansat jatkaisivat puolustusvarautumisiaan. Toisaalta kansainvälisen lain kodifioiminen edes vähäisissä määrin oli säätelemässä valtioiden välistä käyttäytymistä yhtä lailla, kuin mitä kansallinen laki sääтели ihmisten välistä käyttäytymistä.¹⁸⁹

Juuri ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä Tryon pohti toisessa artikkelissaan Haagin rauhanomaisten kiistojenratkaisukeinojen käytön järjestystä etenkin niiden toimivuuden suhteen. Jos kiistaa ei kyettäisi ratkaisemaan diplomaattisin keinoin, niin ensimmäisenä tulisi käynnistää kansainvälinen tutkimuskomissio, jonka jälkeen faktojen tultua todennetuiksi käynnistyisi välimiesmenettely erimielisyyksien ratkomiseksi. Mikäli kaksi ensin mainittua ei saisi rauhanomaista ratkaisua aikaiseksi ja vihollisuudet uhkaisivat, tulisi käydä vielä sovittelumenettely ennen kuin sota voisi alkaa.¹⁹⁰ Jos Haagin vuoden 1899 rauhankonferenssissa kodifioitiinkin sopimusten muodossa kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot kansainvälisen oikeuden alle (kansainvälinen lakihan muodostuu valtioiden välisistä sopimuksista), niin seuraavassa pääluvussa paneudun tarkemmin tämän luodun perustan käyttökokemuksille ja kehittämiselle, kunnes ensimmäinen maailmansota pyyhkäisi kansainvälisen oikeudenkin yli.

¹⁸⁷ Tryon 1912, 74.

¹⁸⁸ Scott 1909, 26.

¹⁸⁹ Lawrence 1908, 51–54.

¹⁹⁰ Tryon 1914, 64.

3 TUMMAT PILVET EUROOPAN TAIVAALLA PEITTÄVÄT RAUHAN LAIT

3.1 Rauhanomaiset ratkaisukeinot käytännössä

Yön pimeydessä 22.10.1904 venäläinen laivasto-osasto oli purjehtimassa Pohjanmerellä kohti Tyynen valtameren sotänäyttämöä. Venäjän ja Japanin välinen sota oli käynnissä ja Venäjän Itämeren laivastoa tarvittiin toisella puolen maapalloa Venäjän Tyynenmeren laivaston maatessa valtameren pohjassa. Kevyt, matalalla leijuva sumupilvi vähensi laivojen näkyvyyttä. Osaston komentaja varamiraali Rojdestvensky oli määrännyt tuplamiehityksen sotalaivojensa vartioasemille osin sumunkin johdosta. Hän oli kuullut huhuja ja saanut esikunnasta virallisen varoituksen, että japanilaisten torpedoveneitä saattaisi olla näinkin kaukana väijymässä Venäjän laivastoa. Torpedovenevaroitus oli tehnyt tehtävänsä. Koko laivasto-osasto oli äärimmilleen jännitetty, kuvainnollisesti sormet puristivat liipaisimia.¹⁹¹ Samaan aikaan epäonninen brittiläinen kalastuslaivue oli troolaamassa saalista Dogger Bankin edustalla Pohjanmerellä. Pahaa-aavistamattomat kalastajat kohtasivat jännittyneen venäläisen laivasto-osaston. Kohtaamisen loppuseurauksena kaksi brittiläistä kalastaa kuoli, yksi troolari upposi ja viisi muuta kalastusalusta kärsivät eriasteisia vaurioita. Venäläisten laivojen tykkien tuli oli heidän omasta mielestään suunnattu uhkaavia japanilaisia torpedoveneitä vastaan.¹⁹²

Tapaus alistettiin Ranskan aloitteesta – ja painostuksesta – Haagin rauhanomaisten kiistanratkaisuartiklojen mukaisesti kansainvälisen tutkimuskomission tutkittavaksi. Komissio koostui viidestä laivastoasiantuntijasta. Yhden venäläisen ja yhden brittiläisen amiraalin lisäksi tutkimuskomissioon kuuluivat myös itävaltalainen, ranskalainen ja yhdysvaltalainen amiraali. Komissio tutki tapauksen faktuaaliset puolet silminnäkijätodistusten, meriselitysten ja olosuhderaporttien, sekä venäläisen laivasto-osaston saaman käskyn avulla. Tutkimuskomitea totesi yksimielisesti venäläisten toimineen väärin, mutta laivasto-osaston komentajan, eikä laivasto-osaston ylipäätään todettu toimineen vastoin sotilaskunniaa. Tapauksessa oli lieventäviä asianhaaroja, olihan kyseessä kuitenkin venäläisten puolelta sotatila. Komission raportin perusteella venäläiset maksoivat Iso-Britannialle 300 000 dollarin korvaukset.¹⁹³ Tryonin tulkinnan mukaan Dogger Bankin tapauksessa Iso-Britannia ja Venäjä kykenivät sivuuttamaan Haagin sopimuksessa olleen kansallisen kunnian varauksen ja alistivat välikohtauksen Haagin rauhanomaisille ratkaisukeinoille.¹⁹⁴

¹⁹¹ The North Sea or Dogger Bank Case (Great Britain vs. Russia), (Scott 1916a, 403–406.), Luttinen 2008, 347.

¹⁹² The North Sea or Dogger Bank Case (Great Britain vs. Russia), (Scott 1916a, 406–408.)

¹⁹³ The North Sea or Dogger Bank Case (Great Britain vs. Russia), (Scott 1916a, 406–407, 413.)

¹⁹⁴ Tryon 1911, 169.

Jos Iso-Britannia ja Venäjä saivatkin laukaistua potentiaalisen kriisin kansainvälisen tutkimuskomission avulla rauhanomaisesti, niin Saksalle lopputulos oli karvas pettymys. Saksa olisi suonut kiistakumppaneiden välille syttyvän konfliktin, missä molemmat osapuolet olisivat kuluttaneet itsensä loppuun Saksan pysyessä sivustaseuraajana. Tällöin sen oma arvovalta olisi kasvanut Iso-Britannian ja Venäjän arvovalan laskiessa. Itseasiassa kiistan osapuolet molemmat pelkäsivätkin, ainakin hetkellisesti, sodan voivan syttyä maiden välille Dogger Bankin tapauksen johdosta. Iso-Britanniassa lehdistö vaati toimia ja rangaistusta Venäjälle.¹⁹⁵ Mazowerin mukaan Dogger Bankin tapaus olisi hyvinkin saattanut sytyttää sodan. Näin isolta osin julkisen mielipiteen ja lehdistön vaatimusten johdosta, ellei käytössä olisi ollut valmista instituutiota, johon kyseinen tapaus voitiin heti viedä ratkottavaksi rauhanomaisemmin.¹⁹⁶

Jos vielä lokakuussa olikin Iso-Britannian julkisessa keskustelussa kostoiskun vaatiminen ainakin Venäjän Itämeren laivastolle, niin tuomion tultua julki joulukuussa julkinen mielipide oli saanut ”kostonsa” tutkimuskomission raportin muodossa. Enää ei ollut tarvetta sodanlietsontapuheille.¹⁹⁷ Nyt Haagin sopimuksen kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot toimivat juuri siten, kuin niiden oli tarkoituskin toimia kolmannen komission pöytäkirjojen mukaan. Kansainvälinen tutkimuskomissio heitti öljyä kiivaan julkisen mielipiteen laineille ja annettu ratkaisu vei pohjan kiistan jatkovaatimuksilta. Luultavasti koko tutkimuskomissiota ei kuitenkaan olisi perustettu, ellei Ranska, jolla oli elintärkeä liittolaissuhde Venäjän kanssa ja ystävällismieliset suhdepyrkimykset Iso-Britanniaa kohtaan, olisi painostanut osapuolia alistamaan kiista Haagin rauhanomaisille ratkaisukeinoille. Ranska olisi ollut konfliktin sijaiskärsijä ja sen vihollinen Saksa hyötyjä, joten Ranskalla oli lähes yhtä paljon pelissä kuin varsinaisen kiistan osapuolillakin. Ranska ei toiminut niin altruistisesti kuin ehkä kolmannen komission keskusteluissa ulkopuolisen vallan toivottiin toimivan hyvien menettelytapojen osalta sen muistuttaessa kiistan osapuolia Haagin työkaluista, mutta tapauksella oli kauaskantoisempia seuraamuksia kuin mitä ehkä alkuun näytti, kuten myöhemmin käy ilmi.

¹⁹⁵ MacMillan 2012, 86, 172–173.

¹⁹⁶ Mazower 2012, 88–89. Iso-Britannian lehdistön uutisoitua tapauksesta tuoreeltaan tarvitsi Venäjän Lontoon suurlähettiläs poliisisaattueen päästäkseen takaisinlähetystöön läpi vihaisen ihmismassan. Tuohon aikaan Venäjä ja tsaari olivat jo valmiiksi epäsuosiossa Iso-Britannian julkisessa keskustelussa ja pääministeri Balfourin hallitus oli vaaleihin valmistautuessaan kovinkin altis julkisen mielipiteen painostukselle ja lehdistö vaati syyllisten rankaisemista. Lebow 1978, 125.

¹⁹⁷ Lawrence 1908, 58. Vielä kriisin alussa Balfour arvioi sodan mahdollisuudeksi 50%. Iso-Britannian laivaston komentaja uskoi venäläisen laivasto-osaston olevan vain suupala Iso-Britannian laivastolle, jonka Välimeren laivasto oli asetettu hälytysvalmiuteen ja kuusi sen isoa sotalaivaa vartioi Gibraltarin salmen tuntumassa valmiina kohtaamaan venäläiset. Lebow 1978, 127.

Dogger Bankin tapaus oli vain sivujuonne Venäjän-Japanin sodassa. Jo ennen kuin Venäjän Itämeren laivasto aloitti purjehduksensa Liepajasta kohti tuhoaan Tsusiman salmelle, oli Venäjä kohdannut monta sotilaallista katastrofia Kauko-Idässä. Laajemmin koko sodassa kyse oli Venäjän pyrkimyksistä saavuttaa dominanssiasema, etenkin kaupallisesti, Kiinassa ja Kauko-Idässä laajemminkin. Myös Wilhelm II painosti tsaari-serkkuaan idän suuntaan voimakkaasti. Lieventäisihän se Saksan kahden suunnan painostustuntemuksia. Vasta, kun sota oli edennyt molemmin puoleiseksi nääntymykseksi (Venäjällä armeijan huonot suoritukset ja sisäiset levottomuudet ja Japanilla rahavarojen ehtyminen), tarttuivat osapuolet sovittelutarjoukseen. Tämän tarjouksen antoi Yhdysvaltain presidentti Theodore Roosevelt Japanin nimenomaisesta pyynnöstä. Portsmouthissa käydyt rauhanneuvottelut sovitteluineen päättivät Venäjän-Japanin sodan.¹⁹⁸ Rauhanvälittäjänä toimiminen toi Rooseveltille Nobelin rauhanpalkinnon 1906.¹⁹⁹ Myös rauhanliikkeiden parissa Rooseveltin tarjoama sovittelu nähtiin yhtenä osoituksena Haagin työkalujen toimivuudesta. Tryonin mukaan nimenomaan siksi, että sovittelukutsu annettiin sodan vielä ollessa käynnissä ja se tuli nimenomaan kolmannelta osapuolelta.²⁰⁰

Sodan siemenet oli kylvetty jo 1900-luvun taitteessa, kun molemmat osapuolet pitivät Korean niemimaata ja Manchuriaa omaan etupiiriinsä kuuluvana alueena. Sota onnistuttiin välttämään useita kertoja muiden suurvaltojen käytettyä diplomaattisia keinoja liennyttääkseen kiistakumppaneita. Kuitenkin loppuvuodesta 1903 Iso-Britanniassa paikallinen sota Venäjän ja Japanin välillä nähtiin jopa houkuttelevana vaihtoehtona. Niinpä kriisin eskaloituttua sodaksi eivät muut suurvallat enää Iso-Britannian myötävaikutuksella halunneet yrittää sovittelua. Iso-Britannialle kyseessä oli korvikesota sen ja Venäjän välillä. Sota, joka olisi voinut eskaloitua laajemmaksikin, pysyi paikallisena, koska Mulliganin mukaan muilla suurvalloilla ei ollut elintärkeitä kansallisia intressejä Kauko-Idässä. Toiseksi, liittolaissopimukset eivät päkeneet Euroopan ulkopuolella. Ranskankaan ei tarvinnut kunnioittaa omaa sopimustaan Venäjän kanssa.²⁰¹ Sotaa kuitenkin arvioitiin suurvaltojen sotilaspiireissä tarkasti. Esimerkiksi Itävalta-Unkarin tuleva yleisesikunnan päällikkö ja yksi ensimmäisen maailmansodan syttymisen merkkihahmoista, Franz Conrad von Hötzendorf, oli vakaasti sitä mieltä, että eurooppalaisen eliitin harjoittama pasifismi oli pehmittänyt ”valkoista rotua” niin, että ”keltaisen rodun” edustajat puhtaana sotalaisilla ja hyökkäykseen perustuvalla mentaliteetillaan olivat voittoisia. Pasifismin (sota)moraalia pehmentävästä vaikutuksesta oli saarnannut myös yksi 1800-luvun suurista sotilasajatteliijoista, saksalainen sotamarsalkka Helmut von

¹⁹⁸ Luttinen 2008, 347, 365.

¹⁹⁹ Mazower 2012, 88.

²⁰⁰ Tryon 1910–1911, 475.

²⁰¹ Mulligan 2010, 44–49.

Moltke vanhempi.²⁰² On mielestäni hyvä muistaa, että aikansa hötzendorfit ja moltket istuivat lähempänä hallitsijoitaan kuin rauhanliikkeet tai kansainvälisen oikeuden puolestapuhujat. Jos sotilaille esimerkiksi nämä luonteeltaan pasifistiset kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot olivat kansakuntaa ja sen sotilaskykyä pehmentäviä, voi olla, että samalla myös hallitsijat halusivat pitää koko aatteen turvallisesti ainakin kynnärvarren mitan päässä valtion kovasta ytimestä. Toisaalta, ei sitä kokonaan poiskaan tarvinnut ajaa. Tapauskohtaisesti käytettynä se voisi sittenkin olla myös hyödyllinen.

Nobelin rauhanpalkinnon vastaanottamisen yhteydessä pitämässään luennossa Randal Cremer muisteli lämmöllä Dogger Bankin tapauksen käsittelyä. Hänen mukaansa ilman valmista Haagin instituutiota (kansainvälistä tutkimuskomissiota) kiistan osapuolet olisivat mitä luultavimmin vatvoneet asiaa kuukausitolkulla samalla, kun julkinen mielipide olisi lietsonut kiistaa aggressiivisempaan suuntaan. Nyt Ranskan ehdotusta oli mietitty Pietarissa ja Lontoossa vain muutama päivä.²⁰³ Toisaalta, kuten poliittisen historian professori Richard Lebow on huomauttanut, niin yksittäisen vahinkotapauksen eskaloituminen kriisiksi vaatii jo alun perin huonot välit maiden välillä. Vastaava tapaus ystävien kesken olisi luultavimmin kuittaantunut anteeksipyyntöillä, mutta koska brittien ja venäläisten suhteet olivat jo valmiiksi koetuksella, niin Dogger Bankin tapaus oli mitä parhain väline sodanlietsontapuheisiin.²⁰⁴

On mielestäni puhtaan spekulatiivista miettiä, olisiko Dogger Bankin tapaus voinut toimia syynä sodan aloittamiseksi jossain muualla, missä nämä kaksi suurvaltaa keskenään kiistelivät. Yksittäisenä tapauksena Dogger Bank tuskin olisi riittänyt sodan syyksi. Aina voi kuitenkin pohtia, mikä olisi ollut Iso-Britannian halukkuus liittyä Ranskan ja Venäjän rintamassa ensimmäiseen maailmansotaan, jos Dogger Bank olisi jäänyt avoimeksi haavaksi maiden välisiin suhteisiin. Kuten myöhemmin käy ilmi, pohti Iso-Britannia aina viime minuuteille asti osallistumisestaan suursotaan. Ja mikäli Iso-Britannia olisi – huonon Venäjän suhteensa vuoksi – jättäytynyt sodan ulkopuolelle, niin minkälaiseksi ensimmäinen maailmansota ja sen lopputulema olisikaan voinut muodostua?

Venäjän-Japanin sodan jälkeen nimittäin tapahtui diplomaattinen käänne. Jos aiemmin luultiin, etteivät Iso-Britannia ja Venäjä koskaan voisi olla liittolaisia keskenään niiden kilpaillessa jatkuvasti ympäri maailmaa, niin Venäjän suurvalta-aseman lähes romahtaminen sodan seurauksena mahdollisti

²⁰² Sondhaus 2000, 76, 82.

²⁰³ Cremer 15.1.1905. Lebow arvioi, että alun perin Iso-Britannia oli jopa uskonut venäläisten kieltäytyvän tutkimuskomission käytöstä kunniaansa vedoten. Kuitenkin Nikolai brittien hämmästykseksi hyväksyi kutsun ja jopa lupasi rangaista venäläisessä tuomioistuimessa niitä maansa upseereja, jotka mahdollisesti olisi todettu syyllisiksi tutkimuskomission toimesta. Lebow 127–128.

²⁰⁴ Lebow 1978, 128.

näiden kahden maan lähentymisen. Isona tekijänä lähentymiselle oli Saksan painoarvon nousu Euroopassa Venäjän aseman romahdettua. Samalla Venäjän romahdus laski huomattavasti Ranskan asemaa, se ei enää voinut laskea pelkästään Venäjän armeijan varaan. Vaikka globaalissa mittakaavassa myös Iso-Britannia hyötyi Venäjän heikkenemisestä, avasi tämä portit myös Saksalle mahdollisuudeksi kiihdyttää laivasto-ohjelmaansa ja haastaa Iso-Britannian merellinen dominanssi. Venäjän laivastosta ei enää ollut vastusta.²⁰⁵

Haagin konferenssin mukainen ensimmäinen välimiesmenettely käytiin kuitenkin jo ennen Dogger Bankia. Ensimmäinen Haagin protokollan mukainen kiista-asia kansainväliselle välimiestuomioistuimelle annettiin Meksikon ja USA:n aloitteesta vuonna 1902. Kyseessä oli niin kutsuttu Pious Fund –tapaus, jossa kyse oli siitä, olisiko Meksikolla velvollisuus maksaa Espanjan 1600-luvun ajoilta periytyvää maksua Kalifornian katoliselle kirkolle. USA oli liittänyt Kalifornian osaksi itseään 1800-luvun puolivälissä ja kiistassa oli jo aiemmin annettu välimiestuomio, jossa Meksiko oli määrätty maksamaan kertakorvaus Kalifornian katoliselle kirkolle. Nyt kyseessä oli tuon korvauksen korkojen määräytymisestä.²⁰⁶

Molemmat osapuolet valitsivat Haagin välimiestuomioistuimen tuomarilistalta kaksi tuomaria. Erillisessä välimiesmenettelysopimuksessa (*compromis*) osapuolet sopivat, etteivät kumpikaan maa saisi valita omia kansalaisiaan tuomarilistalta. Yhdysvallat valitsi välimiehikseen venäläisen Martensin ja brittiläisen poliitikon Edward Greyn ja Meksiko hollantilaiset lakimiehet Asserin ja Lohmanin. Nämä neljä valitsivat puheenjohtajakseen tanskalaisen Matzenin. Välimiestuomioistuin antoi tuomionsa Yhdysvaltojen vaatimusten mukaisesti ja määräsi Meksikon maksamaan tuomiolauselman mukaisen summan.²⁰⁷ Koko tapausta tuskin olisi annettu Haagin tuomioistuimen ratkaistavaksi, ellei vasta virkaan astunut Yhdysvaltojen presidentti Theodore Roosevelt olisi ollut innokas kansainvälisen oikeuden kannattaja ja ellei paroni d'Estournelles de Constant olisi käynyt presidenttiä painostamassa. Paronin tavoitteena oli saada rauhankonferenssin synnyttämälle välimiesoikeudelle ensimmäinen tapaus käsiteltäväksi, jotta koko välimiesoikeuden idea ei jäisi vain Haagin pöytäkirjoihin. Kyseinen kiista ei koskenut mitään tärkeitä poliittisia tai kansallisia intressejä, joten kiistan antaminen ensimmäiseksi välimiesmenettelyyn soveltuvaksi tapaukseksi sopi myös Rooseveltille.²⁰⁸ Ja vaikka kiista ei ehkä ollutkaan aikansa kaikkein kuumien ulkopoliittinen peruna, niin kyseessä kuitenkin oli kiista, jonka juuret olivat syvällä ja jonka enemmän tai vähemmän

²⁰⁵ Mulligan 2010, 50–52.

²⁰⁶ The Pious Fund Case (Mexico vs United States), (Scott 1916a, 1–2.)

²⁰⁷ The Pious Fund Case (Mexico vs United States), (Scott 1916a, 2–3.)

²⁰⁸ Pomerance 1996, 42–43, *ibid.* alaviite 99, 42.

aktiivista ratkaisua oli haettu jo puoli vuosisataa eriasteisin diplomaattisin keinoin – tuloksetta.²⁰⁹ Alun perin paroni ei kuitenkaan ollut kyseisen, eurooppalaisittain katsottuna merkityksettömän kiistan ratkaisun perässä. Hänen vierailunsa liittyi suurempaan kokonaisuuteen, missä Manner-Euroopan suurvallat pyrkivät löytämään keinoja saada Iso-Britannia taipumaan sovitteluun käynnissä olleen buurisodan tiimoilta.²¹⁰

Ensimmäinen buurisota, joka oli syttynyt vain muutama kuukausi ensimmäisen rauhankonferenssin jälkeen, shokeerasi rauhanaktivisteja. Vaikka monet aktivistit vetosivat viemään kiistan vastaperustettuun välimiestuomioistuimeen, niin Dülfferin mukaan tämä ei ollut mahdollista, koska buurit olivat hollantilaisten jälkeläisiä ja koko tuomioistuin toimi Hollannin maaperällä. Niinpä Iso-Britannia ei näin katsonut voivansa saada puolueetonta käsittelyä. Toiseksi, vaikka monet maat tarjoutuivat toimimaan kiistan sovittelijoina, oli sodassa briteillä kyseessä kansallinen kunnia. He olivat kärsineet mittavia sotilaallisia epäonnistumisia jo sodan alkuvaiheilta lähtien, eikä olisi heidän suurvalta-asemansa edun mukaista aloittaa sovittelua, kun he olivat sotilaallisesti tappiolla.²¹¹

D'Estournelles de Constant halusi Rooseveltin kautta saada edes yhden tapauksen Haagin rauhanomaisten kiistanratkaisukeinojen käsiteltäväksi ja näin osoittaa järjestelmän toimivuuden. Suurempana, ja edelliseen liittyvänä motiivina paronilla oli pyrkimys myös siihen, että Roosevelt saisi painostettua Iso-Britannian sovitteluun, joka tapahtuisi Rooseveltin johdolla. Iso-Britannia oli torjunut eurooppalaisten monarkkien sovittelutarjoukset, osin koska niiden tarjouksiin sisältyi paljon etukäteiskaupankäyntiä vaikutusvallasta itäisellä Välimerellä ja Keski-Aasiassa. Näin niiden sovittelutarjoukset eivät olleet täysin puolueettomia ja vilpittömiä.²¹² Haagin työkalujen käyttöönoton ensimmäinen testi siis jäi kansallisten intressien ja suurvaltapolitiikan jalkoihin. Toisaalta Haagin järjestelmää ei oltu vielä kertaakaan testattu käytännössä. Siltikin vaadittiin melkoista diplomaattista peliä ja painostusta, jotta kiistan osapuoli, ennen kaikkea suurvalta, saatiin neuvottelupöytään.

Seuraavan kerran Haagin rauhanomaisia kiistanratkaisukeinoja tarvittiin Etelä-Amerikassa, missä Venezuelan valtio oli jättänyt maksamatta huomattavia lainanlyhennyksiä Iso-Britannialle, Saksalle, Italialle, Ranskalle, Belgialle, Hollannille, Ruotsille ja Espanjalle. Kolme ensiksi mainittua vastasivat yhteisellä laivasto-operaatiolla ja joulukuussa 1902 Venezuelan valtion velkomusasia kulmineitui laivastosaartoon, jonka ensin britit aloittivat. Myöhemmin brittien rinnalle liittyivät Saksa ja Italia.²¹³

²⁰⁹ Lawrence 1908, 65. Lawrence'n mielestä kyseisen kiistan ei olisi edes tarvinnut päätyä tuomioistuimen ratkaistavaksi, se oli jo painunut unholaan.

²¹⁰ Dülffer 1981, 214–218.

²¹¹ Dülffer 1981, 209–212.

²¹² Dülffer 1981, 216.

²¹³ Dülffer 1981, 218.

Ad hoc -liittouman laivasto saartoi venezuelalaisia satamakaupunkeja painostaakseen Venezuelaa maksamaan velkansa. Venezuelan hallitus ehdotti Iso-Britannialle asian viemistä Haagiin välimiestuomioistuimen ratkaistavaksi, mutta ehdotus tyrmättiin. Venezuela pääsi kuitenkin sopuun velkojen takaisinmaksusta muiden kuin saartoon osallistuvien maiden kanssa. Saartajien mukaan heillä tulisi kuitenkin olla etuoikeus saataviinsa saartotoimenpiteiden vuoksi. Tämä etuoikeuskysymys annettiin kaikkien osapuolten suostumuksella Haagin välimiestuomioistuimen ratkaistavaksi. Tosin tämä suostumus saavutettiin vasta seuraavaksi tarkemmin kuvattujen painostustoimien myötä. Tsaari Nikolai II pyydettiin puolueettomana nimeämään Haagin tuomarilistalta kiista-asian välimiehet. Hän nimitti Martensin, ulkoministerinsä Mouravieffin sekä itävaltalaisen Lammaschin välimiehiksi. Tuomiolauselman mukaan Iso-Britannia, Saksa ja Italia saivat etuoikeutensa Venezuelan velka-asiassa.²¹⁴

Alun perin velkomusasia oli koskenut eurooppalaisten yritysten ja Venezuelan valtion välisiä velkakiistoja, mutta lopulta siitä tuli eurooppalaisten valtioiden välinen intressi- ja kunniakysymys. Saksalla kriisissä oli kyseessä kansleri von Bülowin mukaan omien laajempien kansallisten intressien suojeleminen, Iso-Britannialla taas oli kansallinen kunnia pelissä. Venezuela oli pääministeri Balfourin mukaan loukannut Iso-Britanniaa jättämällä velat maksamatta, eikä yksikään maailman valtio saanut tehdä niin. Yhdysvalloille kyseessä taas oli sen oman dominanssipolitiikan ja kauppayhteyksien, sekä eurooppalaisten yritysten ja valtioiden vastaavien pyrkimysten aiheuttama ristiriita.²¹⁵ Vaikka kansallinen kunnia ja elintärkeät kansalliset intressit olivat nyt pelissä, niin eurooppalaiset suurvallat olivat valmiita joustamaan Haagin sopimukseen kirjatusta varauksesta, jos siihen oli aihetta.²¹⁶

Loppuvuodesta 1903 velkomusasiassa päädyttiin käyttämään Haagin rauhanomaisia riidanratkaisumekanismeja, koska Venezuelan valtio Argentiinan avustuksella vetosi Yhdysvaltoihin. Eurooppalaiset valtiot käyttivät sotavoimiaan painostaakseen Venezuelaa alistumaan ja Venezuelan mielestä tämä oli selkeästi yhdysvaltalaisista Monroe-oppia vastaan. Presidentti Roosevelt vastasikin uhkaamalla liittoumaa sotilastoimilla.²¹⁷ Laajemmin koko kriisissä oli kyse kolmesta toisiinsa nivoutuneesta seikasta, ei pelkästään yksinkertaisesta velkomusasiasta. Ensinnäkin siihen liittyi kyseisten kolmen eurooppalaisen suurvallan välinen kiistely ja lopulta sotilaallinen yhteenliittymä paikallisen kriisin ratkaisemiseksi. Toiseksi se liittyi laajemmin eurooppalaisten suurvaltojen vaikutusvallan mittaamiseen latinalaisen Amerikan valtioihin ja

²¹⁴ The Venezuelan Preferential Case (Germany, Great Britain and Italy vs. Venezuela et al.) (Scott 1916a, 56–57.)

²¹⁵ Fiebig-von Hase 1997, 529–533.

²¹⁶ Tryon 1911, 169–170.

²¹⁷ Cassese 2012, 59–60. Dülffer 1981, 218–219.

kolmanneksi eurooppalaisen hegemonian vastapainona Yhdysvaltojen vaikutuspiirin mittaaminen ja Monroe-opin testaaminen.²¹⁸

Jotta kriisi lopulta saatiin vietyä välimiesoikeuteen, vaati se koviakin diplomaattisia painostuskeinoja. Presidentti Theodore Roosevelt sai Saksan pelkäämään Yhdysvaltojen laivaston interventiota. Aseellinen konflikti näiden kahden maan välillä kävi lähellä. Samalla Iso-Britannia joutui tarkemmin miettimään, mihin asti se oli valmis menemään Venezuelan tapauksessa sen hetkisen liittolaisensa Saksan kanssa. Roosevelt kävi suurlähettiläidensä välityksellä myös kiivasta diplomaattista peliä niin Lontoossa kuin Berliinissäkin. Tällä kertaa Monroe-opin kunnioittaminen (ja hyvien suhteiden säilyttäminen Yhdysvaltojen kanssa) oli eurooppalaisille tärkeämpää kuin Saksan kansalliset intressit tai Iso-Britannian kansallinen kunnia. Kyseessä oli eurooppalaisittain katsottuna kuitenkin (kaukainen) paikallinen kriisi.²¹⁹ Laajemmassa mittakaavassa Iso-Britannia joutui velkomuskriisin jälkeen valitsemaan tarkemmin puolensa. Läheisemmät suhteet Saksan kanssa huonontaisivat jatkossa automaattisesti sen välejä muun maailman kanssa, erityisesti Yhdysvaltojen, Ranskan ja Venäjän suhteen. Saksalle kriisin eskaloituminen aseelliseksi konfliktiksi Yhdysvaltojen kanssa taas olisi merkinnyt ”Jenaa Saksalle, Trafalgaria Amerikalle ja ilmaista voittoa Ranskalle ja Venäjälle”, kuten amiraali Tirpitz Saksan laivaston mahdollisuuksia tulkitsi.²²⁰ Lopulta kiistan vieminen välimiestuomioistuimeen oli helppo päätös. Ensinnäkin, velkojilla oli lähes varma oikeudellinen voitto edessään. Toisekseen, tapahtumapaikka sijaitsi kaukana Euroopan voimapolitiikan sydäimestä, eikä tapauksen takia kannattanut riskeerata huonoja välejä Yhdysvaltoihin, jonka liittolaisuudesta käytiin kilpaa eurooppalaisten valtioiden keskuudessa.²²¹

Dülfferin mielestä välimiestuomioistuin Venezuelan velkomusasiassa näytteli kuitenkin vain sivuroolia, vaikka se estikin kriisin eskaloitumisen. Hänen mielestään tuomioistuimen toimintaa haittasi suuresti se, ettei tuomioistuin kyennyt toimimaan itsenäisesti, vaan sen toiminta oli täysin riippuvainen kiistan osapuolten omista intresseistä.²²² Toisaalta Tryon tulkitsi samaa kiistaa vuosisata aiemmin, että välimiesmenettely toimi nimenomaan juuri silloin, kun perinteinen diplomatia ei enää kyennyt ratkaisemaan kiistaa rauhanomaisesti.²²³ Vaikka Dülffer onkin osittain oikeassa, jättää hän mielestäni huomioimatta sen seikan, että tämä heikkous oli alun perinkin sisäänrakennettu Haagin järjestelmään suurvaltojen toimesta. Kyseessä ei niinkään ollut tuomioistuimen itsensä

²¹⁸ Fiebig-von Hase 1997, 529.

²¹⁹ Fiebig-von Hase 1997, 540–543, 550–551.

²²⁰ Fiebig-von Hase 1997, 554–555. Sitaatti *ibid.* 554. Viitteenä sitaatile: Tirpitz Richthofenille 30.1.1903: Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg, RM 5/v 885.

²²¹ Dülffer 1981, 221–222.

²²² Dülffer 1981, 225.

²²³ Tryon 1914, 61.

toimimattomuus. Mielestäni huomionarvoista on, että tämänkin kiistan vieminen Haagiin ratkaistavaksi vaati voimakasta painostusta ja diplomaattista peliä. Tällä kertaa ad hoc –tyyppinen imperialistinen liittouma häiriköi Yhdysvaltojen takapihalla. Suhteellisen yksinkertainen velkomusasia linkittyi kansalliseen kunniaan ja elintärkeisiin kansallisiin intresseihin molemmien puolin Atlanttia. Haagissa lanseeratut rauhanomaiset kiistanratkaisukeinot eivät olleet mikään itsenäinen toimielin, niiden käyttö riippui aina valtioiden vapaaehtoisuudesta. Tämä vapaaehtoisuus saatettiin usein saavuttaa ulkopoliittisin painostuskeinoin. Näin Haagin järjestelmä oli osa laajempaa kansainvälistä järjestelmää. Tälläkin tapauksella oli kauas kantoisempiakin seurauksia, kuten Haagin toisen rauhankonferenssin käsittelyssä käy myöhemmin tarkemmin ilmi.

Seuraavan kerran Haagin työkaluja tarvittiin, kun jälleen Iso-Britannia ja Saksa, tällä kertaa Ranskan kanssa veivät kaukaisten merten takaisen kiista-asian vuonna 1905 Haagiin välimiesmenettelyyn. Tällä kertaa kyse oli Japanin kanssa tehdyistä, Japanissa asuvien ulkomaalaisten omistamien maiden (oikeammin brittien, saksalaisten ja ranskalaisten) verotusoikeudesta. Aiemmin tehtyjen sopimusten mukaan ulkomailla oli oikeus verottaa näillä mailla sijaitsevia, japanilaisten omistuksessa olevia kiinteistöjä. Välimiehet päättivät äänin kaksi puolesta, yksi vastaan, että aiemmat sopimustulkinnat pysyvät voimassa eikä Japanilla ollut veronkanto-oikeutta, vaan se kuului ulkovalloille. Tämän tutkielman osalta mielenkiintoisinta tapauksessa on, että kolmesta välimiehestä kaksi edustivat kansallisuudeltaan kiistan osapuolia (ranskalainen Renault ja japanilainen Motono) ja puheenjohtajana toimi norjalainen Gram. Ei liene yllättävää, että erimielisenä oli Motono, joka kirjautti eriävän mielipiteensä tuomioon.²²⁴ En voi arvioida, kuinka paljon kansallisuudet vaikuttivat välimiesten oikeudellisiin päätöksiin, mutta kansallisuuden merkityksestä tuomioistuimen toiminnassa kuitenkin keskusteltiin ensimmäisessä rauhankonferenssissa. Yksittäistapauksesta ei voi tehdä mitään kovinkaan pitkälle meneviä tulkintoja, mutta aiemmissa välimiesmenettelysopimuksissa tämä esiin nostettu uhkakuva oli ratkottu siten, etteivät kiistan osapuolet saaneet valita omia kansalaisiaan edustajikseen välimieslistalta. Kun tästä käytännöstä poikettiin, niin tämän yksittäistapauksen osalta voin tulkita, että kansallisuus ja oikeudellinen tulkinta näyttävät kulkeneen käsi kädessä kansallisten intressien mukaan.

Syksyllä 1905 Ranska ja Iso-Britannia päättivät yhdessä alistaa kiistansa koskien Muscatin sultanaatin pienten purjehdusalusien purjehtimista Ranskan lipun alla Haagin välimiestuomioistuimen ratkottavaksi, koska eivät diplomaattisin keinoin olleet saaneet ratkaistua

²²⁴ The Japanese House Tax Case (Germany, Great Britain and France vs. Japan), (Scott 1916a, 77–79.) Usein valtioiden välisessä välimiesmenettelyssä kansalliset välimiehet tuomitsevat oman maansa edun mukaisesti ja tosiasiallinen tuomiovalta näin ollen oli osapuolten valitsemalla puolueettomalla puheenjohtajalla. Rosenne 1995, 11.

asiaa. Kiista koski hyvin pitkälti lain ja sopimusten tulkintaa: milloin ja millä ehdoin Muscatin sultanaatin pienet alukset saivat purjehtia Ranskan lipun alla. Ranska oli solminut aiheeseen liittyvän kahdenvälisen sopimuksen sultanaatin kanssa jo vuonna 1844, mutta Brysselin konferenssin orjakauppaa koskevien säädösten astuttua voimaan 1892 tilanne – ainakin Iso-Britannian mielestä – muuttui ja sopimuksen sitovuus olisi tarkastettava uudelleen.²²⁵ Ranska ja Iso-Britannia olivat 14.10.1903 allekirjoitetulla sopimuksella sopineet vievänsä kaikki keskinäiset kiistansa välimiesmenettelyyn, jotka koskivat niiden välisiä ongelmia Egyptissä, Marokossa, Newfoundlandissa ja Siamissa.²²⁶ Välimiesmenettelyn idea siis oli soviteltavissa myös siirtomaakiistoihin. Ja tässä tapauksessa kaksi aikansa suurvaltaa ja historiallista kiistakumppania olivat solmineet etukäteissopimuksen, jonka mukaan edellä mainitut kiistat olisi pakollista ratkoa välimiesmenettelyllä.

Välimiesmenettelysopimuksessa molemmat osapuolet päätyivät nimeämään Haagin tuomioistuimen tuomarilistalta yhdet edustajat, joista kumpikaan ei saanut olla osapuolten kansalainen. Näiden kahden valitun edustajan piti keskenään valita kolmas, puolueeton tuomari toimimaan tuomioistuimen puheenjohtajana. Iso-Britannia valitsi edustajakseen yhdysvaltalaisen korkeimman oikeuden tuomarin Melville Fullerin ja Ranska valitsi edustajakseen Jonkheer de Savonir Lohmanin. Syystä tai toisesta nämä kaksi eivät kyenneet esittämään molemmille kiistan osapuolille kelpaavaa puheenjohtajaa, joten välimiesmenettelysopimuksen (*compromis*) mukaisesti Italian kuningas valitsi Heinrich Lammaschin toimimaan tuomioistuimen puheenjohtajana Muscat Dhows –tapauksessa. Annettu tuomio rajasi purjehtimisoikeutta Ranskan lipun alla: ne alukset, jotka olivat purjehtineet Ranskan lipun alla ennen Brysselin konferenssia, saivat jatkaa toimintaansa, mutta vuoden 1892 jälkeen Ranskan lipun alla saivat purjehtia vain ne alukset, jotka tosiasiallisesti olisivat omistus- tai hallintasuhteessa Ranskaan tai sen kansalaisiin.²²⁷ Lawrence tulkitsi omana aikanaan, että tämä tapaus, vaikka olikin kovinkin merkityksetön eurooppalaisittain katsottuna, saattoi kuitenkin pelastaa orastavan Ranskan ja Iso-Britannian liiton alkuunsa.²²⁸ On vaikea arvioida, kuinka paljon arviossa on Lawrencen (tai laajemmin kansainvälisen oikeuden puolestapuhujien) oman hännän nostoa mukana. Jonkinasteinen merkitys tapauksen rauhanomaisella ratkaisulla kuitenkin lienee ollut, vaikka tapaus ei suoranaisesti tuskin olisi sotaan johtanutkaan. Ehkä se kuitenkin auttoi osaltaan Ranskaa ja Iso-Britanniaa lähentymään keskenään. Ainakaan tämä tapaus ei jäänyt avonaiseksi haavaksi aikana,

²²⁵ The Muscat Dhows Case (France vs. Great Britain) (Scott 1916a, 93–95.)

²²⁶ Cremer 15.1.1905

²²⁷ The Muscat Dhows Case (France vs. Great Britain) (Scott 1916a, 93–95.)

²²⁸ Lawrence 1908, 67.

jolloin valtioiden väliset suhteet muuten olivat riippuvaisia kansallisesta kunniaista ja elintärkeitä kansallisista intresseistä.

Kuitenkin kaksi viimeksi mainittua välimiesmenettelyyn vietyä tapausta olivat tapauksina kovinkin vähäpätöisiä maailmanpolitiikan kentällä. Silti ne edustivat ehkä kaikkein puhtaimmillaan ajatusta kansainvälisestä oikeudesta suppeimmillaan. Kyseessä oli molemmissa tapauksissa aiemmin solmittujen sopimusten tulkintaerimielisyyksistä. Millä tavalla solmitut sopimukset velvoittivat muuttuneessa tilanteessa? Japani oli voittoisan Venäjän sotansa jälkeen noussut Aasiassa haastamaan eurooppalaiset suurvallat ja Brysselin konferenssin muutettua alkuperäisen sopimuksen merkitystä oli paikallaan oikeudellisesti arvioida myös aiemman sopimuksen arvoa.

Cremerin mukaan Haagin tuomioistuin oli osoittanut olevansa se ”kansojen korkea oikeus”, jollaiselle maailmalla naurettiin vielä 1870-luvulla, kun rauhanliikkeiden piirissä siitä ensimmäistä kertaa unelmoitiin.²²⁹ Ja kuten Lawrence jatkaa: ”meidän täytyy ottaa arvioissamme huomioon se, että välimiesmenettelyä ovat käyttäneet kaikki muut suurvallat paitsi Venäjä, sekä lukuisat muut valtiot, joten voimme ehkä tulla siihen päätelmään, ettei Haagin välimiesmenettelyn idea ole epäonnistunut, vaan pikemminkin päinvastoin”.²³⁰ Scott arvioi välimiestuomioistuimen antamia ensimmäisiä tapauksia kaikkia arvoltaan yhtä isoina ja osoituksena luodun järjestelmän toimivuudesta. Vaikka Venezuelan velkomusasiaa olikin omana aikanaan voimakkaasti kritisoitu siitä, että voimakeinoin painostamalla Italia, Saksa ja Iso-Britannia saivatkin etusijaisuusaseman, niin Scottin mukaan tämä tapahtui lain silmissä oikeudenmukaisesti, vaikkei se sitä ehkä moraalisesti ollutkaan.²³¹ On mielestäni kuitenkin hyvä muistaa, että niin Scott kuin muutkin kansainvälisen oikeuden ja välimiesmenettelyn puolestapuhujat saattoivat myös ylikorostaa oman lempilapsensa merkitystä. Näin etenkin, jos kansainvälispoliittisesti rinnastetaan Venezuelan velkomusasia, missä kyti jopa aseellisen konfliktin siemenet vähäpätöisempiin kiistoihin Kaliforniassa ja Japanissa.

Kokonaisuutena arvioiden Haagin rauhanomaisia riidanratkaisukeinoja voin kuitenkin todeta, että niillä oli oma merkityksensä valtioiden välisten suhteiden hoidossa. Niiden avulla kyettiin ratkomaan sellaisia ulkopoliittisia kiistoja, mihin perinteinen diplomatia ei olisi riittävän nopeasti kyennyt reagoimaan tai mitä se ei ollut vuosikymmeniin kyennyt ratkomaan (kuten Kalifornian tapaus). Ensin mainitusta ehkä parhaimpana ja omana aikanaan kuuluisimpana esimerkkinä Dogger Bankin tapaus. Venezuelan tapauksen ratkaiseminen vaati diplomaattista ja jopa sotilaallista painostusta, mutta kun panokset tuottoon nähden kasvoivat liian koviksi, alistuivat (ja tässä tapauksessa uskallan käyttää

²²⁹ Cremer 15.1.1905.

²³⁰ Lawrence 1908, 67.

²³¹ Scott 1909, 313–316.

”alistua” –määritelmää) eurooppalaiset imperialistit uudelle tavalle määritellä ulkopoliittisia suhteitaan. Lisäksi Haagin tuomioistuin toimi kansainvälisen lain alkuperäisen tarkoituksen mukaisena sopimusten sitovuuden arvioitsijana. On kuitenkin hyvä pitää mielessä, että ensimmäisen rauhankonferenssin kolmannen komission työtä käytettiin vain yksittäistapauksissa. Työkalujen käyttö oli vielä kuitenkin enemmän poikkeus kuin sääntö. Vanhaa järjestelmää käytettiin edelleen pääasiallisena ulkopoliittisena työkaluna.

Ennen seuraavaa Haagin rauhankonferenssia IPU ja monet ensimmäisen rauhankonferenssin kansainvälisen oikeuden hahmot pyrkivät tahoillaan tekemään Haagin työkaluja tunnetummaksi ja hyväksyttymmäksi osaksi kansainvälistä toiminta-areenaa. Erityisesti paroni d’Estournelles de Constant pyrki saamaan Iso-Britanniaa ja Saksaa olemaan myöteämielisempiä Haagin rauhanomaisten riidanratkaisukeinojen käytölle. Paronilla oli tavoitteena saada nämä maat useamminkin kääntymään Haagiin kiistoissaan. Kuitenkaan kummallakaan maalla ei ollut sellaisia keskinäisiä erimielisyyksiä vuosisadan ensimmäisten vuosien aikana, jotka olisivat soveltuneet (kyseisten maiden mielestä) esimerkiksi välimiesmenettelyyn.²³² Samalla liittolaissuhteista alkoi tulla entistä tärkeämpiä elementtejä kansainvälisessä järjestelmässä. Valtiot etsivät liittolaissuhteita kompensoidakseen omia heikkouksiaan. Ranska, jonka väkiluku jäi yhä enenevässä määrin Saksan taakse, sai Venäjältä lähes ehtymättömät miesreservit ja Venäjä sai vastalahjaksi ranskalaista pääomaa ja teknologiaa armeijauudistustensa toteuttamiseksi. Saksa, joka koki jäävänsä yhä enemmän saarroksiin, liittoutui voimakkaammin Itävalta-Unkarin kanssa (ja samalla joutui vedetyksi hieman myöhemmin mukaan Balkanin kriiseihin) ja Saksan laivasto-ohjelma ajoi vuorostaan Iso-Britannian lähemmäs Ranskan ja Venäjän liittoa.²³³

Saksa, joka oli suhteellisen nuori valtio, näki itsensä vihollisten ympäröimänä ja sen ulkopoliittikka oli epävarmaa ja aggressiivista. Tätä ulkopoliittikkaa johti keisari, joka hallitsi jumalan armosta, eikä halunnut delegoida valtaansa. Hän loi järjestelmän, missä lähes kaikki hallinnon alat raportoivat suoraan hänelle ministereidensä ohi. Keisari kuitenkin oli myös laiska hallitsija, joka ei jaksanut kunnolla panostaa systemaattisesti kokonaisuuksien hallintaan, vaan sortui usein merkityksettömiin mikromanagerointiin. On myös esitetty tulkintoja, että Wilhelm enemmän vain veti hallitsijan roolia kun tosiasiallisesti olisi ollut hallitsija. Wilhelmin lempilapsi, armeija, vannoi uskollisuutensa keisarille, ei maalle, ja se saavuttikin lähes autonomisen aseman yhteiskunnan sisällä. Uudelle vuosisadalle tullessa keisari halusi olla yksi maailmanpolitiikan suurista tekijöistä, eikä yhtään tärkeää päätöstä saisi tehdä ilman Saksan osallistumista päätöksentekoon. Usein Saksa keisarinsa

²³² Dülffer 1981, 259–261.

²³³ MacMillan 2013, xxx.

johdolla ja suurella myötävaikutuksella epäonnistui kansainvälisillä areenoilla. Saksasta tuli ulkopoliittikan häirikkö.²³⁴

3.2 Haagin toinen rauhankonferenssi

Vajaa viisi vuotta ensimmäisen rauhankonferenssin jälkeen IPU aktiivisen toiminnan tuloksena sai Yhdysvaltojen presidentti Theodore Rooseveltin toimimaan toisen rauhankonferenssin koollekutsumisen puolesta. Varsinaisen kokouskutsun oli tarkoitus jälleen lähteä Nikolai II:lta, mutta Venäjän ja Japanin välinen sota, joka syttyi syksyllä 1904, katkaisi konferenssin suunnittelun. Vasta 15.6.1907 kokoontuivat 44 eri maata neljäksi kuukaudeksi Haagiin jatkamaan siitä, mihin ensimmäinen konferenssi oli jäänyt. Tällä kertaa kutsutuille valtioille annettiin tarkemmat valmistautumisohteet ja useat valtiot valmistelivatkin itsenäisesti tärkeäksi katsomiaan asiakohtia. Toisaalta Dülfferin tulkinnan mukaan aloitteen tullessa tosiasiallisesti Yhdysvalloilta, eikä eurooppalaiselta suurvallalta, jäi kokouskutsun vastaanotosta pois myös edellistä kutsua leimannut suurvaltojen motiivien epäily. Näin valmistelutkin ehkä tehtiin vilpittömämmin, joskin hyvin omien kansallisten intressien sävyttämänä.²³⁵

Tämä huolellinen valmistautuminen näkyikin mielestäni selkeästi kokouspöytäkirjoissa. Ensinnäkin, ja rohkenen väittää aiempien tapahtumien vaikuttaneen suuresti, oli asialistalle valmisteltu uusia keinoja sodan välttämiseksi, tai ainakin sodan oikeutuksen kaventamiseksi. Lisäksi kokouspöytäkirjat (ja ilmeisesti myös kokousten pituudet) paisuivat. Jos ensimmäisen rauhankonferenssin pöytäkirjat liitteineen mahtuivatkin kolmannen komission osalta painettuina Scottin editiossa muutamaan sataan sivuun, niin toisen Haagin rauhankonferenssin vastaavan komission työmäärä menee pitkälti yli tuhannen sivun. Vaikka valmistautuminen onkin periaatteessa hyvää, on mielestäni sillä kuitenkin haittapuolensa ainakin toisessa rauhankonferenssissa. Monet maat näyttivät lyöneen jo ennalta kantansa lukkoon ja keskustelut jäivät osin tämän takia suhteellisen hedelmättömiksi eikä kompromissihalukkuutta enää liiemmin ilmennyt, kuten jäljempänä käy ilmi.

Konferenssiin osallistui yli 200 valtiollista edustajaa. Rauhanaktivistit puhuivat avoimesti maailmanparlamentin kokoontumisesta, olivathan rauhan puolesta ensimmäistä kertaa koolla lähes

²³⁴ MacMillan 2013, 59, 69–76, 81.

²³⁵ Dülffer 1981, 227–228. Rosenne 2001, xix. Esimerkiksi kansainvälisen oikeuden suuri puolestapuhuja venäläinen Martens kiersi ennen konferenssia kaikkien eurooppalaisten suurvaltojen pääkaupungeissa puhumassa kansainvälisen oikeuden agendasta ja sen korostamisesta tulevassa konferenssissa. Myös rauhanliikkeet tahoillaan painostivat hallituksiaan myötämielisemmäksi kansainvälisen oikeuden kehittämiseksi. Dülffer 1981, 293–295.

kaikki silloiset itsenäisiksi tunnustetut valtiot.²³⁶ Haagin toisen rauhankonferenssin työt jaettiin neljälle komissiolle. Tällä kertaa kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot nostettiin asialistan kärkeen ja niitä alettiin työstämään ensimmäisen komission toimesta. Komissio jakaantui kahteen alakomiteaan, joissa käytiin varsinaisten artiklojen taustatyö ja keskustelut konferenssiedustajien välillä.²³⁷ Huomionarvoista mielestäni on, että jos ensimmäisessä konferenssissa äänestyspäätökset annettiin yksittäisten kokousedustajien nimissä, niin toisessa konferenssissa äänet laskettiin ja kirjattiin edustajien maiden nimissä.²³⁸ Toisaalta Dülfferin mukaan toiseen rauhankonferenssiin tultaessa kansainvälinen tilanne Euroopassa oli muuttunut nopeasti. Tämä heijastui konferenssissa siten, että liittolaissuhteet olivat sementoituneet kaksinapaisiksi. Lisäksi Japani oli voittoisan Venäjää vastaan käydyn sodan myötä noussut voimatekijäksi Aasiassa ja asevarustelukilpa oli laajentunut myös merelle Saksan pyrkiessä laajentamaan laivastoaan siten, että se nousisi selkeämmin Iso-Britannian rinnalle merelliseksi voimatekijäksi.²³⁹

Ensimmäisen komission puheenjohtaja Léon Bourgeois korosti aloituspuheenvuorossaan edustajien tehtävän tärkeyttä. Toinen rauhankonferenssi jatkaisi siitä, mihin ensimmäinen oli jäänyt ja nyt oli tarkoitus vahvistaa rauhanomaisten kiistanratkaisukeinojen työkaluja. Bourgeoisin mukaan nämä työkalut olivat jo ehtineet näyttäneet toimivuutensa. Neljä välimiestuomiota ja kaksi tutkimuskomissiota (joista tosin vain toinen juonsi juurensa ensimmäisestä rauhankonferenssista) olivat menestyksekkäästi estäneet kiistojen leimahtamisen täysimittaiseksi sodaksi. Erityisesti hän korosti (edellä käsitellyn) Dogger Bankin tutkimuskomission roolia. Bourgeoisin mukaan kiistassa olivat olleet kaikki sodan siemenet valmiina, mutta kansainvälinen tutkimuskomissio oli toiminut, kuten sen oli tarkoituskin. Tutkimusten aikana kansalliset tunteet viilenivät ja molemmat osapuolet tyytyivät tutkimuskomission ratkaisuun.²⁴⁰ Luultavasti Dogger Bankin tapaus itsessään ei olisi ajanut Venäjää ja Iso-Britanniaa sotaan toisiaan vastaan, mutta kuten Carter huomauttaa, kiistelivät nämä tulevat liittolaiset välikohtauksen aikoihin pitkin Aasiaa, eikä esimerkiksi sodan syttyminen Intiassa, Kiinassa tai Bosborin salmella olisi ollut mikään mahdottomuus.²⁴¹

²³⁶ Dülffer 1981, 300. Tulkinnasta riippuen tuohon aikaan maailmassa oli 47 yleisesti suvereeniksi tunnustettua valtiota. Rauhanliikkeille tämä merkitsi sitä, että kyseessä oli nimenomaan maailmanparlamentin kokoontuminen. Valtiot olivat lähettäneet kyvykkäimmät miehensä Haagiin jatkamaan siitä, mihin kahdeksan vuotta aiemmin oltiin jääty. Tryon 1910–1911, 478.

²³⁷ Rosenne 2001, xix–xx.

²³⁸ ks. esim. koko ensimmäisen komission lopullisen sopimusluonnoksen artikla artiklalta tapahtunut hyväksyminen The Proceedings of 1907 Conference, 833–848.

²³⁹ Dülffer 2007, 104–105.

²⁴⁰ The Proceedings of 1907 Conference, 2–4.

²⁴¹ Carter 2009, 178–179, 313.

Koska ainakin kokousedustajille oli Bourgeoisin suulla tehty heidän tulevan työnsä tärkeys kristallinkirkkaaksi, nosti puheenjohtaja esiin myös kaksi uutta esitystä sisällytettäväksi rauhanomaisiin kiistanratkaisukeinoin. Komissio tulisi tarkastelemaan, voisiko valtioiden välisissä velka-asioissa kieltää sodankäynnin ratkaisukeinona ja toiseksi komissio suunnittelisi kansainvälisen merenkulun korvaustuomioistuimen perustamista ratkomaan merisodankäynnin kolmansille osapuolille aiheutuneiden vahinkojen korvaamista. Velka-asiakiistoissa valtiot eivät saisi ryhtyä sotaan, ennen kuin kiista olisi alistettu pakolliseen välimiesmenettelyyn, mikäli tämä uusi ehdotus hyväksyttäisiin. Velka-asiat olivat ehdotuksen tekijän, yhdysvaltalaisen kenraali Porterin mukaan yksi käytetyn syy lähteä sotaan.²⁴²

Mielestäni nämä molemmat uudet avaukset kiistojen rauhanomaisiksi ratkaisukeinoiksi juontavat juurensa suoraan niistä jo edellä käsitellyistä kiistoista, joissa molemmissa oltiin jo turvautumassa (tai ainakin haluttiin turvautua) sotaan, nimenomaan oikeutettuun sotaan. Iso-Britannia ja Saksa etunenässä olivat aseellisin keinoin painostamassa Venezuelaa velkomusasiassa, ja Dogger Bankin tapaus osoitti, miten kolmannen osapuolen kohtaamat vahingot olisivat voineet toimia (ainakin lehdistössä ja laajemmin julkisessa mielipiteessä) sodan katalyyttinä. Nyt tarkoituksena oli mitä ilmeisimmin viedä näiltä tapauksilta oikeutetun sodan mandaatti.

Pääpainona komission työskentelyssä tuli kuitenkin olemaan välimiesoikeuden jatkokehittely. Jo alusta asti, erityisesti Bourgeoisin toimesta, pyrkivät edustajat löytämään keinoja siihen, miten saada välimiesmenettely edes joiltain osin pakottavaksi eikä enää puhtaan vapaaehtoisuuteen perustuvaksi. Isona konkreettisena miinuspuolena kehittymässä olevan kansainvälisen oikeuden ja sen rauhanomaisten ratkaisukeinojen täysimääräisen hyödyntämisen tiellä olivat sanktioiden puutteet ja se, ettei kieltäytymisestä osallistumaan kansainvälisen lainsäädännön mukaisiin toimiin seurannut mitään. Bourgeoisin mielestä kaikille kansoille tulisi nyt Haagin rauhankonferenssin tultua entistä kansainvälisemmäksi myös moraalinen velvoite osallistua välimiesmenettelyyn kiistatilanteissa, eikä hänen mielestään tulisi väheksyä tämän aatteen velvoittavaa voimaa. Jo pelkkä osallistuminen toisi tämän velvoitteen. Perun edustajan Candamonin mukaan parhaiten tätä moraalista velvoitetta nostettaisiin, jos koko välimiesmenettelykutsun esittäminen olisi artiklakirjauksen mukaan kunniakasta kaikissa kiistatilanteissa, myös niissä, jotka koskisivat kansallista kunniaa tai elintärkeitä kansallisia intressejä.²⁴³ Ensimmäisessä rauhankonferenssissahan, kuten edellä kävi ilmi, koko välimiesmenettelykutsun esittämisen ideana toimi ajatus siitä, ettei kutsu ollut vihamielinen teko. Nyt

²⁴² The Proceedings of 1907 Conference, 5.

²⁴³ The Proceedings of 1907 Conference, 5, 359–361.

pyrittiin muotoilemaan, että se olisi kunniakas teko. Olisi siis jatkossa kansallisesti kunniakasta olla se taho, joka pyrki ratkaisemaan kiistat muuten kuin ryhtymällä sotaan.

Haagin toiseen rauhankonferenssiin osallistuivat lähes kaikki latinalaisen Amerikan valtiot. Niille oli ensimmäisen rauhankonferenssin jälkeen (jossa ei ollut ollut edustusta latinalaisesta Amerikasta) muodostunut perinne solmia keskinäisiä sopimuksia, joiden sopimustulkintaerimielisyydet kuuluivat pakollisen välimiesmenettelyn piiriin. Rio de Janeiron konferenssissa muutamaa vuotta ennen toista Haagin konferenssia olivat 17 Amerikan mantereiden valtiota tästä sopineet. Meksikon edustajan mukaan ensimmäisen rauhankonferenssin välimiesmenettelyn idean siemenet olivat kulkeutuneet valtameren yli Amerikkaan, missä ne olivat löytäneet hedelmällisen kasvualustan.²⁴⁴ Vaikka ehkä alkuun saattaakin näyttää siltä, että Amerikan mantereiden valtiot olisivat olleet pidemmällä hyväksymään ajatustasolla uudet kansainväliset instrumentit puhtaan pasifistista syistä, niin Dülfferin mielestä tämä johtui enemmänkin siitä, että etenkin latinalaisen Amerikan valtiot halveksuivat vanhan mantereiden tapoja käyttäytyä kansainvälisesti. Heille vanhan vallan järjestys ja instituutiot eivät olleet tavoiteltavia asioita. Toisaalta Mexicó Cityn konferenssissa 1901–1902 Yhdysvaltojen johdolla Pohjois- ja Etelä-Amerikan valtiot olivat vieneet välimiesmenettelyn pakottavuuden huomattavasti Haagin protokollaa pidemmälle, joten näillä valtioilla oli myös kokemusta siitä, miten välimiesmenettelyn pakottavuutta valtioiden välillä voitiin edistää.²⁴⁵ Tryonin mukaan latinalaisen Amerikan valtiot suosivat Haagissa nimenomaan uuden järjestelmän kehittämistä, vanhasta eurooppalaisesta järjestelmästä heillä oli jo tarpeeksi (huonoja) kokemuksia.²⁴⁶

Atlantin länsipuolella oli laajemmaltikin virinnyt ajatus siitä, että kansainvälinen oikeus ja Haagin kansainvälinen tuomioistuin olisi institutionalisoitava entistä konkreettisemmin. Haagin ensimmäinen rauhankonferenssi oli toiminut pohjana, mutta nyt oli heidän mielestään aika rakentaa jotain pysyvämpää ja parempaa tuolle pohjalle. Kansainvälisen oikeuden tuomareista tulisi saada kansainvälisen lain ammattilaisia, jotka säännöllisesti kehittäisivät kansainvälistä lakia tulkitsemalla maiden välisiä sopimuksia ja säädöksiä sekä yleistä kansainvälistä oikeustajua. Yhdysvaltain ulkoministeri Roothin mukaan mallina voisi konferenssissa toimia Yhdysvaltojen korkein oikeus, joka oli tottunut tulkitsemaan osavaltioiden välisiä kiistoja. Nämä kiistat kansainvälisessä toimintaympäristössä toimivat hyvin usein sodan oikeutuksena, mutta Yhdysvalloissa osavaltioiden

²⁴⁴ The Proceedings of 1907 Conference, 6. Ilman Yhdysvaltojen painostusta olisi edustus Amerikan mantereilta luultavasti jäänyt yhtä heikoksi kuin kahdeksaa vuotta aiemminkin. Samalla konferenssilta olisi jäänyt puuttumaan sen vaatima laaja diplomaattinen hyväksyntä, mikä olisi ensiarvoisen tärkeää, jotta kansainvälinen oikeus olisi aidon kansainvälistä. Scott 1909, 96–97.

²⁴⁵ Dülffer 231–235.

²⁴⁶ Tryon 1910, 480.

välillä näin ei enää päässyt käymään, koska osavaltiot olivat tottuneet järjestelmään, missä liittovaltion laki ja oikeuden tulkinnat olivat ensisijainen keino sovittaa erimielisyyksiä. Tosin Pomerance huomauttaa, että vaikka Yhdysvaltojen ulkopolitiikan erityispiirteenä oli valistusmissio ja usko omaan puhtauteen ja ylivertaisuuteen (eurooppalaisiin nähden), käyttäytyi sekin kansainvälisillä areenoilla kansallisen kunnian ja julkisen mielipiteen oikeuttamana. Sekään ei suostunut joustamaan kansallisista intresseistään.²⁴⁷

Vanhan mantereen valtioista iso osa kuitenkin suhtautui edelleen hyvin skeptisesti pakolliseen välimiesmenettelyyn tai siihen, että joku ulkopuolinen valtio toimisi kunniakkaasti vedotessaan kiistan osapuoliin, että nämä ratkoisivat kiistojaan välimiesmenettelyssä. Esimerkiksi Itävalta-Unkarin edustaja muistutti, ettei yksikään ulkopuolinen valtio ehdoin tahdoin haluaisi laittaa sormeaan vasaran ja alasimen väliin muiden kiistoissa. Itävalta-Unkarille kansainvälinen diplomatia oli kaikkein toimivin ulkopoliittinen kiistojen ratkaisukeino. Jos diplomatian rinnalle nostettaisiin niinkin kaukaa haettu ulkopolitiikan keino kuin välimiesmenettelykutsu, olisi se kansainvälisen diplomatian kielellä sama, kuin kutsun esittäjä pitäisi pistoolia kutsutun rinnassa.²⁴⁸

Saksan edustaja Bieberstein ei suhtautunut yhtään sen positiivisemmin välimiesmenettelyn pakollisuuteen. Hänelle ajatus pakollisesta välimiesmenettelystä tarkoitti sitä, että valtiot voisivat vapaasti keskenään sopia, mitkä niiden tekemät sopimukset olisi sille alistettavissa (s.o. sopimusten tulkinnat ja erimielisyydet) ja toisaalta silloin, kun kaikki valtiot yhdessä olisivat luoneet etukäteen sellaisen sopimusjärjestelmän (kuten esimerkiksi Postiunioni, joka oli nimenomaan perustettu valtioiden toimesta.²⁴⁹), missä oli sovittuna pakollinen välimiesmenettely. Vaikka pakollisuus onkin Biebersteinin mukaan luonteeltaan lainopillinen termi, ei hänen mielestään kansainvälisissä sopimuksissa pystytä helposti vetämään rajaa, milloin asia on lainopillinen ja milloin poliittinen. Ne yleensä sekoittuvat kansainvälisissä suhteissa. Lisäksi välimiestuomioistuin tarvitsisi selkeästi kodifioitua kansainvälisen lain ja kansalliset parlamentit näkisivät tämän uhkana omalle auktoriteetilleen. Biebersteinin mukaan pakollisen välimiesmenettelyn projektilla olisi perustavaa laatua oleva heikkous, se lupaisi enemmän kuin mihin se pystyisi. Sitä kutsuttaisiin pakolliseksi, mutta sitä se ei tosiasiaa olisi. Se vain lisäisi tulkintaerimielisyyksiä eikä vähentäisi niitä. Saksa tukeutuisi jatkossakin kahdenvälisiin sopimuksiin, koska ne Biebersteinin mukaan olivat jo historian saatossa testattu ja hyviksi havaittu, eikä uutta ehdotettua maailmanjärjestystä sen sijaan ollut kunnolla testattu. Mahdollisesti puhtaan diplomaattisista kohteliaisuussyistä Bieberstein uskoi

²⁴⁷ Pomerance 1996, 9–11, 54–63.

²⁴⁸ The Proceedings of 1907 Conference, 123–124.

²⁴⁹ Herren 2008, 128.

kuitenkin, että ajan myötä pakollinen välimiesmenettely saattaisi kasvaa kansainvälisellä areenalla voimakkaaksikin tekijäksi. Vielä ei vain ollut sen aika hänen (tai Saksan) mielestä.²⁵⁰

Biebersteinin puheella on aika paljon kaikupohjaa edeltäjänsä Zornin kahdeksaa vuotta aiemmin lausumaan. Zornkin vetosi siihen, ettei maailmaa muutettaisi yhdessä yössä. Uutta järjestelmää olisi ensin testattava käytännössä, ennen kuin suurvallat voisivat siihen laajemmin sitoutua. Zornin aikana tämä pitikin enemmän paikkaansa. Toiseen rauhankonferenssiin tultaessa Haagin järjestelmää oli kuitenkin testattu, vaikkakin vain yksittäisinä tapauksina. Saksan nuivan suhtautumisen syyt kansainvälisen lain kehittämiseksi olivat muualla kuin järjestelmän testaamattomuudessa. Isona kysymyksenä näytti jälleen olleen se, voisivatko valtiot etukäteen alistaa tulevaisuuden tuntemattomat kiistat pakolliseen välimiesmenettelyyn. Edelleen etukäteen sovitut tapaukset oli helpommin hyväksyttävissä pakollisuuden alle kuin epämääräisemmät tulevaisuudessa esiin tulevat kiistat. Scott tulkitsi omana aikanaan välimiesmenettelyn tarkoittavan kahta asiaa, erityistä tai yleistä välimiessopimusta. Ensin mainittu soveltui hyvin valtioiden väliseen ajatteluun, siinä sitouduttiin käyttämään välimiesmenettelyä tapauskohtaisesti käsillä olevassa kiistassa, kun taas jäljempi tarkoittaisi sitä, että valtiot sitoutuisivat jo ennalta käyttämään välimiesmenettelyä tulevaisuuden kiistoissaan. Tämän saavuttaminen olisi ollut kansainvälisen oikeuden ja rauhan riemuvoitto ja siihen kolmas komissio Scottin tulkin mukaan tähtäsikin. Se olisi ollut nimenomaan pakollinen välimiesmenettelysopimus kaikissa kiistoissa.²⁵¹ Tämä kansainvälisen oikeuden kehityskaari oli ottanut jo ensimmäisiä askeliaan, kuten aiemmin esitin. Valtiot olivat ensimmäisen rauhankonferenssin jälkeen kysyneet sopimaan myös sellaisia sopimuksia, jotka kiistatilanteessa olisi automaattisesti alistettava välimiesmenettelylle.

Carterin mukaan kuitenkin Saksan keisari vastusti voimakkaasti koko kansainvälisen oikeuden periaatetta ja kehittymistä. Se uhkasi hänen jumalallisia valtaoikeuksia ja olisi hänelle sama kuin monarkit uhraisivat satojen vuosien perinteet anarkialle ja demokratialle. Toisaalta Wilhelm II serkku Nikolai II paini saman ongelman kanssa. Hänen neuvonantajansa arvioivat tsaarille, että kansainvälinen välimiesoikeus toimiessaan vähentäisi suurvaltojen ylivalta-asemaa ja esimerkiksi Venäjällä itsellään oli useita kymmeniä pieniä kiistoja yksin Aasiassa, mitkä Venäjä mahdollisesti häviäisi välimiesoikeudessa. Näille itsevaltiaille monarkeille ja aikansa suurvalloille laajemminkin

²⁵⁰ The Proceedings of 1907 Conference, 49–54. Laajemmin tätä keskustelua voi tulkita valtiollisena internationalismipyrkimyksenä, missä nimenomaan kansallisvaltiot koordinoitusti kehittäisivät kansainvälistä järjestelmää. Kysymys on siitä, olisiko kyseessä uuden maailmanjärjestyksen alku vai vain pyrkimys varmistaa olemassa olevan järjestelmän toimintakyky muuttuvassa maailmassa. Herren 2008, 121–123.

²⁵¹ Scott 1909, 126.

sota oli vielä osa normaalia valtioiden välistä elämän kiertokulkua ja keino ratkoa erimielisyyksiä.²⁵² Yksikään kolmesta itsevaltaisesti hallitusta monarkiasta (Saksa, Venäjä ja Itävalta-Unkari) eivät halunneet eivätkä suostuneet kehittämään välimiestuomioistuinta velvoittavampaan suuntaan.²⁵³ Kansainvälinen oikeus niin tieteenalana kuin yhteiskunnallisena keskustelijana oli Koskenniemen mukaan ajautunut sivurooliin. Niinpä kansainvälisen oikeuden kehittäminen ei juurikaan saksalaisia toisessa rauhankonferenssissa kiinnostanut. Saksalle kansainvälinen laki oli tehty valtioiden välisistä sopimuksista, ei modernisaation myötä kehittyvänä itsenäisenä toimijana.²⁵⁴

Saksa oli kuitenkin konferenssissa näkemyksissään vähemmistössä. Enemmistön mielestä pakollinen välimiesmenettely voisi olla mahdollista ainakin joissain tapauksissa. Saksa ei kuitenkaan ollut vähemmistössä yksin. Ne artiklaluonnokset, joilla olisi lisätty välimiesmenettelyn pakottavuutta ja joista äänestettiin yleensä seitsemän maata, Saksa, Itävalta-Unkari, Belgia, Japani, Romania, Ruotsi ja Turkki äänestivät yhtenäisesti ehdotuksia vastaan.²⁵⁵ Yhdysvaltain edustaja Choate vetosi turhautuneena pakollisen välimiesmenettelyn puolesta. Hän ihmetteli, voisiko todella olla niin, että heidän kolmen kuukauden työnsä valuisi hukkaan, kun vain yhden käden sormilla laskettavissa olevat erimieliset voisivat kaataa koko hankkeen, jos yksimielisyys todellakin olisi kriteerinä. Voiko viiden erimielisen äänestys kaataa tuloksen, jota yli kolmekymmentä kannatti?²⁵⁶

Itävalta-Unkarin edustaja von Kapos-Mere vastasi Choaten purkaukseen. Hänen mielestään kansallisessa parlamentissa enemmistö jyrää vähemmistön, mutta kansainvälisessä konferenssissa tilanne on täysin toinen. Niissä on aina ollut vallalla yksimielisyyden periaate. Jos asiassa ei saavuteta yksimielisyyttä, ei asiasta saada myöskään sitovaa päätöstä. Venäjän edustaja Nelidov jatkoi siitä, mihin von Kapos-Mere jäi. Hänen mielestään yksimielisyyden periaate ei ehkä ole paras mahdollinen, mutta se on kuitenkin kansainvälisen politiikan peruseriaate. Kansallisessa parlamentissa kaikki edustavat samaa kansaa, mutta kansainvälisessä konferenssissa jokainen edustaa omaa suvereenia valtiotaan ja sen intressejä.²⁵⁷ Tryon nosti yksimielisyyspyrkimyksen keskiöön pohtiessaan Haagin konferenssien epäonnistumista. Kuten von Kapos-Mere ylempänä, niin samaan lopputulokseen

²⁵² Carter 2009, 251–253.

²⁵³ Dülffer 1981, 316.

²⁵⁴ Koskenniemi 2001, 209–211.

²⁵⁵ ks. esim. The Proceedings of 1907 Conference, 113, 117, 119, 125.

²⁵⁶ The Proceedings of 1907 Conference, 168–169. Rauhankonferenssissa edustajille oli annettu maidensa toimesta selkeät toimintaohjeet ja monet maat olivat lakimiesten sijaan lähettäneet edustajikseen sotilaita ja diplomaatteja, joiden ensisijainen tarkoitus oli huolehtia kansallisten intressien ylläpitämisestä etukäteen sovitulla tavalla. Dülffer 1981, 282.

²⁵⁷ The Proceedings of 1907 Conference, 170–171. Itävalta-Unkari oli ennen konferenssia päättänyt, ettei se hyväksy pakollisen välimiesmenettelyn periaatetta, ellei siihen kirjattaisi (jo ensimmäisestä rauhankonferenssista tuttua) kirjausta ”kunhan kiista ei koske kansallista kunniaa tai elintärkeitä kansallisia intressejä”. Dülffer 1981, 312.

päätyi myös Tryon. Kyseessä oli suvereenien valtioiden diplomaattinen tapaaminen, ei kansallisvaltion lainsäädäntöelin. Niinpä kansainvälisen lain kirjaukset perustuvat aina kompromisseihin, ei yksinkertaisen enemmistön päätöksiin. Toisaalta nämä kompromissit takasivat sen, että ne hyväksyttäisiin helpommin valtioiden toimesta, kuin jos ne perustuisivat yksinkertaisen enemmistön päätökseen. Kompromissipäätöksellä niiden elinikäkin kansainvälispoliittisesti olisi Tryonin mukaan pidempi. Toisaalta kompromissipyrkimysten haittapuolena oli se, että vähälukuinenkin vastarinta saattoi kaataa koko esityksen, johon suurikin enemmistö, olisi valmis.²⁵⁸ Konferenssin jälkeen Scott, vaikka itsekkin turhautuneena konferenssiin, uskoi kuitenkin Saksan vastustuksen olleen sille Pyrrhoksen voitto. Saksakin oli hyväksynyt pakollisen välimiesmenettelyn aatetasolla ja ennen kaikkea se, että välimiesmenettelystä oli keskusteltu niin voimakkain kääntein, oli Scottille merkki siitä, että kansainvälinen oikeus oli lyömässä itseään läpi ensisijaisena ulkopoliittisena sääntelykeinona.²⁵⁹ Konferenssin jälkeen Yhdysvaltojen silloinen ulkoministeri ja myöhemmin Nobelin rauhanpalkinnolla palkittu Elihu Root oli entistä vakuuttuneempi kansainvälisen välimiesoikeuden merkityksestä rauhan takaajana ja hän alkoikin entistä voimakkaammin edistää pakottavan välimiessopimuksen laatimista myös kotimaassaan.²⁶⁰

Haagin toinen rauhankonferenssi oli vielä ensimmäistäkin suurempi pettymys erityisesti rauhanaktivisteille. Kansainvälisen oikeuden kehittämisessä ei saavutettu heidän mielestään juuri minkäänlaista edistymistä ja valtaosa kansainvälisen oikeuden oppineista käänsi katseensa jo suunnitteilla olleeseen kolmanteen konferenssiin. Siellä olisi ollut tarkoitus saada konkreettista kehitystä aikaiseksi niissä asiakokonaisuuksissa, missä sitä ei nyt oltu saavutettu. Tämä kehitystoive koski erityisesti pakollisen välimiesmenettelyn lisäämistä.²⁶¹ Pakollinen välimiesmenettely vesittyi toisessa rauhankonferenssissa muutaman vastahankaisen maan johdosta. Heille kansainvälisen instrumentin ylivertauus kansalliseen päätöksentekoon oli sellaista, mitä he – tai oikeammin heidän hallituksensa – eivät olleet valmiita hyväksymään. Kuitenkin pakollinen välimiesmenettely hyväksyttiin vetoamusasteella, eli sen sisältöä suositeltiin allekirjoittajavaltioille hyväksyttäväksi.

Niinpä välimiesoikeuden kehittämisen osalta ensimmäinen komissio:

- 1) on yksimielinen hyväksymään pakollisen välimiesmenettelyn periaatteen.
- 2) julistaa, että tietyt erimielisyydet, erityisesti ne, jotka koskevat kansainvälisten sopimusten tulkintaa ja soveltamista, voidaan alistaa pakolliseen välimiesmenettelyyn rajoituksetta.

²⁵⁸ Tryon 1911, 168.

²⁵⁹ Scott 1909, 127–128.

²⁶⁰ O'Connell 2003, xxii. O'Connell jatkaa ja valitellen huomauttaa, ettei yksikään yhdysvaltalainen kansainvälisen oikeuden puolestapuhuja kuulunut Wilsonin 1919 Pariisin rauhankonferenssin päähenkilöihin.

²⁶¹ Mazower 2012, 83.

- 3) yksimielisesti julistaa, että vaikkakin vielä ei ollut mahdollista antaa konventiota tässä [pakollinen välimiesmenettely] mielessä, niin yhdessä työskentelemällä ja mielipiteitä vaihtamalla valtiot ovat oppineet paremmin ymmärtämään toisiaan ja lähentymään, mutta samalla myös kehittämään konseptia ihmiskunnan yhteisen hyvinvoinnin hyväksi.²⁶²

Jos välimiesmenettelyn kehittäminen edelleen ensimmäisen rauhankonferenssin työn tiimoilta jäi edustajienkin mielestä vaatimattomaksi, niin kansainvälinen tutkimuskomissio hyväksyttiin yksimielisesti lähes saman sisältöisenä kuin mitä siitä oli päätetty vuonna 1899. Se jäi edelleen täysin vapaaehtoisuuteen perustuvaksi ja toteaisi vain kiistan faktuaaliset puolet. Venäjän veteraaniedustaja Martens ehdotti myös linkkiä tutkimuskomission ja tuomioistuimen välille. Hänen mielestään tutkimuskomission kolmannen osapuolen tulisi olla Haagin välimiestuomioistuimen nimeämä ja tutkimuskomission raporttia tulisi voida käyttää välimiesmenettelyn pohjana ja jatkeena. Hänen mukaan juuri tutkimuskomissio oli juurtunut voimakkaimmin kansainväliseen järjestelmään ensimmäisen rauhankonferenssin jälkeen.²⁶³ On kuitenkin hyvä muistaa, että kansainvälistä tutkimuskomissiota oli menestyksekkäästi käytetty vain kerran Haagin protokollan mukaisesti ja siinä toisena osapuolena oli ollut juuri Martensin edustama Venäjä. Vaikka Venäjä joutuikin maksamaan kiistassa korvauksia ja oli selkeästi kiistan hävinnyt osapuoli, niin luultavasti Martens jälkiviisaana muisteli lämmöllä Dogger Bankin tapausta. Venäläisittäin katastrofiin päättynyt Venäjän-Japanin sota olisi voinut olla sille vieläkin katastrofaalisempi, mikäli Venäjä olisi esimerkiksi joutunut sotimaan jossain päin maailmaa samanaikaisesti myös Iso-Britannian kanssa. Jos asian lievästi ilmaisee, niin nyt Venäjä oli selvinnyt vain sisäisellä kuohunnalla ja kansannousulla, sekä duuman perustamisella ja tsaarin arvovallan kyseenalaistamisella.

Selkeästi Dogger Bankin tapaukseen liittyen ensimmäinen komissio perusti – ainakin paperille –²⁶⁴ kansainvälisen vetoomustuomioistuimen korvausten hakemiseksi automaattisesti merisodankäynnin kolmannelle osapuolelle aiheutuneiden vahinkojen tiimoilta. Eniten keskustelua ja vastustusta etenkin Etelä-Amerikan valtioiden puolelta herätti tuomioistuimen kokoonpano. Jokainen maa saisi siihen sen määrän tuomareita, mitä sen laivastotonniston suhdeluku antaisi myöden. Maat oli jaettu tämän taulukon mukaan viiteen kategoriaan, joiden pohjata määräytyisi niiden kansallinen edustus tuomioistuimessa. Suhdelukuna toimi eurooppalaisia selvästi suosiva kauppalaivaston ja sotalaivaston suhteellinen painoarvo. Kansalliset intressit näkyivät keskusteluissa selvästi. Suurvalloille kauppalaivaston lisäksi tärkeää oli myös ottaa huomioon sotalaivastotonnisto.

²⁶² The Proceedings of 1907 Conference, 189–191.

²⁶³ The Proceedings of 1907 Conference, 32–39, 219.

²⁶⁴ Kyseinen vetoomustuomioistuin ei ennen ensimmäistä maailmansotaa kokoontunut kertaakaan. Rosenne 1995, 10. Sen sääntöjä ja organisaatiota kuitenkin vahvistettiin Lontoossa seuraavana vuonna järjestetyssä erityisesti kansainväliseen merenkulkuun keskittyneessä konferenssissa. Scott 1909, 131. Haagissa luotuja järjestelmiä siis jatkokehiteltiin myös varsinaisten konferenssien ulkopuolellakin.

Näin ne saisivat riittävän edustuston tuomaristossa, sillä heidän mukaansa oikeuteen tuotaisiin tapauksia, joissa juuri eurooppalainen laivasto toimisi kaappaajana tai vahingon aiheuttajana.²⁶⁵ Lisäksi pysyvä kansallinen edustus tuomaristossa oli suurvalloille elinehto idean edelleen kehittämiseksi. Ne eivät olisi suostuneet kansainväliseen tuomioistuimeen ilman suurvalta-aseman erityishuomioimista.²⁶⁶

Yhteenvedonomaaisesti koko ensimmäisen komission nelikuukautisen kädenväännön ja työn lopputuloksena oli puheenjohtaja Bourgeoisin mukaan se, että toinen konferenssi ja sen ensimmäinen komissio kontribuivat seuraavilla tavoilla rauhanomaisiin kiistanratkaisukeinoihin: se sai perustettua kansainvälisen vahingonkorvaustuomioistuimen käsittelemään merenkulun vahingonkorvausvaatimuksia. Periaatetasolla pakollinen välimiesmenettely saatiin hyväksytyksi, kuten myös pidäytyminen voimankäytöstä velka-asioissa sekä pysyvän välimiesoikeuden perustusasiakirjan muotoilussa. Komissio onnistui myös vahvistamaan ja kehittämään edellisen konferenssin päätöksiä. Erityisesti vahvistuivat Bourgeoisin mielestä kansainvälisen tutkimuskomission lainsäädäntö ja asema sekä välimiesmenettelyn toimintatapojen joustavoittaminen siten, että siitä tulisi vieläkin helpommin lähestyttävä ja enemmän käytetty kiistojen ratkaisukeino. Vaikka Bourgeoisin mukaan vielä jäi paljon saavuttamatta, niin vaarallisen Dogger Bankin tapauksen myötä ihmiset alkaisivat tajuta yksinkertaisen Haagin tekstin arvon ihmiskunnan hyvinvoinnille. Kansainvälisen välimiestuomioistuimen perusta oli nyt hänen mukaan valettu ja vain aika näyttäisi, koska se saataisiin rakennettua valmiiksi.²⁶⁷ Silti edelleen ainoaksi painostuskeinoksi turvautua näihin rauhanomaisiin ratkaisukeinoihin jäi julkinen mielipide. Muita painostuskeinoja ei juuri ollut käytettävissä.²⁶⁸ Toisaalta julkisen mielipiteen merkitystä ei pidä täysin väheksyäkään. Kuten aiemmin on käynyt ilmi, niin kansallisen kunnian menettämistä pyrittiin välttämään viimeiseen asti ja kunnian olisi voinut menettää myös julkisen mielipiteen edessä.

Italian edustaja kreivi Tornielli summasi ensimmäisen komission työn kolmeen pääkohtaan: 1) komissio saavutti yksimielisen hyväksynnän pakollisen välimiesmenettelyn periaatteelle. 2) Muodostettaessa (tulevaisuudessa) kansainvälistä lakia kansainvälisten asioiden hoitoon, on sieltä

²⁶⁵ The Proceedings of 1907 Conference 8–22, 827–832. Korvaustuomioistuimen artiklojen sorvaus oli brittiläis-saksalaisen yhteistyön lopputulema, jonka juuret juonsivat suoraan Dogger Bankin tapauksesta. Dülffer 1981, 304. Mahdollisesti molemmat maat, kiivaan laivasto-ohjelman myötä, pelkäsivät vahingossa joutuvansa tilanteeseen, jossa heidän laivastonsa aiheuttaisivat tarkoituksetonta vahinkoa kolmannelle osapuolelle näin haitaten alkuperäistä tarkoitusta. Dogger Bankissa venäläisten sormet olivat liipaisinherkkiä ja sama voisi toistua Saksan tai Iso-Britannian osalta. Nyt vahingon sattuessa selusta olisi turvatumpi, kun vahinko automaattisesti käsiteltäisiin oikeudessa, eikä diplomatian tai julkisen mielipiteen paineen alaisena.

²⁶⁶ Scott 1909, 131.

²⁶⁷ The Proceedings of 1907 Conference, 194–197.

²⁶⁸ Tryon 1911, 163.

varmasti löydettävissä asioita, jotka voisivat soveltua pakolliseen välimiesmenettelyyn. 3) Kaikki tänne kokoontuneet maailman valtiot olivat työskennelleet käsi kädessä neljän kuukauden ajan vaikeiden ja herkkien asioiden äärellä ja olivat keskustelemalla oppineet paremmin ymmärtämään toisiaan. Kuitenkin erimielisyydet olivat nyt ylittäneet lain säätämisen keinot ja erimielisyydet olivat luonteeltaan poliittisia. Torniellin mielestä nyt olisi viisasta lopettaa tähän ja jatkaa asioiden hiomista tulevilla konferensseilla. Siemenet poliittiselle yhteisymmärrykselle oli nyt kylvetty. Puheenjohtaja Bourgeois hyväksyi tämän näkemyksen ja lisäsi, että hänen mielestään vaikeudet ja erimielisyydet eivät koskeneet asioiden periaatetasoa, vaan ainoastaan sitä, että aika ei ollut oikea niiden konkreettiseen hyväksymiseen. Yhdysvaltain edustaja Choate jatkoi: ”Nykyisen konferenssin välittömät seuraukset rajoittuivat pienemmiksi kuin ehkä alkuun toivottiin, mutta jokainen konferenssi jatkaa siitä, mihin edellinen jäi ja näin jatkossakin tulevat konferenssit vievät asiaa eteenpäin.”²⁶⁹ Rauhankonferenssin yhteydessä sovittiin, että uusi konferenssi järjestettäisiin erikseen sovittavana ajankohtana joidenkin vuosien jälkeen. Kehitys ja kehittäminen olisi siis mahdollisesti jatkunut, kuten edustajat toivoivat. Myöhemmin konferenssi sovittiin järjestettäväksi vuonna 1915 ja sen valmistelut eri maissa alkoivat alkuvuodesta 1914.²⁷⁰ Vuosi 1915 ei vain ollut se kaikkein otollisin vuosi yleiselle rauhankonferenssille ja konferenssi jäi ymmärrettävistä syistä pitämättä.

Jos Haagin ensimmäistä rauhankokousta olivatkin leimanneet vilpittömät kompromissipyrkimykset ja kansallisen politiikan sivuuttaminen, niin toisessa rauhankonferenssissa nämä pyrkimykset eivät enää olleet mahdollisia. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että viimeisessäkin kokouksessa ensimmäinen komissio kiisteli vielä lukuisten artiklojen sisällöistä ja edustajat syyttelivät muita maita vastahankaisista suhtautumisista. Täysistuntoon ei enää saatu vietyä hyväksyttäväksi sopimusta, vaan se oli laimentunut vetoamusmuotoiseksi. Kuitenkin monet edustajat uskoivat, mahdollisesti pettymystä ja omaa oloaan parantaakseen, että konferenssi ei ollut ollut merkityksetön. Esimerkiksi Yhdysvaltojen Choate loppupuheessaan uskoi, että tällaiset konferenssit askel askeleelta parantaisivat kansainvälistä tilannetta, eikä yhdessä yksittäisessä konferenssissa voitaisi tehdä määräänsä enempää päätöksiä.²⁷¹ Esimerkiksi Saksalle suurvalta-asema tarkoitti sitä, että se saattoi

²⁶⁹ The Proceedings of 1907 Conference, 176–177, 191.

²⁷⁰ Dülffer 1981, 327. Caronille tämä jatkokehitys on osoitus siitä, että molempien rauhankonferenssien työ tarjosi kuitenkin lisätyökaluja diplomatialle, vaikkakin harvoin käytettynä. Caron 2000, 23. Haagin rauhankonferensseja voikin siis mielestäni arvioida myös osana kansainvälistä järjestelmää, ei erillisenä ja irrallisena tapahtumana, kuten niistä ehkä vieläkin usein kirjoitetaan.

²⁷¹ The Proceedings of 1907 Conference, 113–115, 191–192. Saksalle välimiestuomioistuimen institutionalisoiminen ja toimintaedellytysten parantaminen oli epäsuotavaa. Se olisi liikaa uhannut kansallista suvereniteettia. Vaikka kurioositeettina Saksa ajoikin vahingonkorvausoikeutta, oli tämän oikeuden toimivuus riippuvainen sodasta. Rauhan aikana laivastot kolmannen osapuolen laivoja tuskin upottelisivat. Dülffer 1981, 305. Caron tosin tulkitsee, että Saksan ehdotus vahingonkorvausoikeudesta oli vain yritys viedä pakollisen välimiesmenettelyn keskustelua sivuraiteille.

sanoa ”ei” muiden maiden ehdotuksille sen tarkemmin kantaansa perustelematta. Tämä kanta, ainakin Chloaten ja Yhdysvaltojen mielestä, eristi Saksaa entisestään muista suurvalloista. Jälkikäteen aikalaiset laajemminkin kuvasivat konferenssia ”turhautumisena Saksaan”.²⁷²

Rauhanliikkeiden parissa Haagin toisen rauhankonferenssin jälkeen kuitenkin virisi usko myös siihen, että ajan myötä Haagin työkalut kehittyisivät vaikutusvaltaisempaan suuntaan. Kuitenkin rauhanliike kokonaisuudessaan oli vielä liian voimaton vastustamaan niitä historiallisia voimia, jotka veivät Euroopan ensimmäiseen maailmansotaan. Joka tapauksessa 1900-luvun alusta lähtien allekirjoitettiin yli sata valtioiden välistä sopimusta, joihin kirjoitettiin sovittelua ja välimiesmenettelyä koskevia lausekkeitä, joihin olisi ensisijaisesti vedottava erimielisyystilanteissa. Koko sovittelujärjestelmää ei kuitenkaan saatu Cortrightin mukaan riittävällä tavalla institutionalisoitua, jotta se olisi toiminut aukottomasti kaikissa eteen tulleissa tilanteissa. Yksi merkittävä tekijä tähän oli se, että etenkin Yhdysvalloissa kongressi jätti usein ratifioimatta niitä sovittelusopimuksia, jotka sen mielestä loukkasivat Yhdysvaltojen kansallista suvereniteettia. Näin vesittyivät osaltaan sotaa edeltävät pyrkimykset vahvistaa Haagissa luotuja instituutioita.²⁷³ Ja jos ensimmäisessä rauhankonferenssissa saatiinkin valtioiden toimesta allekirjoitettua velvoittava sopimus, niin toisen konferenssin ikävimpänä historiallisena perinteenä oli valtiollisten ”varausten” kirjauttaminen. Varauksia kirjattiin, jotta jonkinlainen yhteisesti hyväksyttävä sopimus saatiin allekirjoitettavaksi, mutta varausten myötä valtioille jäisi vähemmän itselleen kiusallisia asioita valvottavaksi. Tämä ikävä perinne on Bestin mukaan jatkunut meidän päiviimme saakka.²⁷⁴

Toisaalta kansainvälisen oikeuden tutkimuksen ja rauhanliikkeiden mielestä myös edistymistä tapahtui rauhankonferenssissa. Siellä saatiin sovittua sodan oikeutuksen kaventamisesta erityisesti velkomusasioissa. Porterin mukaan nimetty periaate tosiasiallisesti myös tarkoitti aikaalaisten mielestä välimiesmenettelyn pakottavuutta velkomusasioissa ja ehkä seuraavassa rauhankonferenssissa olisi jälleen saatu edistettyä asteittain pakottavuutta muissakin asioissa.²⁷⁵ Ja ylipäätään se, että kummassakin rauhankonferenssissa saatiin luotua yleinen pohja ja yleiset käytänteet kiistatilanteiden ratkomiseksi oli saavutus sinänsä. Aiemmin valtiot olivat yhtäältä toistensa kurkuissa kiinni ja mahdollisesti samaan aikaan yrittivät sorvata tapauskohtaista ratkaisukeinoa, mutta nyt tällaiset keinot olivat jo valmiina käyttöä varten. Lisäksi ainakin Lawrencelle tällaiset konferenssit olivat

Caron 2000, 20. Tämän voi mielestäni tulkita siten, että Saksalle oli kaikenlainen kansainvälisen oikeuden kehittäminen riippuvainen sen omista kansallisista intresseistä. (Vrt alaviite 265.)

²⁷² Dülffer 1981, 319–320.

²⁷³ Cortright 2011, 61–62, 69.

²⁷⁴ Best 1999, 633.

²⁷⁵ Tryon 1911, 163.

kansojen yhteisön jatkumoa ja näin ollen ne joka tapauksessa toimisivat ja kehittäisivät kansainvälistä yhteisöä.²⁷⁶ Scott teki myös mielenkiintoisen huomion molemmista rauhankonferensseista. Jos aiemmat rauhankonferenssit, joissa luotiin myös uusia käytänteitä ulkopoliittikkaan ja valtioidenvälisten suhteiden hoitoon, syntyivät sodasta, niin Haagin rauhankonferenssit olivat lähtöisin rauhasta ja lisäksi niissä luotiin tulevaisuuteen katsovia yleisiä periaatteita eikä vain tapauskohtaisia ratkaisuja, kuten aiemmin rauhankonferensseissa oli tapana.²⁷⁷

Lisäksi Tryonin mukaan eurooppalaiset suurvallat eivät enää voineet toimia aggressiivisesti Atlantin toisella puolen. Myöskään Yhdysvaltojen ei tarvitsisi jatkossa turvautua Monroe -oppiin estäessään eurooppalaisia suurvaltoja pyrkimästä miehityksiin Amerikan mantereilla, Haagin sopimus oli vienyt ensisijaisen aseellisen puuttumisoikeuden eurooppalaisilta. Lisäksi, jos Tryonia on uskomista, niin Haagissa luotiin historiallisessa valossa myös radikaali muutos valtioiden välisten suhteiden hoitoon. Viimeisten parinsadan vuoden aikana sodat olivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta syttyneet ilman sodanjulistusta. Haagissa sovittiin, että sotaa tulee edeltää virallinen sodanjulistus.²⁷⁸ Eurooppalaiset suurvallat tuskin pysyivät jatkossa poissa Amerikan mantereilta pelkästään Haagin konferenssin johdosta, mutta varmasti tämä Tryonin tulkinta pitää jonkinasteisen totuudensiemenen sisällään. Ehkä nimensä mukaisesti ”uudella” mantereella oli helpompi myös omaksua uusia käytänteitä valtioiden välisten suhteiden hoitoon, kuin vanhoihin tapoihin totuneella ”vanhalla” mantereella. Jos tarkastelee edellistä ja erityisesti seuraavaa alalukua, niin tällaisen tulkinnan voi mahdollisesti tehdä. Vaikka myös eurooppalaiset valtiot hyödynsivät myös Haagin tarjoamia työkaluja, niin niihin turvauduttiin kuitenkin pääsääntöisesti Euroopan ulkopuolella tapahtuvissa kiistoissa. Vanhan mantereen (vanhat) kiistat oli ehkä sittenkin parempi ratkoa perinteisemmin keinoin.

3.3 Pysyvän rauhan työkalut ennen ensimmäistä maailmansotaa

Pomerancen mukaan ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä kansainvälinen välimiestuomioistuin käsitteli vain luonteeltaan vähäisiä, ei sotaan johtavia kiistoja. Tuomiot annettiin tapauskohtaisina, eivätkä ne kehittäneet laajemmin kansainvälistä oikeuskäytäntöä tai

²⁷⁶ Lawrence 1908, 62–63, 71.

²⁷⁷ Scott 1909, 731. Tällaisia konferensseja Scottille olivat mm. Westfalenin rauhankonferenssi 1648, Utrechtin vastaava 1713–1714, Wien 1814–1815, Pariisi 1856 sekä Berliini 1878. Muut 1800-luvun loppupuolen kansainväliset konferenssit edustivat Scottille jotain muuta kuin rauhankonferensseja. Scott 1909 731–732.

²⁷⁸ Tryon 1910, 480–481. Ainakin sodanjulistuksen periaate löysi tiensä hyvinkin nopeasti Euroopan valtioiden käytänteisiin, kuten jäljempänä käy ilmi. Elokuun ensimmäisinä päivinä vuonna 1914 viralliset ja diplomaattisen kohteliaat sodanjulistukset risteilivät Euroopassa pääkaupungista toiseen.

kansainvälistä lakia ylipäättään. Tähän kehitykseen olisi tarvittu huomattavasti enemmän aikaa.²⁷⁹ Vaikka kansainväliset suhteet ja kansainväliset instituutiot, kuten välimiestuomioistuin, olivat luomassa uudenlaista pohjaa, jossa kansojen väliset kiistat voitaisiin ratkoa uusin keinoin, oli ”Euroopan konsertti” ja sen diplomaattinen perinne yhä toimiva ja käytetty tapa hoitaa ulkosuhteita, tehdä sopimuksia ja sovittaa kiistoja.²⁸⁰ Silti Haagin rauhankonferensseissa oli kehitetty kansainvälistä oikeutta entistä velvoittavampaan suuntaan. Scottin mukaan, tulkittiinpa kansainvälistä oikeutta sitten suppeasti pelkästään sopimusteknisenä instrumenttina tai laajemmin osittain kodifioituna lainsäädäntönä, niin ainakin kansainvälinen oikeus asetti lukuisia käyttäytymissääntöjä ulkopoliittikkaan. Samalla hän kuitenkin muistutti, että käyttäytymissääntöjen kehittyminen sitovaksi laiksi on aiemminkin vienyt aikaa. Se ei tapahdu yhdessä yössä.²⁸¹ Haagin toisen rauhankonferenssin jälkeen siellä vahvistettu välimiestuomioistuin käsitteli monia valtioiden välisiä kiistoja. Kuinka paljon rauhankonferenssi oli kehittänyt kansainvälistä välimiestuomioistuinta ja miten se mahdollisesti näkyi itse välimiesmenettelyissä kuin valtioiden välisten suhteiden hoidossa?

Haagin toisen rauhankonferenssin jälkeen Saksan ja Ranskan välille syntyi loppuvuodesta 1908 Marokon Casablancassa kiista koskien kuuden muukalaislegioonalaisten karkaamista ja turvapaikan anomista Saksan Casablancan konsulaatista. Kolme näistä karkureista oli Saksan kansalaisia. Ranskan Marokossa olleet miehitysjoukot hakivat väkivalloin karkurit Casablancan satamasta, kun heitä oltiin kuljettamassa saksalaiseen laivaan konsulaatin työntekijöiden toimesta. Saksa protestoi voimakkaasti erityisesti sitä, miten konsulaatin työntekijöitä ja Saksan kansalaisia kohdeltiin. Välimiestuomioistuin kokoontui tarkastelemaan, kumman maan lainsäädännölle tässä tapauksessa tulisi antaa prejudikaatti: Ranskan sotilaslainsäädännölle sotilaskarkuruutta koskien vai Saksan ulkomaanlainsäädännölle.²⁸² Ennen kiistan alistamista välimiesoikeudelle oli molempien maiden lehdistössä ja laajemminkin julkisessa mielipiteessä puheita jopa sotaan lähtemisestä kiistan selvittämiseksi. Kuten MacMillan huomauttaa, noina vuosina pienistäkin ulkopoliittisista kiistoista oli hyvin lyhyt matka sodanlietsontapuheisiin. Erityisesti britit huolestuivat sodan mahdollisuudesta Ranskan ja Saksan välillä.²⁸³

Ranska ja Saksa olivat kiistelleet Marokosta jo aiemminkin. Ensimmäisenä Marokon kriisinä tunnettu tapaus sai alkunsa vuonna 1905, kun Ranska pyrki lisäämään vaikutusvaltaansa entisestään

²⁷⁹ Pomerance 1996, 64.

²⁸⁰ MacMillan 2013, xxxii, 22.

²⁸¹ Scott 1909, 1–4.

²⁸² The Casablanca Case (France vs. Germany), (Scott 1916a, 110–113.)

²⁸³ MacMillan 2013, 427–428.

siirtomaansa Algerian naapurissa, Marokon itsenäisessä sulttaanikunnassa. Ranskan toimet rikkoivat Madridin konferenssin (1880) päätöksiä, joiden yhtenä allekirjoittaja- ja takaajajamaana Saksa oli toiminut.²⁸⁴ Saksa, joka haistoi tapauksessa mahdollisuuden suureen diplomaattiseen voittoon, vaati suurvaltojen välistä konferenssia ratkomaan kiistaa. Saksa uskoi, että se kykenisi lyömään kiilaa Ranskan, Venäjän ja Iso-Britannian välille. Etenkin kun Venäjä oli lähes romahtamaisillaan Japanin sodan seurauksena. Kansleri Bülowin mielestä aika olisi otollinen jopa sodalle, mutta keisari suosi silti konferenssia. Algeriasissa järjestetyssä konferenssissa Ranska sai kuitenkin voimakasta tukea Iso-Britannialta ja Wilhelm II alkoi voimakkaasti katua osallistumistaan konferenssiin. Ehkä keisarin suureksi yllätykseksi hän hävisi kiistan (ainakin saksalaisen yleisen mielipiteen mukaan) suurelta osin, koska Iso-Britannia konferenssissa antoi tukensa Ranskalle Saksan liian aggressiivisen ulkopoliitiikan seurauksena. Toisaalta Iso-Britannia ei halunnut menettää Ranskaa potentiaalisena liittolaisenaan. Jos Saksa olikin aiemmin onnistunut peluuttamaan Ranskaa ja Iso-Britanniaa toisiaan vastaan, niin nyt näiden kahden maan äkillinen lähentyminen oli täydellinen shokki ja yllätys Saksalle. Samalla Marokon sopimus nähtiin Saksassa julkisessa keskustelussa keisarin ja hänen hallintonsa täydellisenä poliittisena ja diplomaattisena epäonnistumisena. MacMillanin mukaan koko kriisin pahaenteisin opetus oli se, kuinka valmiita kaikki kiistan osapuolet olivat ryhtymään sotaan Marokon vuoksi. Venäjän-Japanin sodan opetus suurvalloille näytti olleen, että ensimmäisen iskun antaja pärjäisi parhaiten ja ennalta estävän sodan ajatus levisi suurvalloissa.²⁸⁵ Iso-Britannian tuki Ranskalle sai Saksan eristäytymään entisestään. Liittolaissuhteista tuli entistä näkyvämpiä ja ne vaikuttivat voimakkaammin voimatasapainon ylläpitopyrkimyksiin. Diplomatiasta tuli entistä enemmän pokeripeliä, jossa pyrittiin paljastamaan vastapuolen kortit ja bluffi ennen omaa. Diplomatiakin militarisoitui.²⁸⁶ Tämä vaarallinen diplomaattinen peli kulmineitui heinäkuun 1914 kriisissä.

Casablancan kiistan välimiessopimuksessa molemmat maat saivat valita Haagin tuomioistuimen tuomareista kaksi edustajaa, joista vain toinen sai olla kiistan osapuolten kansalainen ja nämä neljä yhdessä valitsivat viidennen oikeuden puheenjohtajaksi. Huomionarvoista on, että molemmat osapuolet sovelsivat Haagin vuoden 1907 konferenssin sopimuksia, jotka molemmat olivat allekirjoittaneet, mutta eivät vielä olleet ratifioineet kansallisesti. Toinen huomionarvoinen seikka on,

²⁸⁴ Dülffer et al. 1997, 557–558.

²⁸⁵ MacMillan 2013, 169–170, 381–390, 395.

²⁸⁶ Mulligan 2010, 71–73. Marokon ensimmäisen kriisin seurauksena sodan mahdollisuus Ranskan ja Saksan välillä nousi jälleen esiin. Samalla Iso-Britannia, joka oli solminut etupiirijaon Lähi-Idässä ja Intiassa Venäjän kanssa, asemoitui liittolaissuhdepelissä tiiviimmin Ranskan ja Venäjän suuntaan jättäen Saksan uudelleen eristyksiin ja pelkäämään kahden rintaman sotaa. Näin Saksan liittolaisuudesta Itävalta-Unkarin kanssa tuli tärkeämpi, kuin mitä se oli aiemmin ollut. Mulligan 2010, 61.

että tuomiolauselma on annettu vain puheenjohtajaksi valitun ruotsalaisen K. Hammarskjöldin nimissä. Tuomiolauselmaan ei ole kirjattu, onko tuomiosta äänestetty vai oliko se yksimielinen. Myöskään tapauksen erillinen välimiesmenettelysopimus ei paljasta, miten osapuolet olivat etukäteen sopineen kirjaustavasta.²⁸⁷ On täysin mahdollista, että osapuolet ovat esimerkiksi suullisesti sopineet välimiesmenettelyn kuluessa, ettei kansallisten edustajien mainetta kotimaassaan aseteta kyseenalaiseksi, olihan koko Marokon kysymys ulkopoliittisten kiistojen keskiössä tämän irrallisen tapauksen aikoihin. Tällaisesta mahdollisuudestaan keskusteltiin ensimmäisessä rauhankokouksessa ja siksi voi mielestäni olla mahdollista, että kyseinen tuomio on sovittu annettavaksi vain puolueettoman puheenjohtajan nimissä.

Välimiestuomioistuin nimittäin yllättävänkin kovasanaisesti (ainakin verrattuna aiempiin antamiinsa tuomioihin, joissa käytettiin mahdollisimman kohteliasta ja neutraalia diplomaattista kieltä) tuomitsi Saksan Casablancan konsulin ja konsulaatin henkilökunnan toimet toteamalla muun muassa: ”Keisarillisen Saksan konsulin toimet Casablancassa olivat väärät ja asiassa on tehty vakava ja ilmeinen virhe [...]”.²⁸⁸ Tiedossani ei ole, miten Saksa suhtautui tappioonsa välimiesmenettelyssä, mutta kuten Best huomauttaa, niin yleensä hävinnyt osapuoli pettyi raskaasti välimiesmenettelyyn ja alkoi epäillä tuomioistuimen puolueettomuutta.²⁸⁹ Vaikka tapahtumana kyseinen selkkaus ei ehkä ollutkaan aikansa kaikkein kuumin ulkopoliittinen peruna, niin uskoisin, ettei koettu tappio ainakaan lisännyt saksalaisten myötämielisyyttä alistaa jatkossa kiistojaan välimiesmenettelyyn. Tappion riski oli aina olemassa. Kuitenkin Tryonin mielestä koko Casablanca-tapaus merkitsi sitä, että eurooppalaiset suurvallat kykenivät niin halutessaan ohittamaan myös kansallisen kunniansa ja alistamaan julkisen mielipiteen painostuksen myötä tapauksen välimiesmenettelylle.²⁹⁰

Saksan ja Ranskan kiistely Marokosta jatkui vuonna 1911. Tällä kertaa täydellisen diplomaattisen pelisilmän menettäneenä (ja ulkoministerinsä vastustuksesta huolimatta) Wilhelm II matkusti sotaluksella Marokkoon tarkoituksenaan suojella siellä asuvia saksalaisia siirtolaisia, joita ei tosiasiassa juurikaan Marokossa ollut. Keisarin sotaosan vierailun seurauksena etenkin Iso-Britannia ja Ranska alkoivat yhä selkeämmin epäillä, että kyseessä oli vain Saksan pyrkimys haastaa näiden kahden maan välinen liittolaissuhde ja samalla laajentaa Saksan siirtomaapyrkimyksiä tällä kertaa Ranskan etupiirissä. Diplomaattisen selkkauksen myötä osapuolten julkisessa keskustelussa alettiin jälleen lietsota sota. Tämän seurauksena Yhdysvaltain vastavalittu presidentti William Taft tarjoutui sovittelemaan kiistaa. Vaikka Saksalla MacMillanin mukaan olikin oikeutettuja vaatimuksia

²⁸⁷ The Casablanca Case (France vs. Germany), (Scott 1916a, 110–111, 117.)

²⁸⁸ The Casablanca Case (France vs. Germany), (Scott 1916a, 116–119.)

²⁸⁹ Best 1999, 629.

²⁹⁰ Tryon 1911, 169.

perustuen Algericasin konferenssin sopimukseen, pelasi Saksa ja etenkin keisari diplomaattista peliä huonosti. Ranska rikkoi sopimusta rakentamalla rautatietä Marokkoon ja siirsi samalla vastoin sopimusta sotilaitaan maahan, mikä tosiasiallisesti tarkoitti miehitystä ja Marokon alistamista Ranskan siirtomaaksi. Vaikka osapuolet pääsivätkin sopuun (Saksa tunnusti Ranskan toimet ja sai vastalahjaksi isoja maa-alueita Keski-Afrikasta), oli tämä Saksalle laiha lohtu. Keisarin katsottiin saksalaisessa julkisessa keskustelussa kärsineen ulkopoliittisen tappion. Saksa oli epäonnistunut diplomaattisesti suojelemaan omia kansallisia intressejään ja sen asema kansainvälisesti laski. Saksassa poliitikot pelkäsivät jopa sisäisiä levottomuuksia kompromissin myötä ja sapelinkalistelu sai Iso-Britannian epäilemään jo solmittujen sopimusten merkitystä. Sille ne tuntuivat vain lietsovan uusia ongelmia toisaalla, kun asioista ei päästy lopulliseen ratkaisuun.²⁹¹

Tämän alaluvun alussa oli huomautus Pomerancelta, missä hänen mukaansa Haagin välimiestuomioistuin ei koko aikana ennen ensimmäistä maailmansotaa käsitellyt sellaisia valtioiden välisiä kiistoja, mitkä olisivat voineet johtaa sotaan. Olen pyrkinyt osoittamaan, ettei tämä täysin ole pitänyt paikkaansa. Kuitenkin Casablancan tapauksen jälkeen voin yhtyä Pomerancen väittämään. Tästä eteenpäin välimiesoikeus käsitteli vain suhteellisen vähäpätöisiä ja lähes puhtaan sopimustulkinnallisia kiistoja. Samalla muutkin Haagin rauhanomaiset kiistanratkaisukeinot jäivät käyttöä vaille. ”Euroopan konsertti” dominoi viimeisten rauhan vuosien kiistanratkaisuja. Haagissa kuitenkin annettiin vielä muutamia välimiestuomioita. Vuonna 1911 Haagin välimiestuomioistuin käsitteli Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian välistä kalastusoikeuskiistaa Kanadan itärannikolla. Kalastusoikeus oli ollut olemassa ja sopimukseen kirjattuna jo Yhdysvaltain itsenäisyydestä lähtien, mutta siihen oli tehty vuosikymmenten saatossa muutoksia, joiden tulkinnasta käytiin välimiesoikeutta. Tämän suhteellisen vähäpätöiseltä kuulostavan kiistan ehkä tämän tutkielman kannalta merkittävin havainto on se, että tässäkin tapauksessa molemmat osapuolet välimiessopimuksessaan sitoutuivat noudattamaan Haagin vuoden 1907 sopimuksia, vaikkei niitä oltukaan maiden toimesta vielä ratifioitu.²⁹² Kansainvälisessä konferenssissa allekirjoitettu sopimus oli kuitenkin sopimus.

Toinen suhteellisen vähäpätöiseltä kuulostava välimiestuomio annettiin Iso-Britannian ja Ranskan välille. Jälleen huomionarvoista on se, että tässäkin käytettiin vuoden 1907 ratifioimatonta sopimusta välimiesmenettelyn pohjana. Uutena piirteenä tällä tuomiolla oli, että sen tapahtumapaikka oli Euroopan mantereella, Marseillesin satamassa. Sinne oli saapunut brittiläinen postialus, jonka kyydissä oli murhasta syytetty intialainen, jota oltiin viemässä oikeuden eteen Lontooseen. Syytetty

²⁹¹ MacMillan 2013, 439–443, 447–457.

²⁹² The North Atlantic Coast Fisheries Case (United States vs. Great Britain), (Scott 1916a, 141–142.)

kuitenkin karkasi satamassa ja hänet pidätti ranskalainen poliisi. Kiista koski sitä, oliko kansainvälisen lain mukaista luovuttaa karkulainen saman tien vanginvartijoilleen, vai olisiko luovutuksen pitänyt tapahtua virallisten neuvotteluiden kautta. Välimiestuomioistuin ei löytänyt kansainvälisen lain piiristä syitä, joiden valossa välitön luovutus olisi ollut väärin.²⁹³

Vaikka Haagin välimiestuomioistuin antoikin toisen rauhankonferenssin jälkeen kymmenkunta valtioiden välistä välimiestuomiota, niin tämän tutkielman kannalta käsittelen enää vain yhden näistä. Ottomaani-imperiumin ja Venäjän välillä oli kytenyt jo 1870-luvulta maiden välisen sodan tiimoilta periytynyt sotakorvauskiista, jota oli aika ajoin pyritty ratkomaan perinteisen diplomatian keinoin suurlähettilästasolla. Venäjän mielestä ottomaanit eivät olleet maksaneet koko sovittua korvaussummaa ja erityisesti kiista koski korkojen määräytymistä. Vaikkei tuomiolauselmassa suoraan tätä sanotakaan, niin kyseessä näyttää olleen sellainen velkomusasia, mikä Haagin toisessa rauhankonferenssissa (ainakin vetoomusasteella) sovittiin pakollisen välimiesmenettelyn piiriin kuuluvaksi. Tässä tapauksessa myös poikettiin osittain Haagin protokollasta, vaikka muuten osapuolet sitoutuivatkin noudattamaan toisen rauhankonferenssin sopimusta. Nimittäin vain kaksi viidestä välimiehestä valittiin Haagin tuomarilistalta kolmen muun tullessa osapuolten sopimuksella listan ulkopuolelta. Venäjä hävisi kiistan ja tämäkin tuomio annettiin vain puheenjohtajan nimissä. Tuomiolauselmassa ei ole mainintoja kansallisten edustajien päätöksistä. Ehkä huomionarvoisinta on lisäksi se, että kiistaa oli yritetty sovittaa jo vuosia ja välimiesmenettelysopimuksessa molemmat osapuolet mainitsivat turvautuvansa Haagin välimiesmenettelyyn vasta viimeisenä keinonaan.²⁹⁴ Ainakaan tämän mukaan sota ei tässä tapauksessa ollut se viimeinen keino.

Vaikka ennen ensimmäistä maailmansotaa valtiot olivat solmineet yli 150 valtioiden välistä sopimusta, joissa sopimuserimielisyydet tulisi ratkaista välimiesmenettelyllä, oli kuitenkin yli puolessa näistä sopimuksista toisena osapuolena Iso-Britannia ja kolmanneksessa Yhdysvallat. Manner-Euroopassa ja Venäjällä välimiesmenettelyn käyttöä ei suosittu historiallisista ja poliittisista syistä. Etenkin Saksa näki välimiesmenettelyn uhkana. Se saattaisi hidastaa Saksan liikekannallepanoa, järkyttää suurvaltojen välistä voimatasapainoa nostamalla pienemmät maat samalle viivalle ja Saksan sisäisesti se saattaisi lisätä demokratiavaatimuksia ja avata ulkopoliittikan parlamentaariselle kontrollille.²⁹⁵ Tosin Tryon arvioi myös Saksan olleen varovaisen myötämielinen välimiesmenettelyn kehittämiselle velvoittavampaan suuntaan. Saksa oli kuitenkin allekirjoittanut Haagissa sopimuksen, jossa periaatetasolla (olkoonkin ilmaisuna jokseenkin löyhä ja sitomaton)

²⁹³ The Savarkar Case (France vs. Great Britain), (Scott 1916a, 275–277.)

²⁹⁴ The Russian Indemnity Case (Russia vs. Turkey), (Scott 1916a, 297–298, 324–325.)

²⁹⁵ Andersson 1993, 255–257.

valtiot hyväksyivät pakollisen välimiesmenettelyn idean. Lisäksi Saksa oli myös hyväksynyt Porterin konvention sekä kansainvälisen vahingonkorvaustuomioistuimen perustamisen, jotka molemmat olivat luonteeltaan velvoittavia kansainvälisen oikeuden piirteitä ja jopa kansallisen oikeuden ylittäviä. Lisäksi Saksan edustajana ensimmäisessä rauhankonferenssissa toiminut Philipp Zorn, joka oli vastustanut vielä 1907 pakollista välimiesmenettelyä kirjoituksissaan, oli paria vuotta myöhemmin IPU:n konferenssissa Genevessä puhunut universaalin välimiesmenettelysopimuksen puolesta. Tryonin mukaan tämä mielenmuutos voisi jopa profetoida Saksan hallinnon mielenmuutosta. Saksaa vain olisi painostettava voimakkaammin hyväksymään pakollisen välimiesmenettelyn konkretisoiminen jo suunnitteilla olleessa kolmannessa rauhankonferenssissa.²⁹⁶ Lisäksi kolmannessa rauhankonferenssissa olisi Tryonin mukaan voitu keskustella myös sopimukseen jätettyjen varausten poistamisesta. Kuten jo aiemmin on mainittu, niin valtiot kykenivät niin halutessaan sivuuttamaan *kansallisen kunnian* tai *elintärkeisiin kansallisiin intresseihin* vetoamisen.²⁹⁷ Loppujen lopuksi nämä varaukset ovat kovinkin subjektiivisia määritelmiä ja riippuvaisia sen hetkisestä ajasta ja tapauksesta eikä niinkään solmimishetkensä periaatteesta. Näin myös tuon ajan suurvalloille.

Kansainvälisen oikeuden puolestapuhujien mielestä Haagin tarjoamia työkaluja parhaiten kehitettäisiin, jos niiden pakottavuutta saataisiin asteittain lisättyä ja paremmin linkitettyä toisiinsa. Esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian välisiin sopimuksiin pääsääntöisesti kirjattiin Haagin rauhankonferenssien jälkeen klausuulit pakollisesta välimiesmenettelystä ja tutkimuskomission käytöstä. Monet muutkin valtiot sisällyttivät kahdenkeskisiin sopimuksiinsa vastaavia sisältöjä. Tanska, Hollanti ja Italia menivät Tryonin mukaan jopa niin pitkälle, että ne sopivat ratkovansa kaikki keskinäiset kiistansa välimiestuomioistuimessa. Tryonin mielestä tulevaisuudessa olisi saatava välimiesmenettelyn automaattiseksi jatkoksi myös sovitteluklausuuli, mikäli jompikumpi osapuoli ei noudattaisikaan tuomioistuimen päätöstä. Tuomionannon jälkeen siis käytettäisiin (jos Tryonin ajatukset olisivat ottaneet ilmaa alleen) sovittelumenettelyä painostuskeinona.

Myös Saksa oli ottanut askeleita hyväksyäkseen kansainvälisen oikeuden periaatteita ulkosuhteidensa hoitoon. Se oli myös osaltaan alistunut tapauskohtaisesti pakolliseen välimiesmenettelyyn

²⁹⁶ Tryon 1910–1911, 172–175. Tryon 1914, 60–61. Ylipäätään näyttää siltä, että kansainvälisen oikeuden asiantuntijoiden piirissä juuri kolmannessa (ja sitä seuraavissa) konferenssissa päästäisiin puimaan konkreettisesti kahden ensimmäisen konferenssin satoa. Haagin rauhankonferensseista ajateltiin muodostuvan pysyvä kansainvälinen käytäntö. Esimerkiksi Lawrence käytti jo toisesta konferenssista nimeä ”ihmiskunnan parlamentti”. Samansuuntaisia nimityksiähän annettiin jo ensimmäiselle konferenssille, vaikka se oli leimallisemmin eurosentrinen. Ks. esim. Lawrence 1908, 35–37. Aikana ennen Yhdistyneitä Kansakuntia tai Kansainliittoa Haagin rauhankonferenssit edustivat mielestäni aikalaistensa näkökulmasta sitä valtioiden ja kansojen välistä yhteistyötä, mikä ehkä nykyään laitetaan YK:n ja sen alajärjestöjen sateenvarjon alle.

²⁹⁷ Tryon 1911, 169–170.

solmimissaan uusissa kansainvälisissä sopimuksissa. Saksan pakollisen välimiesmenettelyn vastustaminen oli siis jokseenkin epäjohtonmukaista.²⁹⁸ Haagissa sovitut käytänteet päätyivätkin näin ollen asteittain osaksi valtioiden välistä suhteiden hoitoa ja samalla kansainvälinen oikeus sai valtioiden välisiä sopimuksia osaksi kansainvälistä lakia.

Vaikka jonkinlaista edistymistä siis Haagin rauhankonferenssien tarjoamien työkalujen käytön suhteen tapahtuikin, niin vuoden 1911 Marokon kriisin ja Sarajevon laukausten välisenä aikana seuraavissa kriiseissä rauha Euroopassa pyrittiin ylläpitämään entistä selvemmin kahden liittokunnan välisen tasapainon säilyttämisen ja ”Euroopan konsertin” elvyttämisen avulla. Ensi alkuun näillä keinoilla kyettiin estämään vuosien 1912 ja 1913 Balkanin kriisien, sekä Turkin kysymyksen eskaloituminen suursodaksi.²⁹⁹ Venäjälle Balkanin kysymys muodostui elintärkeäksi kansalliseksi intressiksi sen suurvalta-aseman säilyttämiseksi Euroopassa. Vuosien 1912 ja 1913 kriiseissä se lähes ajautui sotaan Itävalta-Unkarin kanssa, mutta molemmilla kerroilla muiden suurvaltojen, erityisesti Iso-Britannian ja Saksan suurella myötävaikutuksella, ”Euroopan konsertti” diplomaattisten konferenssien avulla sai molemmat maat taipumaan kompromisseihin. Sota oli siis vältettävissä jopa Balkanilla. Mulliganin mukaan näin siksi, että erityisesti yksittäiset valtiomiehet kykenivät vielä taipumaan rauhan suuntaan.³⁰⁰ Kuitenkin eurooppalaisten valtioiden harjoittama politiikka alkoi tulla yhä kilpailevammaksi ja vaarallisemmaksi. Tämä johti siihen, että kriiseissä alettiin hakea yhä suurempia etukäteisneuvottelupalkkioita alati kasvavin riskein. Se, mikä oli toiminut vielä edellisellä vuosisadalla neuvotteluporkkanana, johti uudella vuosisadalla siihen, että lähes jokainen imperialismiin pyrkinyt valtio vuoroin voitti ja vuoroin hävisi vaatimuksissaan ympäri maapallon.³⁰¹

Euroopan pitkä rauha 1870-luvulta alkaen johtui Mulliganin mukaan pitkälti siitä, että liittolaissuhteet joustivat tarpeen mukaan samalla, kun suurvallat jakoivat muuta maailmaa keskenään. Tämä jako myös lievensi paineita manner-Euroopassa. Suurvaltahegemoniaan perustunut maailmanjärjestys kuitenkin järkkäyi, kun Ottomaani-imperiumin lahoamisen myötä itäiselle Välimerelle alkoi syntyä pieniä kansallisvaltioita. Erityisesti Balkanin alueen kansallisvaltiot olivat uhka suurvalloille ja erityisen suuri uhka ne olivat monikansalliselle Itävalta-Unkarille. Serbian politiikaksi tuli päästä Itävalta-Unkarin ikeen alta ja palauttaa maan keskiaikainen suuruuden asema historiallisten aluevaatimusten muodossa. Nämä vaatimukset koskivat ennen kaikkea Bosnia-Herzegovinaa, jonka

²⁹⁸ Tryon 1911, 164. Tryon 1914, 62–63.

²⁹⁹ Mulligan 2010, 74.

³⁰⁰ Mulligan 2010, 80–83.

³⁰¹ Schroeder 2007, 26–29.

asukkaista 44% oli serbitaustaisia, 33% muslimeja ja 22 % katolisia kroaatteja. Vaatimustensa taustalle Serbia tarvitsi tukea veljeskansaltaan ja se kääntyi voimakkaasti Venäjän puoleen.³⁰²

Samalla Venäjä, hävityn Japanin sodan johdosta, kääntyi suurvalta-ajattelussaan entistä voimakkaammin Euroopan suuntaan. Erityisesti Balkanin alueesta tuli sille etupiirijattelussaan elintärkeä kansallinen intressi. Venäjä ja Itävalta-Unkari tunnustivat vuoden 1908 Bosnian kriisin sovittelussa, että niiden kahden välille saattaisi syttyä sota Balkanilla risteävien etupiiri-intressien vuoksi. Molemmat maat tekivät sopimuksen, missä tunnustettiin alueen status quo, jossa molemmat osapuolet sitoutuivat kunnioittamaan voimassa olevaa tilannetta. Vaikka hieman myöhemmin Venäjä sallikin Itävalta-Unkarin liittää Bosnia-Herzegovinan imperiumiinsa joskus tulevaisuudessa, tuli sille täydellisenä yllätyksenä se ajankohta, milloin anneksaatio tapahtui. Tästä alkoi Venäjällä voimakas julkinen keskustelu Balkanin slaavikysymyksestä. Siitä tuli Venäjälle elintärkeä kansallinen intressi.³⁰³ Vaikka Iso-Britannian järjestämä rauhankonferenssi Balkanin kriisin ratkaisemiseksi onnistuikin laukaisemaan ensimmäiset kriisit, suostuivat Venäjä ja Itävalta-Unkari vain vastentahtoisesti sovittelutuloksiin. Tämän jälkeen molemmat maat alkoivat toimia toistensa selkien takana Balkanilla. Vaikka vielä kesällä 1914 Iso-Britannian pääministeri Grey uskoikin samanlaisen suurvaltakonferenssin kykenevän ratkaisemaan heinäkuun kriisin, oli ”Euroopan konsertti” jo tuolloin haudattu. Se kykeni vielä ratkomaan aiemmat kriisit ad hoc, muttei poistamaan jännitettä pysyvästi.³⁰⁴ Cremer sen sijaan oli jo vajaata kymmentä vuotta aiemmin toivonut, että Haagin rauhanomaiset kiistojen ratkaisukeinot olisivat esimerkkitapausten valossa luoneet tilanteen, missä kansat ”suosisivat välimiesmenettelyä sodan sijaan ja lakitupia taistelukenttien sijaan”.³⁰⁵ Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Vanha järjestelmä oli menettänyt merkityksensä, eikä uudesta järjestelmästä ollut vielä kasvanut tarpeeksi voimakasta tekijää kaikkien kriisien ratkomiseksi.

Loppuvuodesta 1913 Bulgarian epäonninen sota Balkanilla lähes tuplasi Serbian pinta-alan ja väkiluvun. Tämän johdosta Itävalta-Unkarin politiikka Balkanilla erityisesti Serbiaa kohtaan koveni. Sodan päättänyt rauhanneuvottelukonferenssi oli Mulliganin mukaan ”Euroopan konsertin” kuolinkorahdus. Se menetti olemassaolon oikeutuksensa Itävalta-Unkarin silmissä. Konferenssi ei kaksoismonarkian mielestä sitä tyydyttävällä tavalla kyennyt ratkaisemaan Balkanin ongelmaa

³⁰² Mulligan 2010, 23.

³⁰³ MacMillan 2013, 412, 416–419 421–425. Schroederin mukaan Itävalta-Unkari rikkoi anneksaatiollaan kansainvälisiä normeja ja sopimustaan Venäjän kanssa. Vaikka anneksaatiota oli osattu odottaakin, tapahtui se kaikkein huonoimmalla hetkellä. Se heilautti Euroopan voimatasapainoa ja Venäjä altistui voimakkaalle sisäiselle kritiikille kyvyttömyydestään reagoida rikkomukseen. Tämän jälkeen ei Venäjälläkään enää uskottu valtioiden välisten sopimusten pitävyyteen. Venäjä ei enää voinut katsoa sivusta, miten Balkanin slaaveja jatkossa kohdeltaisiin. Schroeder 2007, 34–40.

³⁰⁴ MacMillan 2013, 490–492, 498–499.

³⁰⁵ Cremer 15.1.1905.

pysyvästi. Itävalta-Unkari, konsultoimatta ajan hengen vaatimusten mukaisesti muita suurvaltoja, uhkasi Serbiaa sodalla, mikäli tämä ei vetäisi joukkojaan taaksepäin Itävalta-Unkarin rajoilta. Tämä uhkaus päätti suurvaltojen välisen konsensuspyrkimyksen ja avasi tien sille käyttäytymismallille, joka vajaa vuoden päästä johti ensimmäiseen maailmansotaan. Mulligan tulkitsee, että rauha Euroopassa säilyi pitkään sen takia, että lähes poikkeuksetta kriiseissä elintärkeät kansalliset intressit eivät olleet uhattuina. Tämä muuttui vuodesta 1911 eteenpäin. Imperiumien olemassaolon kamppailu, kansallinen kunnia ja liittolaisuuksista kiinni pitäminen tulivat elintärkeiksi kansallisiksi intresseiksi ja niiden puolustaminen oli vaikeasti soviteltavissa yhteen rauhan säilymisen kanssa.³⁰⁶ Esimerkiksi Bosnian kriisissä 1908, missä Saksa tuki Itävalta-Unkarin miehitysvaatimuksia, tiesivät molemmat, ettei Venäjästä sillä hetkellä ollut sotilaallista uhkaa. Näin ne diplomatiassaan uskalsivat mennä jopa sodalla uhkaamisen partaalle saaden Venäjän näin perääntymään ja hyväksymään Bosnian miehittämisen.³⁰⁷ Toisaalta esimerkiksi Itävalta-Unkarissa juuri kruununprinssi Franz Ferdinand toimi aktiivisesti rauhan ja sovittelun puolesta erityisesti Balkanin kriiseissä. Samalla hän piti sotaa lietsovat hallintonsa henkilöt taustalla, eikä suostunut sotaan, vaikka tilaisuuksia olisikin siihen ollut. Kruununprinssin salamurhan jälkeen imperiumin politiikan tekijöillä ei enää ollut arkkiherttuaa painostamassa rauhanomaisempaan politiikkaan. Niinpä Itävalta-Unkarin poliittinen päätöksenteko tässä mielessä tuli heinäkuun 1914 kriisissä helpommaksi. Salamurha tarjosi sopivan syyn sodalle Serbiaa vastaan, eikä sotaa toivovia hahmoja ollut enää kukaan hillitsemässä.³⁰⁸

Tämän tapahtumahistoriallisen viitekehyksen ympärillä rauhanliikkeet ja kansainvälisen oikeuden puolestapuhujat uskoivat kolmannen rauhankonferenssin vievän kahdessa ensimmäisessä konferenssissa saavutettuja rauhanasioita vieläkin konkreettisemmaksi. Kuten Tryon asian muotoili: ”Mutta maailmanlaajuinen välimiesmenettelysopimus on, mitä maailma haluaa ja sen se on saava.” Nyt vain Saksa pitäisi saada painostettua muuttamaan suhtautumistaan. Mielenmuutos oli jo Tryonin mielestä alkanut, nyt vain painostukseen oli valjastettava kaikki Saksan sisäisetkin voimat. Lisäksi Saksan liittolaisten Italian ja Itävalta-Unkarin olisi saatava Saksa ajattelussaan samalle tasolle liittolaistensa kanssa.³⁰⁹ Vielä 1913 kveekareiden vuosittaisessa rauhankokouksessa julistettiin, että Saksakin oli tullut myötemielisemmäksi kansainväliselle välimiesmenettelylle.³¹⁰

³⁰⁶ Mulligan 2010, 83–84, 91.

³⁰⁷ Mulligan 2010, 65–66.

³⁰⁸ Williamson 2007, 65–67.

³⁰⁹ Tryon 1911, 175.

³¹⁰ Brock 1972, 366.

3.4 Järjestelmät murtuvat: Sarajevon laukauksista maailmansotaan

Ensimmäisen maailmansodan syttymiselle on lukuisia syitä ja eri tulkintoja. Jopa niin paljon, että historian tutkijoillakin on MacMillanin mukaan vaikeuksia valita niiden kaikkien väliltä. Aseellinen kilpavarustelu, pitkälle menevät sotasuunnitelmat, taloudellinen kilpailu, kauppasodat, imperialismi ja siirtomaiden kahminta sekä Euroopan eri liittolaissuhteet ja niiden kautta luotu vihollisasetelma veivät kaikki omina kokonaisuuksinaan Eurooppaa kohti suursotaa. Aatteellisella puolella nationalismi ja siitä kummunnut viha ja toisten halveksunta, kansallisten tappioiden ja vallankumousten pelko sekä anarkismi ja terrorismi loivat niitä sisäisiä uhkakuvia, jotka kääntyivät kansallisen kunnian korostamiseen. Tässä tapahtumakentässä periksi antaminen olisi ollut heikkouden osoitus, eikä se sopinut sosiaalidarwinistiseen *Survival of the Fittest* –ajatteluun, missä kansat rankattiin arvojärjestykseen, ja missä kansojen säilymisellä spekuloidiin jatkuvasti. Lisäksi ulkoisina painetekijöinä toimivat nousevien kansallisvaltioiden, kuten Saksan ja Japanin hegemoniapyrkimykset, sekä laskevien imperiumien, erityisesti Iso-Britannian sekä Itävalta-Unkarin selviytymistaistelu ja Ranskan sekä Venäjän revanssiajattelu.³¹¹

Vaikka nämä voimat, aatteet ja ennakkoluulot, sekä eri instituutiot ja aiemmat konfliktit toki vaikuttivat sodan syttymiseen, on MacMillanin mukaan yksilöiden merkitys silti lähes ratkaisevan suuri. Vuoden 1914 eurooppalaisista johtajista kukaan ei ollut suuri visionääri, eikä kukaan heistä osannut nousta kesän 1914 kriisin yläpuolelle. Ennen vuotta 1914 Euroopassa ja eurooppalaisten valtioiden välillä oli ollut lukuisia, jopa Sarajevon laukauksia pahempiakin kansojen välisiä kriisejä, mutta niistä oli silti selvitty ilman sotaa. Kuitenkin ne kriittiset päätökset, joita hyvinkin pieni joukko Euroopan pääkaupungeissa tekivät tuona kesänä, nojautuivat paljolti aiempien kriisien kokemuksiin.³¹² Kuitenkin juuri ennen sotaa kansainvälisen oikeuden piirissä Haagin järjestelmän nähtiin kehittyneen halutusti. Haagissa sovitut asiat olivat nyt osa kansainvälistä oikeutta ja ne muodostivat osan kansainvälistä lakia, erityisesti rauhan ylläpitämiseksi. Sodan uhatessa sovittelu, kansainvälinen tutkimuskomissio ja välimiesmenettely voivat estää sodan syttymisen ja jos sota kuitenkin syttyisi, niin sovittelun avulla se saataisiin nopeasti lopetettua. Lisäksi Haagin konferenssien muututtua säännöllisimmiksi tapaamisiksi, johtaisi tämä kehitys jatkossa todellisen kansojen parlamentin perustamiseen.³¹³ Jos kansainvälisen oikeuden puolestapuhujien ja rauhanliikkeiden toimesta Haagin rauhankonferenssien myötä perustetut instituutiot nähtiinkin

³¹¹ MacMillan 2013, xxv–xxvi.

³¹² MacMillan 2013, xxvi–xxviii.

³¹³ Tryon 1910, 485.

kansainvälistä järjestystä vahvistavina tekijöinä, niin ensimmäisen maailmansodan syttyminen mursi uskon tämän järjestelmän toimivuuteen.³¹⁴

Sarajevon laukausten jälkeisinä viitenä sotaa edeltäneenä viikkona päätöksenteko oli hyvin pienen eliitin käsissä. Suursotaan johtaneet kohtalokkaat päätökset tehtiin olettamuksien ja ennakkoluulojen pohjalta, eivätkä päätöksentekijät MacMillanin mukaan osanneet aina edes itselleen perustella päätöksiään. Kesäkuun -14 lopulla lähes koko Euroopan hallinto oli lomilla. Sarajevon laukausten myötä lähti liikkeelle myrsky, jonka pysäyttäminen MacMillanin mukaan olisi vaatinut ripeämpiä alkutoimia. Arkkiherttuan ja tämän puolison murha avasi Itävalta-Unkarille mahdollisuuden keskustella Serbian kohtalosta ja tässä keskustelussa kovan linjan kannattajat pääsivät niskan päälle. Samalla julkinen keskustelu ja lehdistö Itävalta-Unkarissa alkoivat kovaäänisesti vaatia Serbian ongelman ratkaisemista pysyvästi.³¹⁵ Kuitenkin yksittäisenä tapauksena arkkiherttuan murhan ei vielä tarvinnut tarkoittaa sotaa, eikä sodan syttymiseen laajemmin uskotukaan ennen kuin oli liian myöhäistä. Euroopassa oli murhattu aiemminkin korkeitakin valtioiden merkkihenkilöitä, eikä ensi alkuun juuri kukaan Euroopan pääkaupungeissa uskonut tämänkään salamurhan johtavan sotaan.³¹⁶ Esimerkiksi keisari Franz Joosef suhtautui perillisensä murhaan vähätellen (vanha keisari ei liiemmin tykännyt veljenpojastaan) eikä edes osallistunut tämän hautajaisiin. Sen sijaan Itävalta-Unkarin armeijan piirissä tapaus nähtiin mahdollisuutena käydä nopea rankaisusota Serbiaa vastaan. Tähän kuitenkin Itävalta-Unkari tarvitsi liittolaisensa Saksan tuen, jonka se saikin viikko murhan jälkeen. Keisari Wilhelm antoi Itävalta-Unkarille avoimen valtakirjan toimia mielensä mukaan Serbian suhteen ja Saksa seisoi liittolaisensa rinnalla, vaikka tämä johtaisi sodan eskaloitumiseen Venäjän kanssa.³¹⁷

Euroopan viimeisinä rauhanpäivinä sadat ja taas sadat sähkösanomat risteilivät kiivaasti Euroopan ulkoministeriöiden, hallitsijoiden ja suurlähetystöjen välillä. Viimeiset yritykset tilanteen rauhanomaisen ratkaisun puolesta alkoivat ja samalla osapuolet pyrkivät todistelemaan omaa syyttömyyttään ja vierittämään vastuun toistensa harteille.³¹⁸ Suhteellisen pienellä joukolla päättäjiä oli käsissään kuitenkin muitakin keinoja kuin suursotaan lähteminen. He tahoillaan pyrkivät pitämään kriisin ja mahdollisen sodan paikallisena, tai sitten he pyrkivät järjestämään diplomaattisen

³¹⁴ Koskeniemi 2007, 149.

³¹⁵ MacMillan 2013, 544, 553–554.

³¹⁶ Mulligan 2010, 208–209.

³¹⁷ Carter 2009, 420. MacMillan 2013, 557.

³¹⁸ MacMillan 2013, 600.

konferenssin ja keskinäisten turvatakuiden avulla ratkaisemaan kriisin tai sitten he pyrkivät turvautumaan muihin rauhanomaisiin kiistanratkaisukeinoihin.³¹⁹

Vaikka tarjolla oli muitakin kiistanratkaisukeinoja kuin sotaan ryhtyminen, ei tuon ajan valtioilla (jos ei vieläkään) ollut absoluuttista velvollisuutta ratkoa erimielisyyksiään kansainvälisen oikeuden tarjoamien periaatteiden tai metodien avulla. Niiden käyttö olisi vaatinut osapuolten yhteistä suostumusta. Osapuolet näkivät diplomaattiset, suorat neuvottelut yksinkertaisimpana ja käytetyimpänä keinona ja tämä olikin vallitseva tapa pyrkiä sovitteluun kriisiä. Niissä molemmat osapuolet olivat suoraan keskusteluissa keskenään. Diplomaattisten neuvotteluiden onnistuminen vaatii kuitenkin molemmin puolista joustavuutta, yhteistä hyvää tahtoa ja sensitiivisyyttä, minkä takia myös epäonnistumisen riski on aina olemassa.³²⁰ Kesän 1914 keskusteluissa kansallisen kunnian käsite ja siitä käytetty verbaliikka diplomaattien keskuudessa sopi äärettömän huonosti kriisin ratkaisemiseksi. Se ei tosiasiassa tarjonnut mahdollisuutta kriisin ratkaisuun vaan pikemminkin päinvastoin. Käytetty verbaliikka vei osapuolet pattitilanteeseen, joka osaltaan johti sodan syttymiseen. Heinäkuun kriisin yhteydessä lausutuista loukkauksista tuli nopeasti neuvotteluihin sopimaton attribuutti. Kansallisen kunnian kieli ei enää sallinut kompromisseja. Ne olisivat voineet johtaa kasvojen menettämiseen ja kunnian häviämiseen. Vaikka aiempien kriisien onnistuneet neuvottelut ja kompromissit olivatkin onnistuneet ilman, että kenenkään kunnia olisi ratkaisun seurauksena kadonnut, olivat nämä onnistumiset vaatineet aina kolmannen osapuolen hyväntahtoisuutta ja kommunikointitaitoja. Kesällä 1914 nämä kolmansien osapuolten yritykset olivat huonosti hoidettuja. Saksa painosti Itävalta-Unkaria koviin toimiin Serbian suhteen, Venäjä taas antoi tukensa Serbialle jo heti alkuun, eikä Ranska Venäjän liittolaisena tehnyt mitään Venäjää hillitäkseen.³²¹

Itävalta-Unkari jätti kuuluisan noottinsa Serbian hallitukselle 22.7.1914. Nootissa Serbiaa syytettiin, ettei se ollut noudattanut aiempia sopimuksiaan, joissa Serbia oli luvannut hillitä anti-itävaltalaisia liikkeitä tai Itävallan vastaista propagandaa, eikä Serbia ollut Itävalta-Unkarin mielestä ryhtynyt kunnolla tutkimaan omaa osuuttaan arkkiherttuan salamurhassa. Nootissa Itävalta-Unkari vaati, että Serbia virallisesti tuomitsee kaiken kaksoismonarkiaa vastaan suunnatun propagandan ja tuomitsee kaikki serbialaiset, jotka olivat osallisina salamurhaan. Lisäksi Serbian hallitukselta vaadittiin, että se lakkauttaa kaikki julkaisut, joissa on vihaa ja halveksuntaa Itävalta-Unkaria kohtaan ja hajottaa välittömästi Narodna Odbrana –järjestön, sekä eliminoi välittömästi kaikki Itävalta-Unkaria vastaan

³¹⁹ Mulligan 2010. 209.

³²⁰ Shaw 1995, 631–633.

³²¹ Frevert 2007, 234, 249–250.

suunnatut opetus- ja julkaisutoimet. Serbian oli myös välittömästi irtisanottava kaikki ne virkamiehet, jotka ovat osallisia propagandan levittämiseen sekä pidättää välittömästi majuri Voja Tankositschin sekä Milan Cigavitchin, joiden Itävalta-Unkari oli omissa tutkimuksissaan havainnut olleen osallisia salamurhahankkeeseen, sekä estää aseiden ja ihmisten salakuljetuksen Bosnia-Herzegovinaan. Lisäksi Serbian olisi yhteistyössä Itävalta-Unkarin kanssa suoritettava rikostutkinta ja yhteistyössä suoritettava muut tutkintatoimet.³²² Noottia oli muokattu pienen itävaltalaisen johtoporukan toimesta monta kertaa siihen suuntaan, että Serbian olisi mahdotonta hyväksyä sitä kaikkine kohtineen. Pelkona nimittäin oli, että Serbia saattaisikin alistua nootille ja sodan oikeutus menettäisi pohjansa. Itävalta-Unkari halusi sotansa Serbiaa vastaan.³²³

Ennen vastauksen antamista noottiin kääntyi Serbia lähimmän tukijansa Venäjän puoleen. Serbia halusi varmistaa, että se ei jäisi yksin. Erityisesti Itävalta-Unkarin vaatima tutkintakomissio oli asia, mihin Serbia ei kansalliseen suvereniteettiinsa vedoten kokenut voivansa hyväksyä.³²⁴ Vaikka Serbia ei suoraan aivan kaikkiin nootin vaatimuksiin suostunutkaan, yllätti Serbian vastaus liennytyksellään myös liittolaisensa Venäjän. Venäjän ulkoministeri Sazonov tulkitsi maansa suurlähettiläille, että jos Itävalta-Unkari kieltäytyy hyväksymästä Serbian vastinetta, olisi koko nootti ollut vain sodan esisoihto. Saman tulkinnan oli tehnyt myös Iso-Britannian ulkoministeri Grey.³²⁵ Vaikka kansainvälinen tutkintakomissio oli otettu jo Haagin ensimmäisessä rauhankonferenssissa yhdeksi kiistojen rauhanomaiseksi ratkaisukeinoksi, niin Serbian edustajan siellä esiin nostama pelko sen mahdollisesta väärinkäytöstä mielestäni konkretisoitui Itävalta-Unkarin nootissa. Kaksoismonarkia ei edes puhunut riippumattoman, todella kansainvälisen komission perustamisesta. Kyseessä olisi ollut ainoastaan suurvallan ja sen pienemmän naapurin kahdenvälinen tutkimuskomissio. Kuten saksalainen Zorn huomautti jo 1899 Haagissa, niin tutkimuskomission painoarvo oli eri kahden tasavahvan osapuolen välillä kuin mitä se olisi vahvemman ja heikomman välillä. Tietämättään molempien mainittujen edustajien pelot toteutuivat karmaisevalla tavalla heinäkuun kriisissä. Nootin vaatimusten jälkeen diplomaattinen peli kiihtyi, kun eri osapuolet alkoivat vaatia oman etunsa mukaisia ratkaisukeinoja kriisiin ja samalla epäilivät toistensa ehdotusten taustamotiiveja.

³²² Count Berchtold to Baron von Giesl, Belgrade. Wien, 22.7.1914. (Scott 1916b vol. II, 14–18.)

³²³ MacMillan 2013, 569.

³²⁴ His Royal Highness the Crown Prince Alexander to His Imperial Majesty the Emperor of Russia. Belgrad 11./24.7.1914. (Scott 1916b, vol. II 1470–1471.). M. N. Paschitch, Prime Minister and Minister for Foreign Affairs, to Dr. M. Spalaikovitch, Minister at Petrograd. Belgrad, 11./24.7.1914. (Scott 1916b vol. II, 1469.)

³²⁵ Russian Minister for Foreign Affairs to Russian Ambassador at Paris, London, Berlin, Vienna and Rome. Pietari 14/27.7.1914. (Scott 1916b vol. II, 1354.). Russian Ambassador at London to the Russian Minister for Foreign Affairs. Lontoo 14/27.7.1914. (Scott 1916b vol. II, 1359.)

Sota jäisi paikalliseksi, jos Saksa seisoisi järkkymättä liittolaisensa rinnalla pitäen näin muut suurvallat erossa tilanteesta. Näin ainakin keskusvaltojen piirissä uskottiin.³²⁶ Jo niinkin aikaisin kuin 7.7. Itävalta-Unkarin ministerineuvoston kokouksessa kanslerin edellä kuvatusta poliittisesta mielenmuutoksesta tuli kaksoismonarkian virallinen tavoite. Se ei enää suostuisi minkäänlaisiin diplomaattisiin rauhanpyrkimyksiin Serbian suuntaan, vaan ennalta estävästä ja opetuksenomaisesta sodasta Serbiaa vastaan tuli tavoiteltava päämäärä.³²⁷ Vaikka Wilhelm II uskoikin voivansa pitää kriisin laajentumisen estävät langat käsissään, oli hänen absoluuttinen itsevaltiutensa alkanut murentua vuodesta 1908 alkaen, eikä hän enää kyennyt tekemään kriittisiä päätöksiä yksin. Etenkin heinäkuun kriisissä häntä pallolettiin ympäriinsä hallintonsa avainhenkilöiden toimesta.³²⁸ Saksa ei ollut se vastuullinen naapuri, jolle olisi ollut kansallisesti kunniakasta vedota rauhanomaisten työkalujen käytöstä. Se ei myöskään ollut tarpeeksi päättäväinen vanhan järjestelmän käytön vaatija.

Aktiivisimpina rauhanomaisten kiistanratkaisukeinojen yrittäjinä toimivat Iso-Britannia ulkoministerinsä Greyn johdolla, sekä kuitenkin (ainakin osittain) Saksan keisari Wilhelm II. Iso-Britannia pyrki jo kriisin alusta saakka saamaan aikaan ”Euroopan konsertin” hengen mukaisen ja vanhaan järjestelmään kuuluneen kansainvälisen konferenssin käsittelemään kiistaa. Konferenssi, jos sellainen olisi saatu kasaan, olisi pidetty Saksan, Ranskan, Iso-Britannian ja Italian välisenä, koska Greyn mukaan näillä valtioilla ei ollut minkäänlaisia suoria intressejä Balkanilla.³²⁹ Itävalta-Unkari kieltäytyi lähes kaikista Saksankin ehdottamista sovittelutarjouksista. Monikansallisen ja horjuvan imperiumin kansallinen kunnia ja elintärkeät kansalliset intressit olivat tässä vaiheessa vaikea sovittaa kompromisseihin ja diplomaattiseen joustavuuteen.³³⁰ Venäjän liittolainen ja lähes varaukseton tukija Ranska taas näki Saksan Euroopan kiusanhenkenä, joka pelasi diplomaattista bluffipeliä, mihin tuli vastata päättäväisyydellä ja periksi antamattomuudella.³³¹ Vaikka Ranska ei Mulliganin mukaan toivonutkaan sotaa, niin Ranska ei kuitenkaan kriisin missään vaiheessa pyrkinyt hillitsemään tärkeää liittolaistaan Venäjää.³³² Ranskakaan ei ollut Venäjän suuntaan se vastuullinen naapuri.

Jos Saksa halusikin pitää (ainakin alkuun) kiistan vain paikallisena, niin Serbian mielestä kyseessä oli jo alusta saakka koko Eurooppaa koskeva kiista. Tämän näkemyksen Serbia teki myös Saksalle selväksi. Serbia oli myös omien sanojensa mukaan valmis alistamaan kiistan ratkaisun Euroopan

³²⁶ Mulligan 2010. 210–213.

³²⁷ Williamson 2007, 70–71. Williamson jatkaa, ettei Saksan suostumuksella tai painostuksella enää ollut merkitystä. Itävalta-Unkari teki omat päätöksensä ja se luotti siihen, ettei Saksa enää voinut perääntyä liittolaisensa rinnalta.

³²⁸ Röhl 2007, 77–78.

³²⁹ Sir Edward Grey to Sir F. Bertie, British Ambassador at Paris. Ulkoministeriö 24.7.1914. (Scott 1916b vol. II, 884–885.)

³³⁰ Schultz 2007, 52–55.

³³¹ MacMillan 2013, 518, 585.

³³² Mulligan 2010, 219.

suurvaltojen välillä käytävälle välimiesmenettelylle.³³³ Serbian lähin liittolainen Venäjä tulkitsti tilanteen samoin. Kiista oli saanut sen mukaan koko Eurooppaa koskevan luonteen. Vaikka Venäjä ensi sijaisesta olisikin halunnut suosia suoria diplomaattisia keskusteluita Itävalta-Unkarin kanssa, oli kriisin eskaloituminen mahdollista Venäjän mielestä selvittää myös laajemmankin sovittelumekanismin avulla.

Iso-Britannia taas pyrki viimeiseen asti järjestämään aiemmin mainitun neljän ulkopuolisen vallan välisen konferenssin ratkomaan Itävalta-Unkarin ja Serbian välistä kiistaa. Saksalle tämä ei kuitenkaan enää käynyt. Sen mielestä kyseinen konferenssi olisi luonteeltaan välimiesoikeudellinen, eikä se voinut painostaa liittolaistaan hyväksymään sellaisia menetelmiä, mihin Itävalta-Unkari ei itse ollut valmis vapaaehtoisesti alistumaan. Sen sijaan Itävalta-Unkarin ja Venäjän välinen kiista olisi Saksalle sopinut soviteltavaksi kansainvälisessä konferenssissa (”Euroopan konsertin” mukaisesti), mutta vain, mikäli Itävalta-Unkari ja Venäjä yhteistuumin suostuisivat tällaiseen menettelyyn. Tällöin Saksa olisi omien sanojensa mukaan ollut valmis käyttämään kaiken arvovaltansa rauhanomaisen lopputuloksen saavuttamiseksi.³³⁴

Mitkään suurvaltojen ehdottamat rauhanomaisemmat ratkaisukeinot eivät enää auttaneet. Keisari Franz Joosef, joka oli toiminut vuosikymmeniä ”Euroopan rauhan viimeisenä välimiehenä”, vei alamaisensa sotaan lähes kahden vuoden Balkanin kriisien uuvuttamana. Hän allekirjoitti sodanjulistuksen Serbialle täysin tietoisena niistä riskeistä ja sodan laajentumismahdollisuuksista, mitä sodanjulistus piti sisällään. Hän oli huolissaan imperiuminsa säilyvyydestä.³³⁵ Serbian vastaus noottiin oli tullut vain muutamaa tuntia aiemmin. Vastaus ei tyydyttänyt Itävalta-Unkaria ja se katkaisi aiemman uhkauksensa mukaisesti diplomaattisuhteet ja julisti sodan Serbiaa vastaan illalla 28.7.1914.³³⁶ Kuriositeettina mainitsen, että Itävalta-Unkarin sodanjulistuksessa Serbiaa vastaan kaksoismonarkia antoi sodanjulistuksen ”kunnioittaen Haagin toisen rauhankonferenssin sodanjulistuksen sääntöjä”. Lisäksi Itävalta-Unkari vihollisuuksien kestäessä sitoutui noudattamaan rauhankonferenssin sodan lakeja, jos Serbia tekisi samoin.³³⁷ Tästä hetkestä eteenpäin kriisi eskaloitui ja tapahtumien hallinta vaikeutui huomattavasti. Venäjä julkaisi Itävalta-Unkaria vastaan suunnatun osittaisen liikekannallepanon. Itävalta-Unkari tulkitsti liikekannallepanon olevan sotilaallinen

³³³ Dr. M. Spalaikovitch, Minister at Petrograd, to M. N. Paschitch, Prime Minister and Minister for Foreign Affairs. Pietari 11./24.7.1914. (Scott 1916b, 1470.)

³³⁴ Telegram of the Imperial Chancellor to the Imperial Ambassador in London on July 27th, 1914. (Scott 1916b vol. II, 805.)

³³⁵ Williamson 2007, 61–62.

³³⁶ Count Szápáry to Count Berchtold. Pietari 31.7.1914. (Scott 1916b vol. I, 113.)

³³⁷ Copy of the Note Verbal. Wien 28.7.1914. (Scott 1916b vol. II, 921.)

painostustoimi kaksoismonarkiaa kohtaan. Sen ainoana tarkoituksena oli saada Itävalta-Unkari alistamaan paikallisena pitämänsä kriisi ulkopuolisten tahojen ratkaistavaksi.³³⁸ Mitä luultavimmin se pelkäsi menettävänsä jälleen kerran kansainvälisen konsensuksen edessä kansallisen kunniansa, mitä Serbian rankaiseminen kaksoismonarkialle oli.

Venäjän osittainenkin liikekannallepano³³⁹ otettiin Saksassa vastaan huolestuneena. Paikalliseksi tarkoitettu kiista oli saanut laajemmat mittakaavat. Seuraavan puolentoista vuorokauden aikana serkukset Wilhelm II ja Nikolai II vaihtoivat useita sähkeitä suoraan keskenään. Wilhelm pyrki pitämään Venäjän erossa Itävalta-Unkarin ja Serbian välisestä kiistasta, mutta oli samalla valmis toimimaan sovittelijana Itävalta-Unkarin ja Venäjän välisessä kiistassa. Keisarin mielestä Itävalta-Unkarin antama vakuutus siitä, ettei sillä ollut minkäänlaisia alueellisia vaateita Serbiaa kohtaan, pitäisi riittää tsaarille syyksi pysyä kiistan ulkopuolella.³⁴⁰ Tsaari taas koki, että Venäjän julkinen mielipide ja sen painostus vaati häntä toimimaan jopa voimakeinoin Serbian hyväksi. Samalla hän kuitenkin toivoi, että keisari jatkaisi sovittelupyrkimyksiään ja painostaisi Itävalta-Unkaria neuvottelupöytään.³⁴¹ Tässä vaiheessa kyseessä ei enää niinkään mielestäni ollut kriisin sovittelusta puhuminen, vaan kyseessä oli enää jonkinlainen epätoivoinen yritys saada vastapuoli perääntymään. On toinen kysymys, olisiko perääntyminen saanut osapuolet Haagin rauhankonferenssien mukaiseen sovitteluun vai tarkoittivatko valtioiden päämiehet enemmänkin ”Euroopan konsertin” mukaista suurvaltakonferenssia. Voi hyvinkin olla, etteivät he itsekään tienneet, mitä heitoillaan tarkoittivat.

Serkusten väliset suhteet olivat olleet jo pitkään lievästikin ilmaistuna ongelmallisia. Silti Saksan keisarille diplomatian kentällä kunniakkainta ja hienointa olivat nimenomaan hallitsijoiden väliset salaiset tapaamiset ja sopimiset. Hänelle muiden tahojen harjoittama diplomatia oli vastenmielistä ja karriäridiplomaatteja hän nimitti sioiksi ja he olivat täynnä ”sitä itseään”, minkä johdosta koko Wilhelmstrasse (Saksan ulkoministeriö) haisi. Keisari halusi itse hoitaa ulkopoliittisia suhteita suoraan muiden vertaistensa kanssa ohi diplomaattien, mutta usein huonoin tuloksin.³⁴² Esimerkiksi Carterille Sarajevon laukaukset ja niiden lopputulos ovat osoitus siitä, miten kansainväliset asiat ja niiden hoito lipesivät kokonaisvaltaisesti itsevaltioiden käsistä.³⁴³

³³⁸ Count Berchtold to Count Szápáry, St. Petersburg. Wien 30.7.1914. (Scott 1916b vol. I, 111–112.)

³³⁹ Vaikka historioitsijat vieläkin väittelevät Venäjän liikekannallepanon merkityksestä, niin Mulliganin mukaan juuri Venäjän liikekannallepano aiheutti omana aikanaan valtavan diplomaattisen paineen, jota Saksa ei enää kestänyt. Mulligan 2010, 218. Aika alkoi käydä diplomaateilla vähiin ja sotilaat kaivoivat sotasuunnitelmansa kassakaapeista.

³⁴⁰ His Majesty the German Emperor to the Czar. 28.7.1914, klo 22.45. (Scott 1916b vol. II, 808–809.)

³⁴¹ The Czar to His Majesty. Peterhofin palatsi, 29.7.1914, klo 13.00. (Scott 1916b vol. II, 809.)

³⁴² Carter 2009, 97. MacMillan 2013, 78–79.

³⁴³ Carter 2009, 419.

Tsaari yritti ensin lyhyessä sähkössä ehdottaa Itävalta-Unkarin ja Serbian välisen kiistan viemistä Haagin välimiesoikeuden ratkaistavaksi.³⁴⁴ Kuitenkin Venäjän liikekannallepano yhdistettynä tsaarin samanaikaiseen vetoomukseen rauhansovittelun puolesta näyttäytyi keisarille vain ajanpeluuyrityksenä. Venäjä voisi rauhassa valmistella armeijaansa sotakuntoon samalla, kun muiden maiden aika, energia ja huomio olisivat rauhanneuvotteluissa.³⁴⁵ Toisaalta Schroederin mukaan Venäjän liikekannallepano tapahtui oman aikansa normien mukaan. Sen tarkoituksena oli painostaa diplomaattisesti Itävalta-Unkaria ja sen liittolaista Saksaa hyväksymään sovittelutarjoukset. Ja luultavasti Itävalta-Unkari olisi saavuttanut diplomaattisen murskavoiton suurvaltojen konferenssissa, jos se olisi sellaiseen suostunut.³⁴⁶ Tsaarin lähes sivulauseen omainen vetoomus välimiesoikeudesta näyttäytyy minulle kummalliselta ja jopa suhteellisen irralliselta heitolta. Mikä olisi ollut se lakiin perustuva kiista, jonka tuomioistuin olisi kyennyt ratkaisemaan? Tarkoittiko tsaari Itävalta-Unkarin nootin viemistä välimiesmenettelyyn vai kenties laajempia valtioiden välisiä suhteita? Tätä tsaari ei avannut. Eikä myöskään hänen serkkunsa tätä heittoa millään lailla noteerannut. Jos tsaarilla nyt mitään taustamotiiveja olikaan, niin ainakin Wilhelm saattoi tulkita niiden olevan vain ajanvoittamispyrkimyksiä. Kuten Caron huomauttaa, on lainsäädäntö, myös kansainvälinen, ihmisten luomaa kaikkine virheineenkin. Jos kiistan juuret ovat liian syvällä, ei kansainvälinen oikeuskaan kykene toimimaan puhtaan lakiteknisesti. Tällöin kiistassa on liian paljon politiikkaa ja historian painolastia mukana, jotta se voitaisiin ratkoa oikeuden keinoin.³⁴⁷ Lisäksi, kuten jo ensimmäisessä rauhankonferenssissa sovittiin, niin välimiestuomio oli sitova ja lopullinen. Toisin olisi esimerkiksi sovittelussa, missä osapuolet pystyivät vapaammin valitsemaan, mitä hyväksyivät sovittavaksi. Tällainen vaihtoehto puuttuu välimiestuomiosta.³⁴⁸ Oliko heinäkuun 1914 kriisi päässyt eskaloitumaan liian monisyiseksi, jotta se olisi kyetty ratkomaan rauhanomaisesti Haagin uudeksi aiotun järjestelmän avulla. Vanha järjestelmään ei ollut kyennyt enää ratkomaan Balkanin ongelmien juurisyitä. Se oli ainoastaan onnistunut siirtämään ongelmia hieman eteenpäin.

Jos aiemmissa kriiseissä Saksan keisari ja kansleri olivatkin valinneet rauhan tien, niin nyt heidän hermonsa joutuivat todelliseen testiin. Ranska oli myös aloittanut sotavalmistelunsa, Belgia kutsui reserviläisiä palvelukseen ja oli vahvistamassa Saksalle Schlieffenin suunnitelmassa avainasemassa olevan Liégen linnoituksen puolustusta. Iso-Britannian sotalaivasto oli aloittanut purjehduksensa

³⁴⁴ The Czar to His Majesty. Peterhof, 30.7.1914. klo 13.20. (Scott 1916b vol. II, 811.)

³⁴⁵ MacMillan 2013, 602.

³⁴⁶ Schroeder 2007, 54–55.

³⁴⁷ Caron 2000, 28.

³⁴⁸ Rosenne 1995, 12.

kohti taisteluasemiaan ja vaarallisimpana kaikista, Venäjä oli julistanut yleisen liikekannallepanon.³⁴⁹ MacMillanin mukaan erityisesti Saksassa ja Venäjällä sotilasjohto ja siviilihallinto eivät toimineet enää yhteisesti koordinoitusti. Yleensä siviilihallinto ei tiennyt sotilasjohdon suunnitelmista tai roolista. Samalla uusi ja ennalta-arvaamaton tekijä, julkinen mielipide, aiheutti sen, ettei ulkoasiainsuhteita kyetty enää hoitamaan täysin vapain käsin kesän 1914 kriisissä. Ja jos Wilhelm ei selviytynytäkään kriisin aiheuttamista paineista, niin Venäjällä sekä tsaari, että ulkoministeri Sazonov olivat molemmat liian heikkoja vastustamaan sitä painetta, mikä heihin kohdistui julkisessa mielipiteessä. Sen mukaan kriisi koski Venäjän kansallista kunniaa ja laajemmin slaavilaista kunniaa.³⁵⁰ Kansallisen suvereniteetin loukkaamattomuus ja kollektiivisen vastuun yhteentörmäys on Cortrightin mukaan ollut, ja on edelleenkin, ratkaisematon ristiriita yhteistoiminnallisen rauhan tiellä.³⁵¹

Kriisin jälkimmäisessä vaiheessa on tunnistettavissa mielestäni muutama eri seikka. Ensinnäkin Saksan keisari näki itsensä härkäpäisestikin henkilönä, jonka arvovalta yksin riittäisi kriisiksi eskaloituneen kiistan sovitteluksi. Hänen avullaan Itävalta-Unkari saisi Balkanilla haluamansa ja vastapuolen liittouman kanssa neuvottelut onnistuisivat vasta, kun sen oman liittolaisen neuvotteluasema olisi varmistettu. Tällä kertaa Euroopan konsertin diplomatia tanssisi hänen pillinsä mukaan. Erityisesti Saksan puolelta aineistosta käy ilmi myös tietynlainen tempoilevuus. Yhdessä vaiheessa puhetta johti diplomaattikunta Saksan johdon hyväksymänä, mutta toisaalta myös keisari itse pyrki henkilökohtaisesti elvyttämään itselleen tärkeän monarkkien välisen suoran diplomatian. Tämä sopi huonosti entistä monimutkaisemmaksi muuttuneeseen järjestelmään.

Toiseksi Ranska, ja etenkin Venäjä pyrkivät samanaikaisesti painostamaan Saksaa sekä diplomaattisesti, että ennen kaikkea sotilaallisesti perääntymään omista sovitteluehtoasetelmistaan. Tällä sotilaallisella painostuksella oli kuitenkin karmaat seuraukset. Osapuolet tiesivät toistensa liikekannallepanosuunnitelmista ja niiden eriasteisista merkityksistä. Silti sotilaallisia valmisteluja käytettiin perinteisen diplomatian painostuskeinoina. Niillä oli tarkoitus, ainakin Venäjän osalta, saattaa vastapuoli alistumaan rauhanomaisille kiistanratkaisukeinoille. Kriisin tässä vaiheessa nämä painostuskeinot kuitenkin toimivat juuri päinvastoin kuin ehkä oli alun perin tarkoitus. Niillä ei saavutettu haluttuja diplomaattisia lopputuloksia. Sen sijaan niillä saavutettiin ainoastaan kriisin lopullinen eskaloituminen. Aika oli sotaoperaatioiden avaintekijä ja kun sodan koirat päästettiin irti,

³⁴⁹ MacMillan 2013, 605.

³⁵⁰ MacMillan 2013, xxi, 12, 584–585.

³⁵¹ Cortright 2011, 67.

loppui aika kansainvälisiltä neuvotteluyrityksiltä. On hyvä huomata, että Itävalta-Unkarin Serbian sodanjulistuksen ja sodan suursodaksi laajenemisen välillä oli vain puolisen viikkoa. Sotilaat painostivat nopeisiin ratkaisuihin, jottei vastapuoli saisi yliotetta. Samalla rauhanairueilta hiekka tiimalasissa valui umpeen. Vaikka sovintopyrkimyksiä heiteltiin puolelta toiselle, oli niissä kuitenkin kovinkin vähän konkretiaa mihin tarttua. Ja jos sellaista olikin, niin kriisin tilanne ehti muuttua, ennen kuin ehdotusta olisi ehditty viedä konkretiatasolle.

Keisari, joka oli kyennyt MacMillanin mukaan olemaan yhtenä rauhan takaajista aiemmissa kriiseissä, kun hän ei ollut suostunut armeijansa vaatimuksiin ennaltaehkäisevästä sodasta vuonna 1908 Bosnian kriisin yhteydessä, eikä 1911 Marokon kriisissä tai vuosien 1912 ja 1913 Balkanin kriiseissä, ei kyennyt enää kesällä 1914 nousemaan tilanteen tasalle.³⁵² Vaikka hän kriisin puhjetessa pyrki omasta mielestään tekemään kaikkensa rauhan säilyttämiseksi ja pyrki pitämään kaikki langat omissa käsissään, ei hän kyennyt estämään sitä sotaa, mitä hän ei edes halunnut syttyväksi.³⁵³ Viimeistään Venäjän liikekannallepanojulistus vei pohjan keisarin rauhanomaisemmilta pyrkimyksiltä. Saksan liikekannallepanomääräys annettiin Saksan yleisesikunnan voimakkaan painostuksen tuloksen myötä. Saksalla ei yleisesikunnan mukaan ollut enää aikaa jäädä odottamaan. Enää kyse oli siitä, keitä vastaan liikekannallepano suuntautuisi. Jos muille liikekannallepano olikin vielä osa diplomaattista painostusta, Saksalle se ei sitä ollut. Liikekannallepano ei ollut diplomaattinen työkalu, se oli itse sota.³⁵⁴ Jos aiemmissa kriiseissä, kuten esimerkiksi Venezuelassa sotilaallinen painostus olikin tuonut Saksan välimiesoikeuden pöytään, niin Euroopassa tällaiset painostuskeinot eivät enää toimineet samalla tavalla. Kansallinen kunnia ja elintärkeät kansalliset intressit olivat vanhalla mantereella huomattavasti joustamattomampia.

MacMillanin mukaan sodan ensimmäisinä viikkoina olisi vielä ollut mahdollisuus siihen, että sodasta olisi muodostunut lyhyt, jos joku osapuoli olisi saavuttanut nopeita ja ratkaisevia voittoja ja näin pakottanut toisen osapuolen palaamaan neuvottelupöytiin. Kuitenkin Carterin mukaan juuri näinä ensimmäisinä sodan päivinä sekä Saksan että Venäjän keisarit vetäytyivät lähes tyystin sotilaallisesta ja poliittisesta vastuusta sodan syttyttyä. Ja juuri sodan syttyessä olisi tarvittu hahmoa, joka olisi kyennyt yhdistämään sotilas- ja siviilihallinnon ja johtanut politiikkaa, mikä olisi ollut avainasemassa rauhanneuvotteluiden uudelleen käynnistämiseksi.³⁵⁵ Saksan armeijan yleisesikunta oli eristänyt

³⁵² MacMillan 2013, 350.

³⁵³ Carter 2009, 440. MacMillan 2013, 546.

³⁵⁴ MacMillan 2013, 612.

³⁵⁵ MacMillan 2013, 634–635. Carter 2009, 450–453.

itsensä lähes tyystin siviilihallinnosta ja diplomatiasta ja tällä tuli olemaan kauaskantoiset seuraamukset Belgian miehityksen³⁵⁶ johdosta. Miehitys oli puhtaan strateginen operaatio, mutta se toi vastahankaisen ja mahdollisesti muuten sodasta erossa pysyneen Iso-Britannian mukaan sotaan ja samalla miehitys tuhosi myös Saksan Yhdysvaltain suhteet. Juuri näistä sotasuunnitelmista tuli tuhon koneita, jotka liikkeelle päästyään olivat ratkaisevassa asemassa sodan eskaloitumiselle. Erityisesti nopeutta niin aikataulullisesti kuin päätöksenteossakin korostaneet sotasuunnitelmat veivät ajan pois diplomatialta. Sillä ei enää ollut aikaa löytää muita ratkaisukeinoja. Liikekannallepanokilpajuoksussa ei saanut jäädä vihollisen jalkoihin ajan mittakaavassa. Sotilasjohtajat eri puolilla Eurooppaa varoittivat hallituksiaan siitä, että muutamienkin tuntien viive päätöksenteossa aiheuttaisi alue- ja miestappioita.³⁵⁷ Samalla, vaikka ensimmäiseen maailmansotaan johtanutta katastrofia pyrittiinkin ratkomaan monin eri kansainvälisen oikeuden ja muin konfliktinratkaisukeinoin, paljastivat nämä epäonnistumiset ne puutteet ja rajoitukset, joita kiistojen rauhanomaisilla ratkaisukeinoilla oli. Ja itseasiassa vieläköön kansainvälinen oikeus ei täysin kykene estämään sotia.³⁵⁸

Mulliganin mukaan suurin syy sille, miksei taasen vanha järjestelmä kyennyt estämään sotaa, oli se suuri muutos vuoden 1913 tapahtumissa ja etenkin siinä, miten tämä muutos vaikutti kansainväliseen politiikkaan. Erityisesti radikaali nationalismi lisäsi sodan sytykkeitä ja vaikutti kaikkien kolmen keisarin ja heidän hallinnoissaan siten, ettei diplomaattista perääntymistietä enää ollut käytettävissä.³⁵⁹ Vaikka liennytysspolitiikka ja kompromissit olivatkin aiemmin johtaneet rauhanomaisiin ratkaisuihin, pääsi heinäkuun kriisi tällä kertaa yllättämään päätöksentekijät. He mahdollisesti uskoivat loppuun asti kykenevänsä hoitamaan kriisin vanhoin keinoin. Kuitenkin ensimmäinen maailmansota syttyi kansainvälisen järjestelmän kirjoittamattomien sääntöjen muutoksen seurauksena.³⁶⁰ Jos vanha järjestelmä osoittikin nyt toimimattomuutensa, niin mielestäni kansainvälisen lain myötä uskottu uusi järjestelmä ei onnistunut sen paremmin. Loppujen lopuksi se oli vasta kehittymässä uudeksi maailmanjärjestykseksi, muttei ollut vielä päässyt lähellekään vanhaa järjestelmää.

³⁵⁶ Belgian suvereniteetin kunnioittaminen ja lopulta sen loukkaaminen Saksan toimesta Schlieffenin suunnitelman mukaisesti tuli Iso-Britannialle kansallisen kunnian ja elintärkeiden kansallisten intressien kysymys. Iso-Britannialle tästä loukkauksesta tuli syy lähteä sotaan osana ympärysvältoja. Iso-Britannian kansallinen kunnia vaati sitä noudattamaan Belgialle antamia sitoumuksia. MacMillan 2013, 624.

³⁵⁷ MacMillan 2013, 322–324.

³⁵⁸ Shaw 1995, 285–286, 291.

³⁵⁹ Mulligan 2010. 232–233.

³⁶⁰ Afflerbach & Stevenson 2007, 3, 6.

4 KANSAINVÄLINEN OIKEUS VS. VANHA JÄRJESTELMÄ

Haagin rauhankonferenssien päätökset, eikä kansainvälinen oikeus kyenneet estämään ensimmäisen maailmansodan syttymistä. Niiden tarjoamat kansainvälisten kiistojen rauhanomaiset ratkaisukeinot eivät olleet onnistuneet syrjäyttämään vanhaa järjestelmää, eikä pääsemään täysin edes sen rinnalle. Eurooppa suosi, etenkin selkeästi poliittisluonteisissa kiistoissaan vielä keskinäistä diplomatiaa ja suurvaltakonferensseja, niin kutsuttua ”Euroopan konserttia”. Kuitenkin Haagissa vahvistuneet uudet käytänteet pääsivät osaksi tuota kansainvälistä järjestelmää, mutta ne toimivat vielä sivuroolin esittäjinä. Vaikka kansainvälinen oikeus olikin jatkuvassa kehityksessä etenkin vuosisadan taitteen jälkeen, niin Euroopan viimeisinä rauhanvuosina vanha järjestelmä kaatui, eikä vielä ollut täyttä luottoa uusienkaan käytänteiden toimivuudesta.

Haagin ensimmäisessä rauhankonferenssissa valtiot olivat kuitenkin luomassa näitä uusia käytänteitä. Alun perin tämä ei ehkä ollut tarkoituksena, mutta (nykytermein ilmaistuna) voimakkaan lobbauksen ansiosta kansainvälinen oikeus ja sen tarjoamat työkalut otettiin kuitenkin suunnittelupöydälle. Tämän suunnittelun tuloksena rauhankonferenssin kolmannen komission työ sopimuksen ratifioimisen myötä, tuli tunnustetuksi osaksi kansainvälistä järjestelmää. Valtiot eivät tehneet sopimuksia, jos niihin ei ainakin tiettyyn pisteeseen asti oltu valmiita sitoutumaan. Vaikka utopistisimmissa kuvitelmissa olikin usko siihen, että yksi yksittäinen rauhankonferenssi voisi poistaa sodan valtioiden väliltä lopullisesti, niin valtioiden väliset sopimukset ja suhteet harvoin muuttavat isoja järjestelmiä yhdessä yössä. Näin myös Haagin rauhankonferenssienkin osalta. Sen sijaan mielestäni Haagin rauhankonferenssit tulisikin nähdä nimenomaan osana alati kehittyvää kansainvälistä järjestelmää eikä niinkään minään omana historiallisena kuriositeettinaan vailla historiallista painoarvoa. Esimerkiksi hyvät menettelytavat ja sovittelu olivat jo ennen ensimmäistä rauhankonferenssia elimellinen osa vanhaa järjestelmää. Haagissa ne kuitenkin ensimmäistä kertaa kodifioitiin ja niistä tuli osa kansainvälistä lakia, joka nimenomaan koostui valtioiden välisistä sopimuksista.

Toisessa rauhankonferenssissa isoksi teemaksi nousi pyrkimys saattaa pakollinen välimiesmenettely kiinteäksi osaksi kansainvälistä järjestelmää. Pakollisen välimiesmenettelyn myötä valtioiden velvollisuus olisi ollut sovittella kiistansa rauhanomaisin keinoin. Ajatuksen kohtaama vastarinta kuitenkin laimensi välimiesmenettelyn merkitystä ja vaikka konferenssissa saavutettiinkin kehitystä kansainvälisen oikeuden piirissä, joutuivat innokkaimmat kansainvälisen oikeuden puolestapuhujat lataamaan toivonsa tulevaisuuden konferensseihin. Kansainvälisen oikeuden asteittainen kehitys jatkuisi hitaampana. Vaikka usein toista rauhankonferenssia pidetään vielä ensimmäistäkin

merkityksettömämpänä, ei tämä mielestäni pidä paikkaansa ainakaan kansainvälisen oikeuden tai kiistojen rauhanomaisten ratkaisukeinojen osalta. Ensimmäisen konferenssin luomus ja sen käyttö otettiin tarkasteluun toisessa konferenssissa ja tätä luomusta lähdettiin kehittämään edelleen. Ja voi olla, että tämä kehitys olisi jatkunut seuraavassa rauhankonferenssissa.

Vaikka nämä rauhanomaiset kiistanratkaisukeinot olivatkin käytössä vain yksittäistapauksina, voi niistä tehdä kuitenkin alustavia johtopäätöksiä. Jo se, että niitä käytettiin, kuten oli sovittu, osoittaa tämä mielestäni sen, että valtiot olivat (sopimukseen kirjattujen rajausten puitteissa) ottaneet nämä työkalut osaksi ulkopoliitiikkaansa. Mitään sateentekijöitä nämä työkalut eivät kuitenkaan olleet, vaikka ehkä joissain piireissä näin uskottiinkin. Peruslähtökohtana ei ollut tehdä kansainvälisen järjestelmän vallankumousta, vaan ajan saatossa antaa Haagissa luotujen työkalujen kehittyä kiinteämmäksi osaksi kansainvälistä järjestelmää. Valtiot, eivätkä hallitsijatkaan suosineet vallankumouksia, niin konkreettisia sisäpoliittisia kuin kuvainnollisia ulkopoliittisiakaan.

Jo pelkästään se, että Haagissa pienemmät valtiot pääsivät samaan pöytään suurvaltojen kanssa, oli tietynlainen uusi käänne kansainvälisissä suhteissa. Tämä käänne jatkui toisessa rauhankonferenssissa. Sinne tuli mukaan ajatuksia ja vaatimuksiakin uudelta mantereelta. Koska Haagin rauhankonferensseja on aiemmin tarkasteltu ehkä puhtaan eurosentrisesti, on latinalaisen Amerikan valtioiden rooli jäänyt tutkimukselliseen pimentoon. Jos pelkästään pakollisen välimiesmenettelyn idea oli lähtenyt elämään konkreettisesti latinalaisen Amerikan valtioiden välisissä suhteissa, on tämä mielestäni suhteellisen vahva argumentti sitä vastaan, etteikö rauhankonferensseilla tai kansainvälisellä lailla ollut kansainvälistä roolia. Väittämä saattaa ehkä pitää osin paikkansa Euroopan osalta, mutta tällöin ei oteta toista puolta maapalloa lainkaan huomioon.

Toisaalta Haagin työkalut saavuttivat Euroopassakin yksittäisiä työvoittoja. Täällä vanhat käytänteet ja perinteet elivät kuitenkin sitkeämmin. Kansainvälistä oikeutta käytettiin valtioiden välisten suhteiden hoidossa silloin, kun se omiin valtiollisiin intresseihin parhaiten sopi, tai silloin, kun tarpeeksi voimakas reaalipoliittinen paine pakotti alistumaan esimerkiksi Haagin työkalujen käyttöön. Vaikka yksittäistapauksista on vaikea tehdä mitään liian pitkälle vietyjä tulkintoja, niin esimerkiksi annetuissa välimiestuomioissa suurvallat vuoroin voittivat ja vuoroin hävisivät kiistojaan. Aivan kuten ne hävisivät ja voittivat perinteisemmässä diplomaattisessa pelissäänkin. Tämä voi olla yksi syy sille, etteivät Haagin työkalut ehtineet korvata vanhaa järjestelmää. Uudessakaan järjestelmässä ei kansallisen kunnian tai elintärkeiden kansallisten intressien suojelusta ollut ennakkotakeita. Jos diplomaattisessa pelissä sen sääntöjen jatkuvasti eläessä olikin mahdollista omien

toimien avulla pyrkiä kohentamaan omia neuvotteluasetelmiaan, niin välimiesmenettelyssä näitä keinoja ei enää ollut.

Itseasiassa Haagin molempien rauhankonferenssien edustajat yllättävänkin tarkasti tunnistivat nämä kansallisintressit ja niiden sekä kansainvälisen oikeuden välisen kitkan. He pyrkivät ratkomaan näitä ennakkoon tunnistettuja haasteita, mutta aivan kaikkea eivät hekään kyenneet ratkomaan kerralla. Kuitenkin jo pelkästään se, että toiseen rauhankonferenssiin otettiin esityslistalle sellaisia uusia elementtejä rauhanomaisiksi kiistanratkaisukeinoiksi ja sodan oikeuden kaventajiksi, jotka oli käytännössä tunnistettu rauhan uhkaajiksi, kertovat mielestäni siitä, että nämä työkalut ja kansainvälinen oikeus olivat kehittymässä ja niitä myös systemaattisesti kehitettiin. Dogger Bankin ja Venezuelan velkomuskriisin opetukset kantautuivat toisen rauhankonferenssin neuvottelupöytään. Minkälaisia kehitysaskelia jäikään otettavaksi seuraaviin rauhankonferensseihin? Jos kansainvälinen oikeus ja erityisesti sen tarjoama välimiesmenettely saikin ykkösaseman rauhanliikkeiden puheissa, niin olisiko tämä kehitys kantanut myös valtiolliselle tasolle siten, että kansainvälinen järjestelmä nojaisikin enemmän kansainväliseen lakiin kuin kansainväliseen politiikkaan?

Siltikään ensimmäisen maailmansodan syttymiseen edes Haagin työkalut eivät kyenneet tarjoamaan vaihtoehtoista ratkaisua. Parhaiten, ja ehkä eniten yritetyin keino oli yrittää saada osapuolet (keitä ne sitten kiistan missäkin vaiheessa olivatkaan) suurvaltojen väliseen sovittelukonferenssiin. Suurvaltojen välinen konferenssitie oli kuitenkin ainakin Itävalta-Unkarin mielestä loppuun kuljettu. Eivätkä muutkaan heitetyt ehdotukset kriisin laukaisemiseksi olleet yhtään sen onnistuneempia. En voi olla muistelematta BBC:n fiktiivisen historiasarjan ”Mustan Kyn” analyysia ensimmäisen maailmansodan syttymissyystä. Sarjan neljäs tuotantokausi sijoittuu ensimmäisen maailmansodan etulinjan juoksuhautoihin, missä brittiläinen, Rowan Atkinsonin näyttelemä kapteeni Edmund Musta Kyy ja hänen yksinkertainen alaisensa sotamies Baldrick keskusteleval sodan syttymisestä. Sotamies ihmetteli, miten tila, jossa ei ollut ollut sotaa vuosikymmeniin, muuttui yht’äkkiä tilaksi, missä olikin sota. ”Sota syttyi, koska tarpeeksi moni teki kaikkensa välttääkseen rauhan”, kapteeni vastasi alaiselleen.

Jotta valtioiden välisten suhteiden hoitoa olisi pystytty tehokkaasti säätelemään kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisten kiistanratkaisuinstrumenttien kautta, olisi se vaatinut utooppiselta vaikuttavan idean siitä, että kansallisvaltiot olisivat oikeasti pystyneet tunnustamaan tällaisten instituutioiden ylivertauusaseman kansalliseen ulkopolitiikkaansa nähden. Jos ensimmäinen maailmansota rikkoikin vanhan järjestelmän, niin mikä oli kansainvälisen oikeuden ja Haagin aatteiden rooli sodan jälkeen perustetussa Kansainliitossa? Tämä voisi toimia mielestäni

mielenkiintoisena jatkotutkimusaiheena. Menikö vanhan järjestelmän pesuveden mukana myös uudeksi suunniteltu, kansainväliseen oikeuteen nojaava järjestys, vai oliko siinä elementtejä, mitkä sisältyivät myös Kansainliittoon, joka kuitenkin perusti suoranaisena jatkona Haagin työlle muun muassa uuden kansainvälisen tuomioistuimen.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

LÄHTEET

Cremer Randal: "The Progress and Advantages of International Arbitration". *Nobel Lecture*. Oslo 1905.

Lawrence Thomas Joseph: *International Problems and Hague Conferences*. J.M. Dent & Co, Lontoo 1908.

The Proceedings of the Hague Peace Conferences. Translation of the Official Texts. Prepared in the Division of International Law of the Carnegie Endowment for International Peace under the supervision of James Scott Brown, Oxford University Press, New York 1920.

Scott James Brown: *The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907. A Series of Lectures Delivered before the Johns Hopkins University in the Year 1908*. The Johns Hopkins Press, Baltimore 1909.

Scott James Brown (ed.): *The Hague Court Reports: Comprising the awards, accompanied by syllabi, the agreements for the arbitration, and other documents in each case submitted to the Permanent Court of Arbitration and to Comissions of Inquiry under the provisions of the Conventions of 1899 and 1907 for the Pasific Settlement of International Disputes*. Oxford University Press, New York 1916a.

Scott James Brown (ed.): *Diplomatic Documents relating to the Outbreak of the European War*. Edited with an introduction by James Brown Scott. Oxford University Press, New York 1916b.

Tryon James L: "The Hague Conferences". *Yale Law Journal* 470 1910–1911. Boston 1910–1911. 470–485.

Tryon James L: "A World Treaty of Arbitration". *Yale Law Journal* 163. Boston 1911. 163–176.

Tryon James L: "The Hague Peace System in Operation". *The Law Student's helper*. 1912. 73–75.

Tryon James L: "Treaties of Arbitration". *Yale Law Journal* 56 1914–1915. Boston 1914. 56–64.

Westlake John: "International Arbitration". *International Journal of Ethics*, Vol 7, No. 1 (Oct., 1896). University of Chicago Press 1896. 1–20.

White Andrew, *Autobiografy of Andrew D. White Volume II*. MacMillan and Co. Ltd, Lontoo 1905.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Andersson Matthew Smith. *The Rice of Modern Diplomacy, 1450–1919*. Logman Group, Essex. 1993.

Afflerbach Holger & Stevenson David (toim.), "Introduction." *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914*. Berghan Books, New York 2007, 1–12.

Albrecht-Carrié René, *The Concert of Europe 1815–1914*. Harper&Row, New York, 1968.

Ashworth Lucian M, *A History of International Thought. From the Origins of Modern State to Academic International Relations*. Routledge, Lontoo 2014.

Best Geoffrey, "Peace Conferences and the Century of Total War: The 1899 Hague Conference and What Came after", *International Affairs*; Royal Institute of International Affairs 1944- ,Vol. 75, No. 3 heinäkuu 1999, 619–634.

Brock Peter, *Pacifism in the United States from the Colonial Era to the First World War*. Princeton University Press 1968.

Brock Peter, *Pacifism in Europe to 1914*. Princeton University Press 1972.

Caron David D, "War and International Adjudication: Reflections on the 1899 Peace Conference", *The American Journal of International Law* Vol. 94, No. 1 tammikuu 2000, 4–30.

Carter Miranda, *The Three Emperors, Three Cousins, Three Empires and the Road to World War One*. Penguin Books Ltd. New York 2009.

Cassese Antonio, "States: Rise and Decline of the Primary Subjects of the International Community", Fassbender Bardo ja Peters Anne (toim). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford University Press. 2012, 49–70.

Cortright David, *Rauha. Ajatusten ja liikkeiden historia (Peace. A History of Movements and Ideas)*. Gaudeamus Helsinki University Press 2011. Suom. Eila Salomaa

Dülffer Jost, *Regeln gegen den Krieg? Die Haager Friedens-Konferenzen von 1899 und 1907 in der internationalen Politik*. Verlag Ullstein GmbH, Frankfurt am Main – Berlin – Wien 1981.

Dülffer Jost, "Changes and Limits of Armament Control 1898–1914", Afflerbach & Stevenson (toim). *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914*. Berghan Books, New York 2007, 95–112.

Dülffer Jost: *Frieden stiften: Deeskalations- und Friedenspolitik im 20. Jahrhundert*. Böhlau Verlag GmbH, Köln 2008.

Dülffer Jost, Kröger Martin & Wippich Rolf-Harald. *Vermiedene Kriege. Deeskalation von Konflikten der Grossmächte zwischen Krimkrieg und Erstem Weltkrieg (1856–1914)*. R. Oldenbourg Verlag. München, 1997.

Eyffinger Arthur, *The 1899 Hague Peace Conference "The Parliament of Man, the Federation of the World"*. Kluwer Law International, Haag 1999.

Eyffinger Arthur. "Diplomacy", Fassbender Bardo ja Peters Anne (toim). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford University Press. 2012, 813–839.

Ferguson Niall, *Julma sota (The Pity of War)*. WSOY Juva, 2003 (1998). Suom. Kinnunen Matti.

Fiebig-von Hase Ragnhild, "Grossmachtkonflikte in der Westlichen Hemisphäre: Das Beispiel der Venezuelakrise vom Winter 1902/03", *Vermiedene Kriege. Deeskalation von Konflikten der Grossmächte Zwischen Krimkrieg und Erstem Weltkrieg (1856–1914)*. Dülffer Jost, Kröger Martin, Wippich Rolf-Harald. R. Oldenbourg Verlag. München, 1997, 527–556.

Fisch Jörg, "Peoples and Nations", Fassbender Bardo ja Peters Anne (toim). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford University Press. 2012, 26–48.

Frevert Uve, "Honor, Gender, and Power. The Politics of Satisfaction in Pre-War Europe", Afflerbach & Stevenson (toim.); *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914*. Berghan Books, New York 2007, 233–255.

Gellner Ernest, *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell Ltd Oxford, 1983.

Gellner Ernest, *Nationalism*. Phoenix Lontoo, 1997.

Geyer Martin H. & Paulmann Johannes, "Introduction", *The Mechanics of Internationalism*. The German Historical Institute London, Oxford University Press, uusintapainos 2008, 1–16.

Herren Madeleine, "Governmental Internationalism and the Beginning of a New World Order in the Late Nineteenth Century", Geyer Martin H. & Paulmann Johannes, *The Mechanics of Internationalism*. The German Historical Institute London, Oxford University Press, uusintapainos 2008, 121–144.

Hobsbawm Eric: *Nationalismi (Nations and Nationalism since 1780)*. Gummerus, Jyväskylä 1994. Suom Träskilä Jussi ja Ristilä Jussi.

Koskenniemi Martti: *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870–1960*. Cambridge University Press 2001.

Koskenniemi Martti: *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument (Reissue with new Epilogue)*. Cambridge University Press uusintapainos 2007.

Koskenniemi Martti. "A History of International Law Histories", Fassbender Bardo ja Peters Anne (toim). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford University Press. 2012, 943–971.

Lebow Richard Ned, "Accidents and Crises: The Dogger Banks Affair". Teoksesta *International Dispute Settlement*; O'Connell Mary Ellen (ed.). Darmouth Publishing Company Ltd, Aldershot 2003. Alunperin julkaistu 1978.

Luttinen Pertti, *Sota Venäjällä – Venäjä sodassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1159, Otava, Keuruu 2008.

Lynch Cecelia. "Peacemovements, Civil Society, and the Development of International Law", Fassbender Bardo ja Peters Anne (toim). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford University Press. 2012, 198–221.

MacMillan Margaret, *The War that Ended Peace: The Road to 1914*. Random House Company, New York 2013.

Mazower Mark, *Governing the World. The History of an Idea*. Penguin Books Ltd, Lontoo 2012.

Morrill Dan L, "Nicholas II and the Call for the First Hague Peace Conference", *The Journal of Modern History*. Vol. 46, No 2 (Jun. 1974). University of Chicago Press 1974, 296–313.

Mulligan William, *The Origins of the First World War*. Cambridge University Press 2010.

O'Connell Mary Ellen, "Introduction", *International Dispute Settlement*. O'Connell Mary Ellen (ed.). Darmouth Publishing Company Ltd. Aldershot 2003.

O'Connell Mary Ellen. "Peace and War", Fassbender Bardo ja Peters Anne (toim). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford University Press. 2012, 272–293.

Pomerance Michla, *The United States and the World Court as a 'Supreme Court of the Nations': Dreams, Illusions and Disillusions*. Kluwer Law International Haag 1996.

Roelofsen, Cornelis G, "International Arbitration and Courts", Fassbender Bardo ja Peters Anne (toim). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford University Press. 2012, 145–169.

Rosenne Shabtai, *The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907 and International Arbitration. Reports and Documents compiled and edited by Shabtai Rosenne*. T.M.C Asser Press Haag 2001.

Rosenne Shabtai, *The World Court, What it is and how it works*. Viides uusittu painos. Martinus Nijhoff Publisher 1995.

Röhl John C. G., "The Curious Case of the Kaiser's Disappearing War Guilt. Wilhelm II in July 1914", Afflerbach & Stevenson (toim). *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914*. Berghen Books, New York 2007, 75–92.

Shaw Malcom N, *International Law*. Cambridge University Press. 3. painos 1995.

Schroeder Paul W, "Stealing Horses to Great Applause. Austria-Hungary's Decision in 1914 in Systemic Perspective", Afflerbach & Stevenson (toim). *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914*. Berghen Books, New York 2007, 17–42.

Schultz Matthias, "Did Norms Matter in Nineteenth-Century International Relations? Progress and Decline in the 'Culture of Peace' before World War I", Afflerbach & Stevenson (toim). *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914*. Berghen Books, New York 2007, 43–60.

Sivonen Tuovi, "Modernin pasifismin synty ja kehitys ensimmäisen maailmansodan loppuun", *Rauhanajatus historiassa*. toim. Suolahti Jaakko et. al. WSOY, Porvoo 1970, 139–160.

Sondhaus Lawrence, *Franz Conrad von Hötzendorf: Architect of the Apocalypse*. Humanities Press Inc. Boston 2000.

Suganami, Hidemi, *The domestic analogy and world order proposals*. Cambridge University Press 1989.

Vec Milos. "From the Congress of Vienna To the Paris Peace Treaties of 1919", Fassbender Bardo ja Peters Anne (toim). *The Oxford Handbook of the History of International Law*. Oxford University Press. 2012, 654–678.

Williamson Samuel R Jr, "Aggressive and Defensive Aims of Political Elites? Austro-Hungarian Policy in 1914.", Afflerbach & Stevenson (toim). *An Improbable War? The Outbreak of World War I and European Political Culture before 1914*. Berghen Books, New York 2007, 61–74.

Zarjevski Yefime, *The People have the Floor. A History of the Inter-Parliamentary Union*. Dartmouth Publishing Company Ltd. Aldershot 1989.